

«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»
ПРИВАТНА УСТАНОВА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СКОК СЕРГІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

УДК 343.341.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОБЛЕМИ МНОЖИННОСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ
УМИСНИХ ВБИВСТВ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ С. Г. Скок

Науковий керівник **Шаблистий Володимир Вікторович**,
доктор юридичних наук, доцент

КИЇВ – 2020

АНОТАЦІЯ

Скок С.Г. Проблеми множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ, 2020. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2020.

У дисертації сформульовано науково обґрунтовані положення та висновки щодо множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, а також розроблено відповідні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Зокрема, вперше запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів поєднане із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом, бандитизмом, а також кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією.

Удосконалено правила кваліфікації умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, як повторного:

а) повторність умисного вбивства, яке не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин потребує окремої кваліфікації першого умисного вбивства за тією статтею КК України, якою воно передбачене та кваліфікації наступного умисного вбивства вже як повторного, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України;

б) повторність умисного вбивства, яке пов'язане із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин, потребує кваліфікації лише як повторного умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

Розглядаються питання множинності вбивства в їх історичному

аспекті. Досліджено норми звичаєвого давньоруського права в результаті чого зроблено висновок, що договори Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) з греками, Устав Ярослава Мудрого не маючи загальної кримінально-правової спрямованості все ж передбачали положення про посягання на життя.

Встановлено, що питання множинності злочинів загалом, та множинності вбивств зокрема, найбільш чітко і повно регламентується в кримінальному законодавстві держав, які колись входили до Радянського Союзу та законодавстві країн сходу Європейського Союзу.

Розглядається питання, що розуміти саме під умисним вбивством з позиції кваліфікації його множинності та плюралізму наукових поглядів щодо видів умисних вбивств в кримінальному законодавстві України.

Відзначається, що вчинення двох і більше умисних вбивств треба відрізнити від умисного вбивства двох і більше осіб: у першому випадку має місце множинність злочинів, а в другому – одиничний злочин. І кваліфікація цих злочинів здійснюється за різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, хоча їх об'єктивна сторона при різночасності умисних вбивств взагалі співпадає в обох випадках.

Встановлено, що у практичній діяльності судових та правоохоронних органів спостерігається застосування переважно двох видів сукупності, а саме реальної та ідеальної, оскільки це значно спрощує розуміння сукупності загалом та підвищує якість застосування відповідних кримінально-правових норм.

Підтримано позицію, що найбільші проблеми в судовій практиці викликає кваліфікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, коли злочин вчиняється за декількома мотивами одночасно. Таким чином, в окремих випадках вчинене може підпадати під ознаки від двох до шести, а то й більше пунктів ч. 2 ст. 115 КК і не тільки в зв'язку з мотивом, але й цілком вчиненого вбивства і навіть засобом зазіхання.

У результаті проведення відповідного аналізу підтверджено, що у теорії кримінального права та судовій практиці неоднозначно вирішується

питання кваліфікації умисних вбивств, що вчинені одночасно у стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин.

Пропонується, що при дослідженні проблеми розділення відповідальності за вбивство, поєднане із іншими злочинами, слід також звернути увагу на ряд норм, які містяться в Загальній частині КК України і безпосередньо впливають на аналізований процес. Насамперед йдеться про ст.ст. 69, 81 КК України

Ключові слова: кваліфікація злочинів, умисне вбивство, множинність злочинів, повторність, рецидив, сукупність, конкуренція кримінально-правових норм

SUMMARY

Skok S.H. Problems of multiplicity of crimes in the qualification of premeditated murders. – Qualifying scientific work printed as manuscript.

Thesis is for Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in the field 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law (081 – Law).
– Private institution "Scientific Institute of Public Law", Kyiv, 2020.
– Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2020.

The dissertation formulates scientifically substantiated provisions and conclusions on the multiplicity of crimes in the classification of premeditated murders, as well as developed appropriate proposals for improving the criminal legislation of Ukraine.

In particular, for the first time it is proposed to provide criminal liability for premeditated murder for mercenary motives combined with robbery, extortion, illegal possession of a vehicle, banditry, as well as criminal liability for premeditated murder committed by a group of persons, conspiracy, organized group.

The rules of qualification of premeditated murder provided by item 13 of h. 2 Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine, as repeated:

a) recurrence of premeditated murder, which is not related to the conviction of the subject for a previously committed crime requires a separate qualification of the first premeditated murder under the article of the Criminal Code of Ukraine, which it provides and qualification of subsequent premeditated murder as repeated, provided for in paragraph 13 h. 2 st. 115 of the Criminal Code of Ukraine;

b) the recurrence of premeditated murder, which is associated with the conviction of the subject for a previously committed crime, needs to be qualified only as repeated premeditated murder, provided for in paragraph 13 of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine.

The issues of multiplicity of murder in their historical aspect are considered. The norms of customary ancient Russian law were studied, as a result of which it was concluded that the treaties of Oleg (911) and Igor (945) with the Greeks, the Charter of Yaroslav the Wise, not having a general criminal law orientation, still provided for encroachment on life

It is established that the issue of multiplicity of crimes in general, and multiplicity of murders in particular, is most clearly and fully regulated in the criminal law of the states that were once part of the Soviet Union and the legislation of the countries of the Eastern European Union.

The question of what is meant by premeditated murder from the standpoint of qualification of its multiplicity and pluralism of scientific views on the types of premeditated murder in the criminal legislation of Ukraine is considered.

It is noted that the commission of two or more premeditated murders must be distinguished from the premeditated murder of two or more persons: in the first case there is a multiplicity of crimes, and in the second - a single crime. And qualification of these crimes is carried out on various points of h. 2 Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine, although their objective side at the same time of premeditated murders generally coincides in both cases.

It is established that in the practice of judicial and law enforcement agencies there is the use of mainly two types of population, namely real and ideal, as it greatly simplifies the understanding of the population as a whole and improves the quality of application of relevant criminal law.

The position is supported that the greatest problems in judicial practice are caused by the qualification of premeditated murders in aggravating circumstances, when the crime is committed for several reasons at the same time. Thus, in some cases, the offense may fall under the signs of two to six, or even more paragraphs of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code and not only in connection with the motive, but also the purpose of the murder and even the means of encroachment.

As a result of the relevant analysis, it was confirmed that the theory of criminal law and judicial practice ambiguously addresses the issue of qualification of premeditated murders committed simultaneously in a state of strong emotional excitement and exceeding the limits of necessary defense or measures necessary to detain a perpetrator.

It is suggested that when studying the problem of division of responsibility for murder combined with other crimes, one should also pay attention to a number of norms contained in the General Part of the Criminal Code of Ukraine and directly affect the analyzed process. First of all, we are talking about Art. 69, 81 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *qualification of crimes, premeditated murder, multiplicity of crimes, recurrence, recidivism, set, competition of criminal law norms.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Скок С.Г. Система норм про умисне вбивство у кримінальному кодексі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 144-149.

2. Скок С.Г. Проблеми призначення покарання при множинності умисних вбивств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 142-147.

3. Скок С.Г. До питання про кваліфікацію умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 6. С. 166-171.

4. Скок С.Г. Опыт стран постсоветского пространства в сфере правового регулирования множественности умышленных убийств. *Право и Закон*. 2019. № 3. С. 97–103.

5. Скок С.Г. Окремі питання кваліфікації повторності та рецидиву умисного вбивства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 150-155.

6. Скок С.Г. Окремі аспекти множинності умисних вбивств в кримінальному законодавстві Латвії та Польщі. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 243–246.

7. Скок С.Г. Окремі питання історико-правового розвитку відповідальності за умисні вбивства. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє* : міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 1–2 листопада 2019 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 78–80.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	9
ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО МНОЖИННОСТІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НИХ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	17
1.1 Розвиток норм про кримінальну відповідальність за множинність умисних вбивств у вітчизняному законодавстві	17
1.2 Відповідальність за множинність умисних вбивств у законодавстві окремих зарубіжних країн.....	34
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. КВАЛІФІКАЦІЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ЇХ МНОЖИННОСТІ.....	48
2.1 Система норм про умисне вбивство у Кримінальному кодексі України.....	48
2.2 Кваліфікація повторності та рецидиву умисного вбивства.....	55
2.3 Кваліфікація умисного вбивства вчиненого у сукупності з іншими злочинами.....	80
Висновки до розділу 2.....	127
РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ЇХ МНОЖИННОСТІ	130
3.1 Кваліфікація умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм.....	130
3.2. Проблеми призначення покарання при множинності умисних вбивства.....	157
Висновки до розділу 3.....	169
ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз. – абзац

ВРУ – Верховна Рада України

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВСУ – Верховний Суд України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КК України – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року

п. – пункт

ПВСУ – Пленум Верховного Суду України

р. – рік

рр. – роки

РФ – Російська Федерація

с. – сторінка

ст. – стаття

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із найскладніших і найбільш дискусійних у вітчизняному кримінальному праві був і залишається інститут множинності злочинів. До причин цього можна віднести те, що у чинному КК України відсутнє законодавче визначення такого інституту кримінального права. Дане поняття розроблялося і продовжує розроблятися лише кримінально-правовою наукою. Також, досить суперечливими у цьому аспекті є низка інших питань, а саме щодо розмежування ускладнених одиничних злочинів і множинності, виділення форм множинності, кваліфікації дій особи з урахуванням видів множинності тощо. Як відомо, правила кваліфікації злочинних діянь на нормативному рівні не передбачені, що, у свою чергу, ускладнює процес правозастосування. Тоді як судові тлумачення, що містяться у Постановках Пленуму Верховного Суду України не завжди повністю охоплюють всі спірні питання, а у деяких випадках взагалі втратили актуальність, у зв'язку зі змінами в кримінальному законодавстві.

Повною мірою вищесказане стосується і питань множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, відповідальність за які передбачено у ст.115 КК України. Між тим, слід враховувати, що такі умисні вбивства є особливо тяжкими злочинами, за вчинення яких, у поєднанні з іншими злочинами, можливо призначити найсуворіші покарання – позбавлення волі до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі. А тому правильна кваліфікація вчинених діянь може суттєво вплинути на призначення його виду та розміру. Отже, для з'ясування вищевказаних питань доцільно звернутись до поглядів тих вчених, які займались пошуком відповідей на них у своїй науковій праці.

Загалом вагомий внесок у становлення та розвиток теоретичних положень щодо множинності злочинів та кваліфікації умисних вбивств здійснили такі, зокрема, вчені, як: М.І. Бажанов, Л.Д. Гаухман, В.К. Гришук,

О.О. Дудоров, І.О. Зінченко, Ю.О. Красіков, Г.Г. Криволапов, В.П. Малков, Д.М. Молчанов, Н.Д. Дурманов, М.Й. Коржанський, В.М. Гудрявцев, О.К. Марін, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.С. Нікіфоров, Р.Б. Петухов, А.А. Піонтковський, Ф.Р. Рагімов, Т.І. Созанський, А.А. Стрижевська, Н.А. Стручков, В.І. Тютюгін, О.В. Ус, Н.І. Устрицька, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий та інші.

Беззаперечно, що наукові здобутки вищеназваних вчених становлять велику цінність для науки кримінального права, а також є корисними для практичного застосування, однак вони не містять достатньої інформації, здатної допомогти розв'язати всі проблеми кваліфікації умисних вбивств при множинності злочинів. Так, погляди вчених, що існують з цього приводу, є, у деяких випадках, дискусійними або взагалі такими, що суперечать один одному. Слід відзначити, що на монографічному рівні ця проблематика у повному обсязі не досліджувалась, а лише піднімалися окремі питання у наукових статтях, внаслідок чого вона залишається тільки частково висвітленою в роботах, присвячених дослідженню загальних положень множинності чи кримінально-правової кваліфікації, зокрема кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи.

Таким чином, на сьогодні залишились без однозначного розв'язання деякі питання, що стосуються множинності злочинів при вчиненні умисних вбивств, а саме: особливості кваліфікації повторності та рецидиву умисного вбивства, правила кваліфікації умисного вбивства вчиненого у сукупності з іншими злочинами, дослідження кваліфікації умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм, а також встановлення та розв'язання проблем призначення покарання при множинності умисних вбивств.

Перелік вищенаведених питань, що вимагають вирішення, слугує підтвердженням того, що окреслена тематика є актуальною і потребує розв'язання на рівні окремого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота

виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2015–2020 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є формулювання теоретично обґрунтованих положень та висновків множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, а також розробка відповідних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких *задач як:*

- вивчення розвитку норм про кримінальну відповідальність за множинність умисних вбивств у вітчизняному законодавстві;
- аналіз відповідальності за множинність умисних вбивств у законодавстві окремих зарубіжних країн;
- дослідження системи норм про умисне вбивство у Кримінальному кодексі України;
- розгляд кваліфікації повторності та рецидиву умисного вбивства;
- розгляд кваліфікації умисного вбивства вчиненого у сукупності з іншими злочинами;
- дослідження кваліфікації умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм;
- встановлення проблем призначення покарання при множинності умисних вбивств

– формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються у зв'язку з кримінально-правовою охороною життя та здоров'я особи.

Предметом дослідження виступають проблеми множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств.

Методи дослідження. У дисертації використано такі методи дослідження: *діалектичний метод* – надав можливість простежити взаємозв'язок умисного вбивства у множинності з іншими злочинами (у всьому дослідженні); *метод історико-правового аналізу* – при вивченні розвитку норм про кримінальну відповідальність за множинність умисних вбивств у вітчизняному законодавстві (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий метод* сприяв узагальненню позитивного зарубіжного досвіду встановлення відповідальності за множинність умисних вбивств (підрозділ 1.2); *юридично-технічний метод* – надав можливість визначити характерні ознаки умисних вбивств, вчинених у множинності злочинів (розділ 2); *метод системного аналізу* використано при встановленні особливостей кваліфікації умисних вбивств при їх множинності (розділ 2, підрозділ 3.1); *метод правового моделювання* – при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у частині кваліфікації множинності умисних вбивств (розділ 2); *метод узагальнення* – при опрацюванні результатів аналізу емпіричної бази та точок зору учених (у всьому дослідженні).

Емпіричну базу дослідження становлять: 1) матеріали 117 кримінальних проваджень/кримінальних справ щодо кваліфікації множинності умисних вбивств; 2) статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості зареєстрованих протягом 2015-2019 рр. умисних вбивств.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших в науці кримінального права України комплексних монографічних

досліджень, у якому розглянуто проблемам множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств. В результаті проведеної роботи сформульовано висновки та положення, що виносяться на захист:

вперше:

- запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів поєднане із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом, бандитизмом;

- запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією.

удосконалено:

- правила кваліфікації умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, як повторного:

а) повторність умисного вбивства, яке не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин потребує окремої кваліфікації першого умисного вбивства за тією статтею КК України, якою воно передбачене та кваліфікації наступного умисного вбивства вже як повторного, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України;

б) повторність умисного вбивства, яке пов'язане із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин, потребує кваліфікації лише як повторного умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України. ;

- положення науки кримінального права щодо доцільності проведення систематичних пошуків удосконалення кримінально-правової охорони життя людини;

- твердження про те, що найбільш вживаними у теорії кримінального права та у практичній діяльності судових та правоохоронних органів є тільки два види сукупності, а саме реальна та ідеальна;

дістали подальшого розвитку:

- позиція, що для виокремлення умисного вбивства у КК України та його видів, доцільно виходити із визначення основного безпосереднього

об'єкту на який посягає цей злочин, а саме життя особи.

- положення щодо відсутності в умисному вбивстві, передбаченому п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України пенітенціарного рецидиву;

- твердження, що умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, коли особа одночасно перебувала у стані сильного душевного хвилювання необхідно кваліфікувати виключно за ст. 118 КК України;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- *правотворчості* – як основа для розробки законопроектів щодо покращення стану кримінально-правової охорони життя людини та кваліфікації множинності злочинів;

- *правозастосовній діяльності* – для удосконалення практики застосування кримінально-правових норм про множинність умисних вбивств судовими та правоохоронними органами;

- *науковій роботі* – при подальшому дослідженні проблеми законодавчого забезпечення охорони життя та здоров'я людини;

- *навчальному процесі* – як допоміжний матеріал в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Кваліфікація злочинів»).

Апробація результатів дисертації. Положення дисертації, що складають наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано під час виступу на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права» (25 травня 2018 р., м. Дніпро) та Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (1-2 листопада 2019 р., м. Харків).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 7 публікаціях, з яких: 4 – статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття, опублікована у виданні іноземної держави, 2 – тези виступів на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку

використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з яких: основний текст – 171 сторінка, додатки – 1 сторінка, список використаних джерел (170 найменувань) – 18 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО МНОЖИННОСТІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НИХ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1.1 Розвиток норм про кримінальну відповідальність за множинність умисних вбивств у вітчизняному законодавстві

Вивчення сучасного кримінального законодавства про відповідальність за умисне вбивство вчинене при множинності, неможливо без дослідження історії його розвитку. Розгляд питань множинності вбивства в їх історичному аспекті дозволяє не тільки виявити основні тенденції розвитку даного інституту кримінального права, а й надає можливість для вдосконалення відповідних чинних норм КК України.

Як правильно зазначає М.І. Омеляненко, що «у науці не існує єдиного загальноприйнятого підходу до періодизації історії розвитку як українського законодавства загалом, так і кримінального, зокрема. Однак найбільш обґрунтованою видається періодизація законодавства України, яка враховує специфіку відповідних історичних періодів розвитку української держави:

1. період Київської Русі (X-XII ст.ст.);
2. період польсько-литовського панування та козацька доба (XIV-XVII ст.ст.);
3. період перебування України у складі Росії та Польщі (XVII-XVIII ст.ст.);
4. період перебування України у складі Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст. – 1917 р.);
5. радянський період (1917-1991 рр.);
6. сучасний період (з 1991 р.)» [98, с. 221].

Тому видається доцільним звернутись до норм звичаєвого

давньоруського права, що знайшли своє відображення у перших правових пам'ятках X ст., таких як договори Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) з греками, Устав Ярослава Мудрого, в яких прослідковується лише започаткування кримінально-правових понять злочину та покарання.

Дослідження цих пам'яток надає змогу зробити висновок, що ці договори, не маючи загальної кримінально-правової спрямованості все ж передбачали положення про посягання на життя.

Як відзначає Бородін С.В. в договорі Олега вперше в пам'ятках руського права згадувалось про вбивство як злочин, за який передбачалося покарання. В ньому зазначалося, що якщо русин вб'є християнина або християнин вб'є русина, він вмирає на місці, де вчинив злочин. Якщо ж вбивця сховається і у нього виявиться майно, то найближчий родич вбитого отримає частину його майна. Якщо вбивця не має майна, він залишається під судом, а після розшуку підлягає смерті (ст. 3). Аналогічне положення містилося в ст. 12 договору Ігоря з греками [19, с. 31-32].

Вбивство, яке проявлялося множиною злочинів завжди у нашій історії каралося суворіше, ні просте вбивство. Так, «Руська правда» розрізняє вбивство, вчинене «в розбої» і вбивство, вчинене «на бенкеті». При чому, перше розглядалося як більш небезпечне і тягнуло з собою більш суворе покарання: «Аже кто убиет княжа мужа в разбое, а головника не ищут, то виревную платите в чьей же верви голова лежит, то 80 гривен. Но оже будет убил или в сваде или в пиру явлено, то тако ему платити по вервинын, иже ся прикладывают вирую» [101, с. 25].

Як відзначають дослідники, Велика Правда розвиває норми Короткої Правди про вбивство «в розбої». Сам факт посилення кримінальної відповідальності за множинність вбивства з іншим злочином ще в період дії «Руської Правди» свідчить про давнє походження такої ознаки і тривалої історії його розвитку.

Після татаро-монгольської навали на теренах України поступово почали діяти правові системи спочатку Литви та Польщі, а потім і Московії

(Росії). Поряд з цим в цей період продовжувалося використовуватися звичаєве право та статутне право («Руська правда») [54, с. 43]. При цьому на землях України, що знаходились під впливом Литви та Польщі залишався попередній юридичній устрій, оскільки стояв на більш високому рівні розвитку. Представниками правової системи це формулювалося так: «ми старовину не порушуємо, а новину не вводимо». Такий підхід продовжувався і після прийняття литовських статутів 1529, 1568 та 1588 років, які за своїм техніко-юридичним рівнем стояли вище від багатьох тогочасних західноєвропейських законів.

Так, дослідник Статутів Г.В. Демченко зазначав, що «три редакції Литовського статуту послідовно замінювали одна іншу. Кожна попередня редакція слугувала матеріалом для наступної; але нова редакція містила попередню далеко не у її початковому вигляді: вона змінювала, доповнювала та виправляла старий кодекс, вона додавала до нього нові узаконення, що встигли вже накопичитись після його видання» [39, с. 6].

На інших землях України, що відійшли до Польщі, діяли Статути: 1347 р., 1420-1423 р.р., 1505р., Збірник законів Польських, який активно вдосконалювався до 1782 р. і завершився прийняттям єдиного збірника законів.

Були сформульовані такі інститути кримінального права як: повторність злочинів, сукупність злочинів, наприклад вбивство та викрадення майна, що тягло за собою найбільш суворе покарання.

Починаючи з XVI – XVII ст.ст. на терені України діють норми кримінального законодавства Московії та Російської імперії, які суттєво відрізнялись від права Київської Русі.

У Псковській Судній Грамоті (1397-1467 рр.) розглянута ознака не знайшла свого чіткого нормативного вираження. Тобто можна лише припускати наявність смертних вироків за вбивства розбійними згряями, тобто «лихі вбивства». Це впливає з того, що в цьому історичному документі встановлювалася відповідальність за розбій і напад, або розбійний

напад шайкою, яке, як правило, супроводжувалося вбивством потерпілого. У наступних нормативних актах позиція законодавця щодо вбивства, поєднаного з іншими злочинами, стала чіткішою. Так, Судебник 1497 був нещадний до «лихих» вбивств і встановлював смертну кару за «душогубство» з боку розбійників (ст. 8). Теж саме було притаманне і Статутній книзі розбійного наказу (1555-1631 рр.), що містить положення про те, що якщо «на те розбою вбивство або попалив дворовий або хлібний був і тих карати смертю». При цьому вбивство «часто прирівнювалося до розбійника, що був у трьох розбоях».

Судебник 1550 року продовжував розвиток положення про сукупність вбивства з розбоем і містив таку норму: «А побьютца на поле в попалив, або душегубстве, або в розбої, або в татьбе... » (ст. 12). У зв'язку з особливою суспільною небезпекою цього злочину Судебник передбачає покарання у виді смертної кари навіть за надання інформації про факт його скоєння: «А доведуть на кого розбій, або душегубство, або ябедничество, або підписку, або інше яке лихі справу, нехай буде ведомій лихий чоловік, і боярину того велети казніші смертю» (ст. 59).

Розділ XXI «Про розбійні і татіні справи» Соборного Уложення 1649 року передбачав сукупність вбивства, не тільки з розбоем, але із вбивством «в татьбе». Останнім традиційно визнавалося насильницьке заволодіння чужим майном. У зв'язку з великою поширеністю і суспільною небезпекою таких посягань, покарання за умисне позбавлення життя, навіть вчинене вперше, у розбої або татьбі каралося стратою: «А буде тать учинить і на першій татьбе вбивство і його стратити смертю» (гл. XXI, ст. 13), «А которые разбойники говорят на себя в расспросе и пыток, что они были на одном разбое, да на том же разбое учинили убивство и тех разбойников за первый разбой казнить смертю» (гл. XXI, ст. 18). Обтяжуючою обставиною було також і те, що вбивство мало місце під час крадіжки хліба або сіна (гл. XXI, ст. 89) або якщо «хто приїде до кого-небудь на двір насильством, скопом і змовою наміру злодійськи і учинить над тим, до кому він приїде, або над

його дружиною, або над його дітьми, або над людьми смертне убийство, а знайдеться про те допряма і того, хто таке смертне вбивство учинить, самого казнити смертю ж ... » (гл. X, ст. 198) [56, с. 52-56].

У Розділі XXI «Про підпал, грабіж та крадіжку» Військових артикулів Петра I продовжують розвиватися положення про сукупність вбивства з розбоєм і татьбою: «Хто людей на шляху і вулицях зброєю та насиллям нападе і оних силою пограбує або поб'є, поранить і вб'є, або вночі зі зброєю в будинок увірветься, пограбувавши, поб'є, поранить або вб'є, одного купно з тими, які при ньому були і допомагали, колесувати і на колеса тіла їх потім покласти » (арт. 185). З тексту цієї норми видно, наскільки суворий був закон до осіб, які вчиняють такий злочин, при чому однаково суворо каралися як виконавці таких вбивств, так і їхні пособники. Крім того, в артикул 161 була передбачена підвищена відповідальність за вбивство, вчинене з корисливих мотивів, до якого довгий час відносилися випадки позбавлення життя в результаті вчинення окремих форм розкрадання (зокрема, татьби).

Посилення відповідальності за вбивство, вчинене поряд з іншими злочинами, було характерно і для наступних нормативних актів та їх проектів. Законодавча регламентація цього інституту мала вплив на ступінь його теоретичної розробленості, що проявилось в глибокому осмисленні форм і видів множинності в науці кримінального права на межі XVIII – XIX ст.

На думку багатьох авторів, одночасне вчинення декількох злочинів в процесі вчинення одного діяння (сюди відноситься сукупність вбивства з іншими злочинами) являє собою самостійну форму множинності.

До кінця XIX ст. розглядуваний правовий інститут у вітчизняній юридичній літературі був уже досить розроблений. Фойницький І. Я. вважав, що сукупність вбивства слід розглядати виключно в зв'язку із вчиненням майнових посягань. Тому він виділяв вбивство, «вчинене для пограбування», а також умисне позбавлення життя «взагалі для заволодіння будь-якої власністю убитого чи іншого особи», які автор відносив до різновидів

корисливого вбивства. Засобом викрадення при розбої в кримінально-правовій доктрині того часу нерідко визнавався «напад, вчинений відкритою силою, або зі зброєю, або хоча б без зброї, але супроводжувалося або вбивством, або замахом на нього...» [137, с. 49].

Укладення Про покарання кримінальні та виправні 1845 р. передбачала кримінальну відповідальність за розбій, поєднаний зі смертовбивством, хоча і без прямого умислу, або з замахом на вбивство (ст. 1634).

Таганцев М. С. в своїй роботі «Про злочини проти життя по російському праву» серед вбивств, кваліфікованих за метою, з якою його вчинили, виділяв: а) вбивство з корисливою метою і б) вбивство, вчинене з метою вчинення іншого злочину.

До першої групи він відносив випадки, коли вбивство вчинено для пограбування убитого або для отримання спадщини, або взагалі для заволодіння будь-якою власністю його або іншої особи.

Щодо другої групи вбивств він зазначав, що в законодавстві не згадується про такі випадки вбивства. До таких вбивств він відносив:

1) вбивство, вчинене з метою повстання проти установленної урядом влади, щоб перешкодити дії влади, або примусити її до якого-небудь дії (ст. 268, 1459), і як його спеціальні види:

– Ст. 633 ч. 3, коли винні в протизаконному провезенні солі будуть чинити опір силою і заради цього вб'ють будь-кого;

– Ст. 688 ч. 2, коли таке вбивство буде вчинено під час незаконного перевезення напоїв та їжі;

– Ст. 756 ч. 2, коли вбивство було скоєно при таємному перевезенні товарів або контрабанди;

– Ст. 824 ч. 3, коли вбивство вчинено під час опору лісовій варті.

2) вбивство, вчинене з метою самовизволення (ст. 309 і ст. 311 встановлює, якщо ув'язнені або переселені арештанти вчинять втечу і для досягнення своєї злочинної мети учинять вбивство, то вони піддаються позбавленню всіх прав і каторжній роботі без терміну).

3) вбивство, вчинене з метою звільнення і відведення арештантів або з тюрми (ст. 308), або під час їх пересилання (ст. 310).

Відповідно до ст. 1450 Уложення 1845 року вчинення повторного вбивства після відбуття покарання за попереднє вважалось обставиною, яка обтяжує покарання. Стаття свідчила: «Кто, был уже однажды наказан за учиненное с обдуманым намерением или умыслом убийства, будет снова изобличен также в смертоубийстве предумышленном, тот за сие подвергается лишению всех прав состояния и ссылке в каторжную работу в рудниках без срока» [134, с. 49].

Як можна помітити, список передбачених в Уложенні злочинів, сукупних з умисним позбавленням життя є умовою посилення заходів кримінальної репресії, набагато ширше у порівнянні з більш ранніми джерелами вітчизняного законодавства і не обмежується тільки злочином корисливо-насильницької спрямованості, що свідчить про послідовність розвитку даного інституту кримінального права.

Наступним документом є Кримінальне Уложення 1903 року.

Як вірно підмітив Ю.В. Орел: «Хоча цей нормативно-правовий документ у повному обсязі так і не набрав чинності, не дивлячись на високий рівень законодавчої техніки, він мав суттєвий вплив як на подальший розвиток законодавства, так і на формування кримінально-правової доктрини» [100, с.329].

У цьому нормативному акті серед кваліфікованих видів вбивства виділялося вбивство з корисливою метою (п. 12 ст. 455).

На думку Таганцева М.С., до даного злочину відносилось «вбивство, вчинене розбійником, який отримав несподіваний опір з боку жертви і позбавивши її життя за допомогою, наприклад, затиснення її рота подушкою, якщо тільки розбійник усвідомлював, що наслідком такої дії може бути задушення особи, і байдуже ставився до цього результату». Як зазначає автор, якщо насильство при розбої «заподіяло смерть, то винний, понад відповідальності за розбій, повинен, звичайно, нести відповідальність

за заподіяння смерті, за загальними правилами про сукупність, або підлягає покаранню за корисливе вбивство» [134, с. 51].

Кістяківським А.Ф. сукупність одного злочину з іншим розглядає як найбільш тяжке посягання. Як приклад він наводить випадки, де відбувається збіг вбивства з підпалом, та вважає, що відповідальність повинна бути за найбільш тяжке діяння, тобто за вбивство, поєднане з будь-яким злочином [52, с. 269]. Аналогічної позиції дотримувався і Сергієвський Н.Д., який зазначає, що в окремих випадках законодавець може передбачити винятки, за допомогою прямого законодавчого встановлення ознак сукупності. Зокрема, мова йде про вбивство, поєднане з іншими насильницькими діями, наприклад, «злом в'язниць, повстання проти влади і ін.» [120, с. 50].

Таким чином, правова доктрина і кримінальне законодавство про відповідальність за вбивство, поєднаного з іншими злочинами, в той період істотно відрізнялися від положень чинного КК України 2001 р. Різниця не тільки в правилах кваліфікації злочинів, пов'язаних з іншими посяганнями, а й в кількісному складі таких діянь серед кваліфікованих видів вбивств.

Черговий етап розвитку кримінального законодавства в частині регламентації кримінальної відповідальності за вбивство, поєднаного з іншими злочинами, був пов'язаний зі зміною кримінальної політики України після жовтня 1917 року.

У цей період, як зазначає Ю.Л. Видолоб: «Принципова відмова від законодавства Російської імперії призвела до тривалого періоду «жонглювання» юридичними термінами, однастайності в розумінні яких не спостерігалось» [26, с.155]. При чому, «прийняті нормативно-правові акти УСРР (УРСР) за змістом відповідали загальносоюзним. Такий підхід до законотворчості не дозволяв формувати ефективні кримінально-правові норми, які б враховували особливості соціально-економічного розвитку УСРР та на належному рівні здійснювали свої охоронні, регулятивні та профілактичні функції» [125, с.74].

Пункт «б» ст. 142 КК УСРР 1922 р. встановлювала підвищену

кримінальну відповідальність за вбивство «особою, яка вже відбула покарання за умисне вбивство або тяжке тілесне ушкодження». Необхідно відмітити, що як і в Уложенні 1845 р., відповідальність за повторне вбивство обтяжувалась лише у випадку відбуття покарання за раніше скоєне вбивство.

КК УСРР 1922 року за умисне вбивство, з корисливою метою (п. «а» ст. 142) передбачав покарання у вигляді позбавлення волі на строк не нижче восьми років з суворою ізоляцією, а розбій, тобто відкритий, з метою викрадення майна, напад окремої особи на будь-кого, поєднаний з фізичним або психічним насильством, що загрожує життю або здоров'ю, здійснений групою осіб (бандитизм), або при рецидиві, карався тільки розстрілом (ст. 184). Цікаво відзначити, що в диспозиції статті 184 мова йшла тільки про насильство, що загрожує життю і здоров'ю, а саме позбавлення житті не малося на увазі, однак санкція за кваліфікований розбій була набагато суворіше, ніж за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах [150].

Аналіз КК УСРР 1922 р дозволяє зробити висновок про наявність в ньому норм, в яких вбивство могло бути вчинене у сукупності зі злочинами проти порядку управління, які передбачали вищу міру покарання: бандитизм, масові заворушення, опір представникам влади або примушування до виконання явно незаконних дій. Так, в статті 75 мова йшла про участь «в масових заворушеннях всякого роду, як-то: погромах, зруйнуванні шляхів і засобів сполучення, звільнення заарештованих, підпалах та ін., якщо при цьому учасники безладу були озброєні» (і щодо організаторів, керівників та підбурювачів, а так само тих учасників, котрі викриті у скоєнні вбивств, підпалів, нанесенні тілесних ушкоджень, згвалтування і збройному опорі владі, застосовувався розстріл), в статті 86 говорилося про опір окремих громадян представникам влади, при виконанні ними покладених на них законом обов'язків або примус до виконання явно незаконних дій, пов'язаних із вбивством, нанесенням каліцтв або насильством над представником влади, а в статті 76 – про організацію та участь «в бандах (озброєних зграйках) і організованих бандах, розбійних нападах та

пограбуваннях, нападу на радянські та приватні установи і окремих громадян, зупинки поїздів і руйнування залізничних шляхів, байдуже, чи супроводжувалися ці напади вбивствами та пограбуваннями або не супроводжувалися» [150].

Аналогічні норми про масові заворушення і бандитизмі, що відносяться до злочинів проти порядку управління, містилися і в КК УРСР 1927 року (ст.ст. 59.2 і 59.4). Умисне вбивство, з корисливою метою, відповідно КК УРСР 1927 року каралося позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк до десяти років (п. «а» ст. 136), а за розбій, тобто відкритий, з метою заволодіння чужим майном, напад окремої особи, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, що спричинило смерть або тяжке тілесне ушкодження потерпілого, при визнанні судом особи, яка вчинила злочин, особливо соціально-небезпечним можливо було застосування розстрілу (ч. 3 ст. 167).

У п. «б» ст. 136 КК УРСР 1927 р. вказувалось, що «вбивство, вчинене особою, яка раніше притягувалась до кримінальної відповідальності за умисне вбивство або тілесне ушкодження та відбула назначену судом міру соціального захисту», вважається обставиною, яка обтяжує покарання. І знову посилення покарання встановлювалося лише для тих, хто відбув до вчинення нового вбивства покарання за попереднє [71].

Таким чином, КК УРСР 1927 року успадкував норму, яка пов'язує вчинення масових заворушень і бандитизму з умисним позбавленням життя людини, а також передбачає сукупність вбивства та розбою. Слід також зазначити, що КК УСРР 1922 та КК УРСР 1927 рр. проголошували пріоритет державних інтересів над особистими: так за умисне позбавлення життя людини при обтяжуючих обставинах, оскільки воно не посягає на інтереси країни, передбачалося покарання на строк всього до десяти років позбавлення волі, а за бандитизм, навіть не пов'язаний із вбивством, можливо було застосування розстрілу.

З урахуванням того, що за КК УРСР 1927 р., розбій, поєднаний із

спричиненням смерті, розглядався як більш тяжкий злочин, ніж вбивство, з корисливою метою, а остаточне покарання при вчиненні кількох злочинів визначалося за санкцією статті, яка передбачає більш суворе покарання (ст. 49), практики того часу не вважали за необхідне при кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 167 застосовувати за сукупністю і п. «а» ст. 136, так як перша поглинає другу.

Надалі в зв'язку з прийняттям Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року «Про посилення охорони особистої власності громадян» питання про кваліфікацію вбивства, поєднаного з розбоєм, стало вирішуватися на користь останнього. Це правило знайшло підтвердження в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 19 березня 1948 р № 6/4 «Про застосування Указів від 4 червня 1947 р.», вказавши, що «розбій, що супроводжувався насильством, що спричинило смерть або тяжке тілесне ушкодження потерпілого, повинен кваліфікуватися як розбій, пов'язаний з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, тобто за ч. 2 ст. 2 Указу від 4 червня 1947 року «Про посилення охорони особистої власності громадян». Пізніше, відповідно до положень нового Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1954 року «Про посилення кримінальної відповідальності за умисне вбивство», кваліфікація вбивства, сукупного з розбоєм, стала здійснюватися за сукупністю ч. 2 ст. 2 Указу від 4 червня 1947 року й п. «а» ч. 1 ст. 136 КК УРСР 1927 року.

Незважаючи на посилення кримінальної відповідальності за вбивство при обтяжуючих обставин аж до смертної кари, в теорії кримінального права не було однозначної позиції з даної проблеми. Так, Бажанов М.І. вважав, що стосовно складу кваліфікованого розбою «насильством небезпечним для життя і здоров'я слід визнати позбавлення життя потерпілого», але далі в своїй роботі він все ж визнав необхідність кваліфікації за сукупністю з відповідною статтею про вбивство відповідно до Указу від 30 квітня 1954 р. [12, с. 20].

Наступний КК УРСР 1960 року чітко закріпив ознаку пов'язаності

вбивства із згвалтуванням в нормі про умисне заподіяння смерті при обтяжуючих обставинах, яка каралася смертною карою (п. «ж» ст. 93). В цьому нормативному акті щодо питань охорони життя людини прослідковується поступовий перехід до рівного захисту як державних, так і особистих інтересів громадян. Такий підхід знайшов свій розвиток у чинному КК України 2001 року, де був проголошений пріоритет прав і свобод людини та громадянина.

Крім вбивства, поєднаного із згвалтуванням, КК УРСР 1960 року (в різних редакціях) передбачав вбивством вчинене у сукупності, наприклад, з опором начальнику або примусу його до порушення службових обов'язків, які караються стратою.

Так, в п. в ст. 234 КК УРСР 1960 року мова йшла про опір начальнику, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї службові обов'язки, або примус його до порушення цих обов'язків, якщо вони поєднані з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки по військовій службі.

Склад бандитизму (ст. 69 КК УРСР 1960 року), хоча і не передбачав прямого заподіяння смерті потерпілому, відносився до інших державних злочинів і карався смертною карою. Відповідно до п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 03 липня 1963 р. № 9 «Про деякі питання, що виникли в судовій практиці у справах про умисне вбивство», умисне вбивство, вчинене учасниками банди при нападах, підпадало під ознаки бандитизму і не вимагало додаткової кваліфікації за ст. 102 КК РРФСР (ст. 93 КК УРСР). Аналогічна рекомендація містилася і в п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 27 червня 1975 р. № 4 «Про судову практику у справах про умисне вбивство». Лише в кінці 80-х років ХХ століття, коли особистість стала набувати більшого соціального значення, було прийнято постанову Пленуму Верховного Суду СРСР № 10 від 22 вересня 1989 р. «Про виконання судами керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду СРСР при розгляді кримінальних справ про умисні вбивства», яка внесла зміни до

постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 27 червня 1975 р № 4 і вказала, що умисне вбивство, вчинене учасниками банди при нападах, слід кваліфікувати за сукупністю скоєних злочинів, як бандитизм і вбивство. У подальшому постанову Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 «Про судову практику у справах про бандитизм» підтвердило це правило і роз'яснило, що ст. 69 КК України, що встановлює відповідальність за організацію озброєних банд, участь в них і в здійснюваних ними нападах, не передбачає відповідальність за можливі наслідки злочинних дій збройних банд, в зв'язку з чим вимагають додаткової кваліфікації злочинні наслідки нападів, що утворюють самостійний склад тяжкого злочину.

Інший підхід до вирішення питань кваліфікації мав місце у випадках вчинення вбивства поряд зі згвалтуванням або розбоєм. Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 03 липня 1963 р № 9 встановлювала, що «позбавлення життя потерпілого не охоплюється складом розбою, тому умисне вбивство, вчинене при розбійному нападі, слід кваліфікувати за п. «а», а в разі, якщо воно вчинене з метою приховати злочин або полегшити його вчинення, – також і за п. «ж» ст. 93 КК УРСР ... таким чином, дії винного повинні крім умисного вбивства за сукупністю кваліфікуватися ще й за ст. ст. 86 і 142 КК УРСР ... ». Це правило було підтверджено в подальшому в постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 березня 1966 р № 31 «Про судову практику у справах про грабежі і розбої» (п.7) і в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 27 червня 1975 р № 4 (п.6).

Ця проблема розглядалася і в науці кримінального права. Так, Загородніков М.І. вказував, що «напад, скоєний з метою заволодіння майном, якщо при цьому була заподіяна смерть потерпілому, не може охоплюватися складом вбивства з корисливих мотивів» [43, с. 4]. На думку інших авторів, кваліфікація скоєного в таких ситуаціях повинна здійснюватися за сукупністю статей, охоплюючи таким чином, всі ознаки вчиненого особою посягання [12, 32].

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 03 липня

1963 р № 9, умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням, підлягало кваліфікації за ст. 102, п. «е», КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік (п. 8). У постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 27 червня 1975 р № 4 докладно роз'яснювалося, що під умисним вбивством, поєднаним із зґвалтуванням, слід розуміти вбивство в процесі зґвалтування або з метою приховати його, а також вбивство, вчинене, наприклад, за мотивами помсти особі, яка чинила опір під час зґвалтування, враховуючи, що при цьому відбуваються два самостійних злочини, скоєне слід кваліфікувати за п. «е» ст. 102 і ст. 117 КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік (п. 1). Аналогічне роз'яснення містилося і в п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. №1 «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я людини». Постановою Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 4 «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» встановлювалося, що дії особи, яка вчинила умисне вбивство в процесі зґвалтування, повинні бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених п. «ж» ст. 93 і ч. 4 ст. 117 КК УРСР, а якщо умисне вбивство було вчинено після закінчення насильницького статевого акту або замаху на нього з метою приховування скоєного злочину чи з мотивів помсти за опір, який вчинила потерпілої при зґвалтуванні, дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п. «ж» ст. 93 і відповідною частиною ст. 117 КК УРСР.

Таким чином, можна відзначити, що розбій і зґвалтування, вчинені поряд з вбивством, набагато раніше, ніж бандитизм, пов'язаний з умисним позбавленням життя людини, пропонувалося кваліфікувати за правилами сукупності злочинів.

По іншому йшлося про посилення кримінальної відповідальності за повторні вбивства у КК УРСР 1960 року. У п. «з» ст. 93 КК обтяжуючою обставиною вважалося «вбивство, вчинене особою, раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченими статтями 95-97 цього

кодексу».

Принципова відмінність КК 1960 р. від попередніх полягала в тому, що тепер обтяжуючою обставиною визнавався лише факт вчинення умисного вбивства раніше, незалежно від відбуття покарання за нього.

У зв'язку з тим, що на практиці почали виникати проблеми пов'язані із застосуванням цієї норми, вищий судовий орган став приділяти їм особливу увагу у відповідних постановах, намагаючись дати необхідні рекомендації.

Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про умисне вбивство» від 4 червня 1963 р. у п. 11 встановлювало: «Пунктом «і» ст. 102 КК РРФСР і відповідними статтями КК інших союзних республік передбачається відповідальність за умисне вбивство особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, тому зазначені норми підлягають застосуванню незалежно від того, чи був винний засуджений за раніше скоєний злочин. Статті 15 і 17 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік встановлюють єдині підстави відповідальності за готування до злочину і за замах на злочин, а також для виконавців і інших співучасників злочину. У зв'язку з цим відповідальність за п. «і» ст. 102 КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік повинна наступати незалежно від того, чи були закінченими обидва умисних вбивства і чи був винний виконавцем або іншим співучасником цих злочинів. Умисне вбивство не може кваліфікуватися за п. «і» ст. 102 КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік, якщо винний раніше вчинив діяння, за чинним законодавством не є співучастю, а є складовою частиною заздалегідь необіцяного приховання вбивства.

Вбивство не може кваліфікуватися за п. «і» ст. 102 КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік, якщо з винного знята судимість за раніше скоєне умисне вбивство в порядку амністії або помилування або покарання знято відповідно до ст. 47 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, а також, якщо до моменту вчинення вбивства минули строки давності кримінального переслідування за

раніше скоєний злочин, зазначені в ст. 41 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік ».

Даючи настільки змістовні інструкції, Верховний Суд не дав відповіді на питання: чи підлягає попереднє вбивство самостійної кваліфікації або все вчинене охоплюється п. «і» ст. 102 КК РРФСР і відповідними статтями КК інших союзних республік, якщо винний не був засуджений за раніше скоєний?

Відповідь на це питання було дано тільки в 1975 р. у п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику у справах про умисні вбивства» від 27 червня 1975 вказувалося: «Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство або замах на нього, то його діяння підлягає самостійній кваліфікації, а останній злочин, в залежності від того, закінчений він чи ні, слід кваліфікувати за п. «і» ст. 102 або за ст. 15 і п. «і» ст. 102 КК РРФСР і за відповідними статтями КК інших союзних республік».

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» № 1 від 01.04.1994 року «При вчиненні декількох умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, передбачених різними пунктами ст.93 КК України, дії винного належить кваліфікувати за сукупністю цих пунктів та п. «з» ст.93 КК України з урахуванням повторності. Під раніше вчиненим умисним вбивством слід розуміти не тільки вбивства, кваліфіковані за статтями 93 і 94, а й злочини, передбачені статтями 58, 59, 190-1 КК України, а також злочини, відповідальність за які настає за статтями 60 і п. «в» ст. 234 КК України, якщо вони були поєднані з умисним позбавленням життя людини чи замаху на нього.»

Аналіз історії вітчизняного кримінального законодавства про відповідальність за вбивство, поєднане з іншими злочинами, дозволяє зробити наступні висновки. Наявність в КК України 2001 р. норм про вбивство, пов'язане з іншими злочинами, обумовлено історією розвитку вітчизняного кримінального законодавства, яка передбачала посилене

покарання за вчинення умисного вбивства

Однією з основних особливостей розвитку даного інституту кримінального права є поступова систематизація та впорядкування складів злочинів, вчинення яких поряд з вбивством тягне застосування відповідних заходів кримінально-правової репресії. У чинному КК України вони об'єднані в рамках однієї юридичної конструкції кваліфікованого вбивства (ч. 2 ст. 115).

1.2 Відповідальність за множинність умисних вбивств у законодавстві окремих зарубіжних країн

Аналіз зарубіжного законодавства, що стосується питань множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, має важливе значення в зв'язку з тим, що дозволяє на основі отриманих знань удосконалювати вітчизняне кримінальне законодавство. У сучасному законодавстві більшості держав множинність злочинів при кваліфікації умисних вбивств є підставою для посилення заходів кримінального впливу до винних осіб. Однак питання, пов'язані з диференціацією кримінальної відповідальності, визначенням видів множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, індивідуалізацією покарання, вирішуються виходячи з уявлень законодавця тієї чи іншої держави окремо. Різноманіття позицій в цій проблемі свідчить про актуальність і зумовлює значимість даної частини дослідження для сучасного кримінального права [56, с. 68].

Правильною є думка В.Ю. Гродецького, який вважає, що порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних кримінально-правових норм дозволяє перейняти найкраще із зарубіжних законодавств та доктрини. При цьому одним із загальновизнаних міжнародних принципів розвитку національних законодавств є повага до національних правових традицій. Такий підхід дозволяє уникати простого копіювання міжнародних та зарубіжних норм, а запозичення прогресивних ідей та положень здійснювати в узгодженні із системою національних кримінально-правових норм. Кримінальне законодавство колишніх республік СРСР є найбільш близьким за змістом до кримінального права України, адже протягом ХХ століття на території Радянського Союзу законодавство формувалося за єдиними правилами [36, с. 15]. Водночас «кримінальне право України, з метою досягнення найвищої ефективності його норм, повинно враховувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати

компаративістські (порівняльні) дослідження і вміло розпоряджатися їх результатами у законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства»[165, с. 299].

Таким чином, обираючи для порівняльного аналізу кримінальне законодавство відповідних країн ми не будемо притримуватися обов'язкового включення до їх переліку держав, які повинні представити всі правові системи світу чи принаймні дві основні – англо-саксонську та континентальну. Головним критерієм у нашому випадку виступає певна повнота та ефективність кримінально-правових норм щодо множинності умисних вбивств в тих чи інших країнах, а також відповідна правова близькість у контексті історичного формування та пріоритетів сучасного розвитку України. Вважаємо що порівняльно-правове дослідження множинності умисних вбивств яке охоплювало б значну частину законодавства зарубіжних країн або хоча б континентальної Європи чи держав Сходу повинно бути окремим, оскільки воно було б досить об'ємним. Тому, у даному дисертаційному дослідженні ми зосередимо свою увагу на кримінальному законодавстві таких країн як: Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Молдова, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Азербайджанська Республіка, Республіка Таджикистан, Латвійська Республіка, Республіка Польща, Республіка Болгарія, Франція, Данія.

При чому, оптимальними критеріями такого дослідження мають бути елементи складу злочину з ознаками, що характеризують їх зміст, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки розглядуваного злочину, а також вид та розмір покарань за його вчинення[167, с. 121].

Тепер зупинимося більш детально на особливостях законодавчої регламентації множинності умисних вбивств у кожній з перерахованих вище держав. При цьому слід відзначити, що для повноти дослідження доцільно зупинятися окремо на розгляді інституту множинності злочинів в тій чи іншій країні, а вже потім окремо на питанням множинності умисних вбивств.

КК РФ 1996 року не передбачає терміну «множинність злочинів» взагалі, однак в ст.ст. 17, 18 цього закону закріплено дві форми множинності злочинів – сукупність злочинів і рецидив злочинів [149, с. 8-9].

До 8 грудня 2003 року у ст. 16 КК РФ передбачалась також така форма множинності злочинів, як неодноразовість злочинів, що за своїм змістом цілком відповідала повторності злочинів, передбаченій у ст. 32 КК України.

Відмова російського законодавця від такої форми множинності злочинів як неодноразовість, як відзначає Хавронюк М.І. була зумовлена зокрема тим, що відповідно до постанови Конституційного Суду РФ від 19 березня 2003 р. № 3-П положення про неодноразовість нібито означає за великим рахунком подвійне засудження особи за те саме діяння, за яке вона вже була засуджена раніше.

Зазначеним вище законом РФ із ст. 17 КК РФ («Сукупність злочинів») були також виключені слова «передбачених різними статтями або частинами статті цього Кодексу». Отже, КК РФ, на відміну від КК України, визнає сукупністю також і вчинення особою двох або більше злочинів, безвідносно, передбачені вони різними статтями (частинами статті) чи однією і тією самою статтею (частиною статті). Головне, щоб за жоден з них її не було засуджено. Згідно зі ст. 17 КК РФ в редакції від 21 липня 2004 р. сукупністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, за жоден з яких особа не була засуджена, за винятком випадків, коли вчинення двох або більше злочинів передбачено статтями Особливої частини КК як обставина, що тягне більш суворе покарання. При сукупності злочинів особа несе кримінальну відповідальність за кожен вчинений злочин за відповідною статтею або частиною статті КК. Крім того, КК РФ визнає сукупністю злочинів також і одну дію (бездіяльність), що містить ознаки злочину, передбаченого двома чи більше статтями (крім випадків, коли йдеться про злочини, передбачені загальною і спеціальною нормами) [164, с. 261-262].

Особливістю КК РФ є також те, що на відміну від КК України у ньому виокремлюється не просто рецидив злочинів, а також ще небезпечний

рецидив і особливо небезпечний рецидив злочинів.

Разом з тим, О.І. Рарог зазначає, що вчинення злочину щодо двох або більше осіб за російським КК можна розглядати як самостійний вид множинності злочинів, який відрізняється від сукупності злочинів тим, що: 1) ним охоплюється множинність тільки тотожних злочинів; 2) він має місце виключно у випадках, передбачених нормою Особливої частини КК, де використовується як обтяжуюча ознака (передусім йдеться про норми про посягання на життя, здоров'я і свободу людини); 3) він тягне обов'язкове посилення покарання незалежно від того, до якої категорії належить злочин, вчинений без цієї ознаки. Автор пропонує з метою більш ефективного захисту особистих благ використовувати відповідну обтяжуючу ознаку більш широко і вважає, що ця проблема актуальна також і для українського кримінального права. Але для України важливим є інший її аспект: відмежування повторності злочинів від вчинення злочинів щодо двох або більше осіб. Проте як повторності, так і вчиненню злочину щодо двох або більше осіб слід надати однакового кваліфікуючого значення шляхом одночасного включення обох цих ознак до числа обтяжуючих обставин, передбачених тією самою частиною статті Особливої частини КК. За наявності єдиного умислу, спрямованого на заподіяння шкоди двом або більше потерпілим, злочин буде визнаватися кваліфікованим саме за цією ознакою, а за відсутності єдиного умислу – за ознакою повторності [113, с. 15-17].

У цьому контексті слід відзначити, що п. «а» ч. 2 ст. 105 КК РФ, аналогічного із п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, передбачено кримінальну відповідальність за вбивство двох і більше осіб. Норма яка передбачала кримінальну відповідальність за неодноразовість вбивства, а саме п. «н» ч. 2 ст. 105 КК РФ у російському законодавстві на сьогоднішній день виключена.

У КК Республіки Білорусі є окрема Глава 7 Розділу II «Множинність злочинів» у якій закріплено повторність (ст. 41), сукупність (ст. 42) та рецидив злочинів (ст. 43) [144]. При цьому, слід відзначити, що у рецидиві

злочинів, так само як і у КК РФ, виокремлюється небезпечний рецидив та особливо небезпечний рецидив.

У КК Республіки Вірменія майже ідентично до КК Республіки Білорусь, але у Розділі 2 «Злочин» Главі 3 «Поняття і види злочинів» передбачено сукупність (ст. 20), повторність (ст. 21) та рецидив злочинів (ст. 22) [143]. В останній формі множинності злочинів також виокремлюється небезпечний та особливо небезпечний рецидив.

У Главі II «Злочин» Загальної частини КК Республіки Молдова ст. 32 «Множинність злочинів» визначено, що множинність злочинів складає, по обставинам, сукупність злочинів або рецидив. Поняття останніх та їх певні особливості закріпленні відповідно у ст.ст. 33, 34 КК Республіки Молдова [147]. У рецидиві злочинів також виокремлюється небезпечний та особливо небезпечний.

Слід відзначити, що кримінальне законодавство Республіки Вірменія, Республіки Білорусь та Республіки Молдова поряд зі статтями про умисне вбивство, пов'язане з іншими злочинами (пп. 3, 8, 9, 12 ч. 2 ст. 104 КК Республіки Вірменія, пп. 4, 7, 12 ч. 2 ст. 139 КК Республіки Білорусь, п. «f» ч. 2 ст. 145 КК Республіки Молдова), передбачена відповідальність за тероризм (ч. 3 ст. 289 КК Республіки Білорусь і ч. 4 ст. 278 КК РМ), змову з метою захоплення державної влади (ч. 3 ст. 357 КК Республіки Білорусь), масові заворушення (ч. 3 ст. 225 КК Республіки Вірменія) пов'язані з вбивством.

В усіх трьох вище зазначених країнах у відповідних нормах кримінального законодавства передбачено таку кваліфікуючу ознаку як вчинення умисного вбивства двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 139 КК Республіки Білорусь, п. 1 ч. 2 ст. 104 КК Республіки Вірменія, п. «g» ч. 2 ст. 145 КК Республіки Молдова), та умисне вбивство вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (п. 16 ч. 2 ст. 139 КК Республіки Білорусь, п. 15 ч. 2 ст. 104 КК Республіки Вірменія, п. «o» ч. 2 ст. 145 КК Республіки Молдова) [144; 143; 147].

Таким чином, слід відзначити особливі способи конструювання

законодавцями цих країн норм про множинність злочинів взагалі, та про множинність умисних вбивств зокрема. З одного боку вони схожі між собою та із способом, який використовується у кримінальному законодавстві України. З іншого боку звичайно мають свої відмінності, але спільних ознак однозначно більше.

Віднесення кримінального законодавства Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Азербайджанської Республіки, Республіки Таджикистан до наступної групи країн, де має місце частковий збіг ознак, обґрунтовано наступним. По-перше, в кримінальних кодексах цих держав передбачена відповідальність за множинність вбивства з тими ж злочинами, які передбачені в КК України: викраденням людини, захопленням заручника, розбоєм, вимаганням, бандитизмом, зґвалтуванням чи насильницьким задоволенням свої статевої пристрасті неприродним способом (насильницьким задоволенням статевої пристрасті в інших формах – за КК Киргизької Республіки). Різниця в тому, що них на законодавчому рівні використаний термін «поєднаність» вбивства з цими злочинами, а також велика кількість пунктів статті, де вони передбачені – їх три (пп. «в», «з», «до» ч. 2 ст. 96 КК Республіки Казахстан, пп. 7,8,11 ч. 2 ст. 97 КК Киргизької Республіки, пп. 120.2.6., 120.2.9., 120.2.11. ст. 120 КК Азербайджанської Республіки, пп. «г», «до», «м» ч. 2 ст. 104 КК Республіки Таджикистан) [146; 141; 139; 148].

Серед специфічних особливостей кримінального законодавства Республіки Таджикистан слід виділити наявність множинності інших злочинів не тільки із вбивством, а й з умисним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження (пп. «г», «д», «м» ч. 2 ст. 110 КК Республіки Таджикистан). Це свідчить про прагнення таджицького законодавця посилити кримінальну відповідальність за множинність злочинів [55, с. 115-116].

Такі норми наявні й у КК Республік Казахстан і КК Республіки Вірменія. Там передбачена відповідальність за умисне заподіяння тяжкого

тілесного ушкодження, поєднаного з викраденням людини (п. «в» ч. 2 ст. 103 КК Республіки Казахстан), захопленням заручника (п. «д» ч. 2 ст. 117 КК Грузії та п. «в» ч. 2 ст. 103 КК Республіки Казахстан), вимаганням, тероризмом, зґвалтуванням або насильницьким задоволенням свої статевої пристрасті неприродним способом (пп. 7, 8, 11 ч. 2 ст. 112 КК Республіки Вірменія) та в Модельному Кримінальному кодексі держав – учасниць СНД (так, поряд з вбивством, пов'язаним із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням свої статевої пристрасті неприродним способом (п. «л» ч. 2 ст. 111) і вбивством, пов'язаним з викраденням людини або захопленням заручника (п. «г» ч. 2 ст. 111), тут є норма і про заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, пов'язаного із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням свої статевої пристрасті неприродним способом (п. «л» ч. 2 ст. 119). Серед особливостей Модельного Кримінального кодексу держав – учасниць СНД можна зазначити, що відповідно до його ст. 111 вбивством є умисне позбавлення життя іншої людини (особливо тяжкий злочин). Згідно п. «о» даної статті кваліфікованим визнавалося вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила вбивство, за винятком діянь передбачених статтями 112-115 дійсного КК [85].

У КК Латвійської Республіки дається визначення множинності злочинних діянь (ст. 24), її видів – повторності (ст. 25), сукупності (ст. 26) і рецидиву (ст. 27).

Множинністю злочинних діянь у КК Латвійської Республіки визнаються вчинення однією особою: 1) двох чи кількох самостійних злочинних діянь, які відповідають ознакам кількох злочинних діянь або ознакам лише одного злочинного діяння, якщо вони не охоплені єдиним умислом винної особи; 2) одного злочинного діяння, яке відповідає ознакам принаймні двох різних злочинних діянь [142].

Визначення рецидиву у КК України і КК Латвії, як відзначає Хавронюк М.І., по суті не відрізняються. Що стосується визначення повторності, то воно також майже не відрізняється від того, що міститься у

ст. 32 КК України, за одним винятком: у ст. 25 КК Латвійської Республіки прямо вказано, що повторність відсутня також і у випадку, якщо стосовно діяння закінчився строк давності. Такого положення у КК України немає. Це означає, що в Україні закінчення строку давності саме по собі не має жодного правового значення, зокрема для визначення повторності, якщо немає офіційного рішення суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи від покарання у зв'язку із закінченням строків давності.

Також, на думку вказаного вище автора, зазначене цілком стосується і сукупності злочинів: згідно зі ст. 33 КК України при визначенні сукупності не враховуються злочини, за які особу було звільнено від відповідальності за підставами, встановленими законом, а згідно зі ст. 26 КК Латвійської Республіки – якщо закінчились строки давності кримінальної відповідальності. У статті 26 КК Латвії визначені також види сукупності: ідеальна – вчинення особою одного злочинного діяння, яке відповідає ознакам двох чи кількох різних злочинних діянь, і реальна – вчинення особою двох чи кількох не пов'язаних між собою злочинних діянь, які відповідають ознакам кількох різних злочинних діянь. Таке визначення можна дати і в КК України. Утім, це не обов'язково: не кожна теоретична конструкція повинна бути закріплена в законі; вона може бути, наприклад, рекомендована постановою Пленуму Верховного Суду України [164, с. 263-264].

КК Латвійської Республіки (п. 5, 6, 7 ст. 117) визнає вбивством при обтяжуючих обставинах, виділене окремою статтею, вбивство, поєднане з трьома видами посягань: згвалтуванням, розбєм та наругою над трупом, відповідальність за яке за основним складом передбачає позбавлення волі на термін до 6 років (ч. 1 ст. 228). Слід зазначити, що в КК Латвійської Республіки вбивство, поєднане з іншими злочинами, не входить в категорію вбивств при особливо обтяжуючих обставинах, також передбачених спеціальною статтею. До останніх відносяться: вбивство, вчинене особою, яка відбуває довічне ув'язнення, вбивство двох і більше осіб та ін. (ст. 118)

[142].

На відміну він підходів країн, кримінальне законодавство яких ми вже розглянули, питання множинності злочинів у КК Республіки Польща, на думку Хавронюка М.І., регламентуються поверхнево. І далі відзначає, що у статті 11 лише називаються єдиний злочин і сукупність злочинів, а у ст. 12 визначається, що продовжуваний злочин є єдиним забороненим діянням; при цьому таким він є за умови вчинення двох чи більше діянь у короткий проміжок часу на виконання заздалегідь виниклого наміру а якщо предметом посягання є особисте благо, то за наявності одного потерпілого [164, с. 265].

Однак відзначимо, що у КК Республіки Польща є ще й Розділ VII «Повторення злочину» у § 1 ст. 64 якого зазначено, що якщо винна особа, засуджена за умисний злочин до позбавлення волі, вчиняє впродовж 5 років після відбування принаймні 6 місяців покарання, умисний злочин, подібний до злочину, за який вона вже був засуджений, суд може призначити покарання, передбачене за злочин, який ставиться у вину особі, в розмірі до верхньої межі встановленого законом покарання, збільшеної на половину.

У § 2 ст. 64 КК Республіки Польща додається, що якщо винна особа, раніше засуджена за наявності умов, передбачених у § 1, відбула загалом не менше одного року покарання позбавленням волі і впродовж 5 років після відбування повністю або частини такого покарання повторно вчинила умисний злочин проти життя чи здоров'я, гвалтування, розбій, крадіжку зі зломом чи інший злочин проти майна, вчинений із застосуванням насильства або погрози його застосування, суд призначає покарання позбавленням волі, що передбачається за злочин, який ставиться у вину особі, в розмірі вище нижньої межі передбаченого законом покарання, і може призначити і в розмірі до верхньої межі, збільшеної на половину. У § 3 ст. 64 КК Республіки Польща додається, що передбачене в § 1 або 2 підвищення розміру верхньої межі покарання за законом не стосується тяжкого злочину.

У п. 2 §2 ст. 148 КК Республіки Польща передбачена відповідальність

за множинність вбивства з трьома складами злочинів: захопленням заручників, зґвалтуванням або розбоєм [49, с. 45, 89].

Особливої уваги заслуговує КК Республіки Болгарія, який вступив в дію першого травня 1968 р. У Главі II «Злочин» Загальної частини цього кодексу міститься розділ IV, під назвою «Множинність злочинів», який включає порівняно велику кількість норм (ст.ст. 23-30). Зокрема у цьому розділі встановлюються і правила призначення покарання при вчиненні кількох злочинів. У ст. 29 КК Республіки Болгарія наводиться визначення небезпечного рецидиву. На жаль, під час встановлення правил призначення покарання при сукупності і повторності злочинів, КК Болгарії не дає визначення даних форм множинності. Розділ I Глави II Особливої частини КК Республіки Болгарія в ст. 115 дає поняття вбивства і встановлює покарання за нього. Стаття 116 визначає кваліфіковані види вбивства, відносячи до них, в тому числі, і небезпечний рецидив та вчинення вбивства особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за яким не було винесено вирок [145].

Як справедливо відзначає Красницький І.В. сучасне французьке та українське кримінальне законодавство характеризуються подібністю ідей реформування та основних інститутів, при цьому чинне французьке кримінальне законодавство відносно нове і, на думку фахівців, увібрало в себе кращі надбання як французької, так і світової теорії і практики [58, с. 4]. У цьому контексті положення французького кримінального законодавства про множинність умисних вбивств також є надзвичайно цікавими.

У КК Франції поняття сукупності міститься у підвідділі 1 «Покарання, що призначаються у випадку сукупності злочинних діянь» відділу I глави II розділу III Книги 1. Сукупність злочинних діянь має місце лише тоді, коли яке-небудь злочинне діяння вчинене особою до того, як остання була остаточно засуджена за інше злочинне діяння (ст. 132-2). Наступний підвідділ цього ж відділу має назву «Покарання, що застосовуються у випадку рецидиву», але чіткого визначення рецидиву не містить [151].

КК Франції не містить у розділі «Про посягання на життя людини» кваліфікуючої ознаки, яка обтяжує покарання за повторні вбивства, але в главі «Про режим виконання покарань» передбачена можливість обтяження відповідальності за сукупність і рецидив злочинів у межах передбаченого законом максимуму.

Кримінальне законодавство Франції, характеризується наявністю закріпленого в кримінальному кодексі загального поняття вбивства, пов'язаного з іншими злочинами (ч. 1 ст. 221-2). При цьому необхідно відзначити ряд принципових моментів:

- по-перше, злочинами за КК Франції визнаються не всі злочинні діяння, а тільки частина з них. Злочинні діяння у Франції поділяються на злочини, проступки і порушення (ст. 111-1). До перших відносяться, наприклад, геноцид (211-1), арешт, викрадення, незаконне позбавлення волі іншої особи, вчинені без дозволу законних органів влади, крім випадків, передбачених законом (ст. 224-1), незаконне виробництво або виготовлення наркотиків (ст. 222-35), до других – фальсифікація і використання підробки (ст. 441-1), переривання вагітності іншої особи (ст. 223-11), шахрайство (ст. 313-1) 98 та ін.;

- по-друге, за часом вбивство повинно передувати іншому злочину, супроводжувати його або слідувати за ним. Вказівка на вчинення вбивства безпосередньо після завершення іншого злочину в КК Франції відсутня, що дозволяє зробити висновок про те, що вбивство може здійснюватися і через деякий час після вчинення конкретного посягання.

Відповідно до ч. 1 § 83 КК Данії, якщо який-небудь із злочинів, перелічених у певних параграфах (перелік яких дається) цього кодексу, вчинено особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, то покарання за такий злочин може бути подвоєне. Таким способом датський законодавець вирішує проблему запобігання рецидивній злочинності. У частині 2 § 83 встановлено, що покарання подвоюється також у разі вчинення відповідних злочинів колишнім ув'язненим проти особи, яка працювала у ви-

правно-трудої установі (в такий спосіб вирішується питання правового захисту працівників пенітенціарних установ) [164, с. 266].

У КК Данії не передбачено підвищеної відповідальності за вбивство, вчинене поряд з іншими посяганнями, і відсутні склади злочинів, пов'язані із вбивством, тобто множинність злочинів фактично відсутня. Хоча, в § 237 КК Данії передбачена відповідальність за вбивство, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі «на будь-який термін, що коливається від п'яти років до довічного тюремного ув'язнення» [140].

Завершуючи аналіз законодавства окремих країн, що стосується питань регламентації кримінальної відповідальності за множинність умисних вбивств, сформулюємо основні висновки:

Питання множинності злочинів загалом, та множинності вбивств зокрема найбільш чітко і повно регламентується в кримінальному законодавстві держав, які колись входили до Радянського Союзу та законодавстві країн сходу Європейського Союзу. У цих країнах найчастіше підвищена кримінальна відповідальність встановлюється за вчинення умисного вбивства у поєднанні із статевими злочинами, злочинами проти громадської безпеки та злочинами проти власності. Однак в деяких державах об'єктами таких посягань є інші відносини.

Висновки до розділу 1

Підводячи підсумки по даному розділу роботи, відзначимо що:

1. В історичному вимірі інститут множинності злочинів та встановлення кримінальної відповідальності за множинність умисних вбивств при загальній тенденції до удосконалення, у вітчизняному кримінальному законодавстві формувалася протягом п'яти етапів (X-IX ст.ст, 1922 р., 1927 р., 1960 р., 2001 р.).

2. Поняття множинності злочинів не є новим для науки кримінального права. Воно зародилось ще у XVII столітті, отримало визначення у кінці XIX та удосконалилось у середині XX століття. Упродовж розвитку множинність злочинів досліджувалась у двох напрямках: 1) у межах вчення про призначення покарання; 2) у межах вчення про злочин.

3. Кримінальне законодавство проаналізованих пострадянських держав питанням множинності злочинів та множинності умисних вбивств приділяє значно більше уваги у порівняння з іншими досліджуваними кодексами зарубіжних країн.

4. Найбільш повно і досконало сформовано інститут множинності злочинів у КК Республіки Білорусь, оскільки у ньому передбачено в однойменному розділі, в окремих нормах три форми множинності: повторність, сукупність та рецидив, в останній зокрема виокремлюється небезпечний та особливо небезпечний рецидив, що доцільно на наш погляд врахувати і українському законодавцю.

Що стосується множинності умисних вбивств, то тут КК Республіки Білорусь, також досить ґрунтовно регламентує на рівні окремих кваліфікуючих ознак питання умисного вбивства двох і більше осіб, умисного вбивства вчиненого особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, а також умисних вбивств пов'язаних з іншими злочинами.

По суті КК Республіки Білорусь є найближчим до КК України у частині розглядуваних питань на законодавчому рівні. Сюди певною мірою можна

віднести і КК Республіки Вірменія

5. Досить ефективним, проте дещо звуженим вбачається кримінальне законодавство Республіки Молдова, оскільки в інституті множинності злочинів воно більше наближене до російського яке не передбачає такої форми як повторність злочинів, проте на відміну від КК РФ КК Республіки Молдова передбачає таку кваліфікуючу ознаку умисного вбивства, як вчинення його особою, яка раніше вчинила умисне вбивство.

6. Кримінальне законодавство Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Азербайджанської Республіки, Республіки Таджикистан має частковий збіг ознак у частині множинності умисних вбивств із кримінальним законодавством України, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Молдова та Російської Федерації та регламентує це питання досить обмежено, очевидно більше покладаючись на теорію кримінального права.

7. Унормування положень про множинність злочинів та множинність умисних вбивств у КК Латвійської Республіки та Республіки Польщі знаходить досить абстрактне закріплення та відмінність від українського, хоча в деяких позиціях воно містить детальне відображення.

8. Особливої уваги для вивчення заслуговує КК Республіки Болгарія, який в окремому розділі «Множинність злочинів» містить порівняно велику кількість норм (ст.ст. 23-30) та встановлює у ньому і правила призначення покарання при вчиненні кількох злочинів. Проте у ньому взагалі не визначається що таке повторність та сукупність злочинів.

9. Найбільш складним у своєму системоутворенні та віддаленим у частині множинності злочинів та множинності умисних вбивств від КК України та кримінального законодавства інших вище наведених країн є КК Франції. Близьким у цьому до нього є також КК Данії. Проте, ці законодавчі акти досить ефективно працюють у своїх країнах по всіх напрямках застосування кримінального законодавства.

Розділ 2

КВАЛІФІКАЦІЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ЇХ МНОЖИННОСТІ

2.1 Система норм про умисне вбивство у Кримінальному кодексі України

Дослідження проблем пов'язаних із кваліфікацією множинності злочинів, елементом якої виступає умисне вбивство, в першу чергу передбачає визначення чіткого кола злочинів які будуть розглядатися. Так, з певної позиції перелік умисних вбивств у вітчизняному кримінальному законодавстві видається вичерпним і зазвичай включає в себе злочини передбачені ст.ст. 115-118 КК України, але наука кримінального права містить певний плюралізм поглядів щодо цього питання.

Так, Яремко Г.З. пропонуючи використовувати у кримінальному праві таку теоретично-правову категорію як асоціація норм розуміє під нею системи заборонних норм, елементами якої виступають функціонально пов'язані між собою генеральна (основна) та одна чи декілька варіантних щодо неї норм, або ж декілька варіантних норм, що цілісно забезпечують диференційовану охорону спільного безпосереднього (основного чи додаткового у складі складного) об'єкта від посягань, які характеризуються спільними визначальними ознаками, залежно від ступеня їх суспільної небезпеки [169].

Проектуючи це поняття на вбивство вона відповідно наводить і асоціацію норм про вбивство в КК України: ст. 112; ст. 115; ст. 116, ст. 117; ст. 118; ч. 3 ст. 258; ч.ч. 2, 3 ст. 265; ч.ч. 2, 3 ст. 2651; ст. 348; ст.ст. 379; 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 438; ч. 2 ст. 439; ст. 442; ст. 443. Поряд з цим відзначаючи, що окремі з таких норм виділені штучно, необґрунтовано, а тому повинні бути виключені: ст. 112; ч. 2 ст. 265 – в частині незаконного поводження з радіоактивними матеріалами, вчиненого з метою спричинення загибелі людей; ч. 3 ст. 265 – в частині дій, передбачених частиною другою

цієї статі, якщо вони спричинили загибель людей; ч. 2 ст. 2651 – щодо незаконного виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, вчиненого з метою спричинення загибелі людей; ч. 3 ст. 2651 – щодо дій, передбачених частиною другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей; ст. ст. 348; 379; 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 439 – в частині, якщо діяння спричинило загибель людей; ст. 442 – щодо геноциду у формі позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; ст. 443 [167].

Відзначимо, що запропонована Яремко Г.З. асоціація норм про вбивство є досить зручною для використання новацією у теорії кримінального права, оскільки вона направлена на систематизацію кримінально-правових норм, а отже на простіше розуміння їх багатоманітності, та головне, більш якісного вдосконалення і подальшого застосування у реальній дійсності. Однак, тут виникає закономірне питання щодо об'єму зазначеної асоціації. Тобто, чи дійсно вона включає в себе усі необхідні норми про вбивства, а можливо їх загальна кількість повинна бути меншою, ніж це запропоновано у представленій моделі.

Наприклад, Брич Л.П. вказує, що пропагуючи, введення в науковий обіг не вживаного раніше у кримінальному праві поняття «асоціація кримінально-правових норм», саме як асоціацію норм про вбивство Яремко Г.З. включила в це об'єднання кримінально-правових норм норми не про всі злочини, що мають наслідком смерть людини, а лише умисні, ті, де відповідні правовідносини є єдиним для них безпосереднім об'єктом, тобто лише тими відносинами, які даними злочинами завжди порушуються чи ставляться в небезпеку порушення [20, с. 558].

Тобто, йде мова про те які критерії використовуються, і яка загальна мета ставиться при утворенні (виокремленні) тих чи інших груп злочинів. Хоча, у певних випадках використовуються вже усталені теоретичні, а

частіше законодавчі форми.

Так, у своїй праці присвяченій теорії розмежування злочинів Брич Л.П. використовує інший, ніж Яремко Г.З. підхід до об'єднання певної групи злочинів, вказуючи, що досліджує розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті людини, під кутом зору їх системності; виявлення закономірностей, що характеризують співвідношення всіх чи більшості таких складів злочинів; виявлення особливостей, властивих для співвідношення лише окремих таких складів злочинів [20, с. 561].

Відмежуючи вбивство від інших подібних злочинів Бородін С.В., крім власне самого вбивства за яке передбачена пряма відповідальність у кримінальному законодавстві, окремо від нього виокремлює також самогубство та нещасний випадок із смертельним наслідком. Крім того, він намагається співвіднести кримінально-правове поняття вбивства із поняттям вбивства як роду смерті і приходять до висновку, що до останнього слід віднести всі випадки заподіяння смерті злочинними діями, тобто воно є більш широким [19, с. 367-372].

Використовуючи суто нормативну прив'язку, а саме враховуючи місця розташування норм про умисні вбивства у КК України С.Д. Бережний пропонує поділяти їх на ті, що передбачені у Розділі II Особливої частини КК України (ст.ст. 115–118); умисні вбивства, передбачені в інших розділах (ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ч. 2 ст. 438, ст. 443) [15, с. 23].

У своєму дослідженні проблем кримінальної відповідальності за вбивство через необережність Гороховська О.В. відмежовує також цей злочин від інших суміжних злочинів, суспільно небезпечним наслідком яких виступає смерть потерпілого. Так, на її думку до таких належать: умисне вбивство (ст.ст. 115-118 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), позбавлення життя внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (ч. 2 ст. ст. 286 КК України), службова недбалість (ч.2 ст. 367 КК

України) [32, с. 106-121]. Тобто, відмежування здійснюється за такими критеріями як форма вини та вид безпосереднього об'єкту злочину.

Слід відзначити, що деякі вчені розглядаючи у своїх роботах питання щодо посягання на життя особи взагалі не акцентували увагу на розмежуванні та співвідношенні між собою злочинів, суспільно небезпечним наслідком яких є смерть людини [14; 30, с. 106-121].

Проте, як вірно відзначає Брич Л.П. позначення суспільно небезпечного наслідку у вигляді смерті людини у різних статтях Особливої частини КК України характеризується розмаїттям термінів: смерть (ч. 1 ст. 115), смерть пацієнта (ч. 1 ст. 141), «смерть потерпілого(ої)» (ч. 2 ст. 134; ч. 3 ст. 136 КК; ч. 2 ст. 286; ст. 287; ст. 288; ч. 3 ст. 314; ч. 2 ст. 414), «смерть неповнолітнього» (ч. 2 ст. 137), «смерть хворого» (ч. 2 ст. 139 КК), «смерть особи» (ч. 3 ст. 135; ч. 2 ст. 381), вбивство (ст. 116; 117; 118; 119; ст. 348; ст. 379; ст. 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 438; ст. 443), «самогубство» (ч. 1 ст. 120), «загибель людей» (ч. 3 ст. 110; ч. 3 ст. 161; ч. 2 ст. 194; ст. 196; ст. 236; ст. 237; ч. 2 ст. 238; ч. 3 ст. 239¹; ч. 2 ст. 240; ч. 2 ст. 241; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243; ч. 2 ст. 245; ч. 5 ст. 260; ст. 264; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265¹; ч. 2 ст. 267; ч. 2 ст. 270; ч. 2 ст. 271; ч. 2 ст. 272; ч. 2 ст. 273; ч. 2 ст. 274; ч. 2 ст. 275; ч. 3 ст. 276; ч. 3 ст. 277; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 279; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 281; ч. 3 ст. 282; ч. 2 ст. 283; ст. 291; ч. 3 ст. 292; ч. 2 ст. 294; ч. 2 ст. 326; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 351; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 399; ч. 2 ст. 412; ст. 439; ст. 446), «загибель кількох осіб» (ч. 3 ст. 286; ч. 2 ст. 415), «загибель потерпілого» (ч. 1 ст. 415 КК), «загибель людини» (ч. 3 ст. 258). Стосовно деяких складів злочинів смерть людини не названа прямо, а, як прийнято вважати, охоплюється такими категоріями суспільно небезпечних наслідків, як особливо тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153), чи тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 147; ч. 2 ст. 364; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 366) [20, с. 562].

У всіх перерахованих злочинах наявна як умисна, так і необережна форма вини і у більшості випадків життя людини у них виступає додатковим безпосереднім об'єктом. Проте на наш погляд, вбивством усіх їх назвати не

можна.

Вбивством згідно до ч. 1 ст. 115 КК України визнається умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, тобто всі випадки правомірного або необережного заподіяння смерті іншій людині повинні визнаватися чимось іншим, але точно не вбивством. Якби не одна законодавча суперечність, яка не дивлячись на те, що існує із 2001 року нормативно не усувається та надалі продовжує вносити сум'яття у розуміння цього поняття. Мова йде про ст. 119 КК України, яка буквально і у назві, і у змісті встановлює кримінальну відповідальність за вбивство через необережність. І як вірно зазначає Грищук В.К. якщо підставити наведене у ч. 1 ст. 115 КК України визначення в назву та диспозицію ч. 1 ст. 119 КК України, то отримаємо: «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність» [33].

А.І. Перепелиця вказує, що до числа вбивств віднесено тільки умисний злочин проти життя. В ч. 1 ст. 115 КК України вбивство визначається як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Тому заподіяння смерті з необережності вбивством не є і утворює самостійний склад злочину (ст. 119 КК України). Разом з тим, неможна погодитися з використанням в назві цієї статті та при описі злочину передбаченого нею словосполучення «вбивство через необережність». Це суперечить вище вказаному визначенню поняття вбивства. Тому дане словосполучення слід замінити на слова «заподіяння смерті через необережність», як це зроблено, наприклад в КК РФ (ст. 109) [102, с. 9-10]. Погоджується з такою позицією і Музика А.А. акцентуючи увагу на тому, що необхідно реконструювати ст. 119 КК України, оскільки вбивством має визнаватися лише умисне діяння) [86, с. 16].

Більш радикально до чинного формулювання ст. 119 КК України ставиться М.П.Короленко, який вважає, що з метою перешкоджання уникнення законного покарання особами, які будуть використовувати недосконалість КК України, необхідно виключити із нього ст. 119 «Вбивство через необережність» як зайву і шкідливу для розвитку правової держави [54, с. 188].

Підтримуючи наукову позицію щодо неможливості нормативного

співіснування чинного законодавчого поняття вбивства та чинної редакції ст. 119 КК України, а також необхідності подальшої зміни назви та змісту останньої на «Заподіяння смерті через необережність», все ж хочемо відзначити, що до відповідних змін необхідно визнавати існування таких двох видів вбивства, як умисне та необережне. А отже, враховуючи тему нашого дисертаційного дослідження ми будемо розглядати вбивства лише умисні. Однак, у даному контексті, як вже згадувалося вище, виникає питання, що розуміти саме під умисним вбивством з позиції кваліфікації його множинності та плюралізму наукових поглядів щодо видів умисних вбивств в кримінальному законодавстві України, оскільки ми не можемо погодитися із тим, що будь-яке протиправне умисне позбавлення життя іншої людини є умисним вбивством, яке у певних випадках може просто носити додаткові спеціальні ознаки.

Вбачається, що для виокремлення умисного вбивства у КК України та його видів, доцільно виходити із визначення основного безпосереднього об'єкту на який посягає цей злочин. Тут ми у певній частині притримуємося точки зору Глушкова В.О., який під вбивством розуміє протиправне позбавлення життя іншої особи, вчинене умисно або через необережність, коли безпосереднім основним об'єктом злочину є життя особи [31, с. 41-42]. Своє бачення щодо необережності вбивства ми виклали вище, основний же безпосередній об'єкт дійсно вважаємо ключовою ознакою у цьому питанні.

Як зазначається у праці Грищука В.К. та Маковецької Н.Є. життя людини є однаково цінним як у тому випадку, коли воно є основним безпосереднім об'єктом певного злочину, так і в тому випадку, коли воно є додатковим безпосереднім об'єктом певного злочину. Тому вони вважають цілком обґрунтованою тезу про те, що вбивство має місце у будь-якому випадку вмісного протиправного, насильницького позбавлення життя іншої людини, яке є або єдиним безпосереднім об'єктом, або основним безпосереднім об'єктом, або додатковим безпосереднім об'єктом злочину. Водночас із законодавчого визначення поняття вбивства випливає, що злочин загалом не може визнаватися вбивством, якщо він може вчинюватися як шляхом умисного протиправного, насильницького заподіяння смерті іншій

людині, так і шляхом будь-яких інших протиправних діянь, об'єктом яких є інші суспільні відносини [34, с. 39].

Виходячи із вище зазначеного, ми притримуємося позиції, що до умисних вбивств слід відносити лише ті склади умисних злочинів, у яких життя особи виступає виключно безпосереднім основним об'єктом. В усіх інших випадках слід вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення.

Крім того, у визначенні поняття «вбивство умисне», яке дається Грищуком В.К. та Маковецькою Н.Є. у Великій українській юридичній енциклопедії, під ним розуміється злочин, передбачений чинним КК України (ст. 115, 116, 117, 118) [23, с. 35].

Також слід відзначити, що нагально постає потреба максимального спрощення розуміння співвідношення, а головне застосування при кримінально-правовій кваліфікації, великої кількості норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за заподіяння смерті людини.

Тут ми повністю поділяємо точку зору, яку з цього приводу висловлює Навроцький В.О., а саме на його думку, кардинальним вирішенням указаної проблеми є взагалі відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК України, які передбачені іншими розділами Особливої частини КК (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я»). Тоді заподіяння смерті завжди буде кваліфікуватись за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК України. Це не лише спростить застосування кримінального закону, а й буде запорукою оптимізації санкцій, дасть змогу показати дійсно виключний, надзвичайний характер злочинів, пов'язаних із посяганням на життя особи [87, с. 47].

Отже, у межах даної роботи ми будемо досліджувати виключно злочини, передбачені статтями 115, 116, 117, 118 КК України, звичайно у множинності з іншими.

2.2 Кваліфікація повторності та рецидиву умисного вбивства

Одним із найскладніших і найбільш дискусійних в кримінальному праві був і залишається інститут множинності злочинів. Зокрема, досить суперечливим в цьому аспекті є питання розмежування ускладнених одиничних злочинів і множинності, виділення форм множинності, питання кваліфікації дій особи з урахуванням видів множинності тощо.

Що стосується множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств, то ця проблема розглядалася у працях науковців фрагментарно, і у повному обсязі не досліджувалися на монографічному рівні. Ця проблематика піднімалася лише в окремих наукових статтях, а також частково висвітлена в роботах, присвячених дослідженню загальних положень множинності чи кримінально-правової кваліфікації, зокрема кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи.

У чинному кримінальному законодавстві України відсутнє визначення множинності злочинів. Дане поняття розроблялося і розробляється наукою кримінального права.

Але в кримінально-правовій доктрині поки що не вироблено єдиної характеристики множинності злочинів і найбільш поширеним є визначення множинності злочинів як вчинення особою кількох (двох або більше) одиничних злочинів, кожен з яких передбачений окремою кримінально-правовою нормою і зберігає своє кримінально-правове значення[35, с.361-362; 41, с. 240; 153, с.435].

Водночас науковці розробили й інші визначення цього інституту кримінального права.

Наприклад, на думку С.Д. Шапченко множинність злочинів – це різновид суспільно небезпечної поведінки однієї і тієї самої особи, що у поєднанні з іншими обставинами утворює два або більше окремих складів злочинів, кожен з яких, маючи самостійне кримінально правове значення, тією чи іншою мірою впливає на зміст та обсяг сукупної кримінальної

відповідальності особи [153, с. 435; 91, с. 57].

Поряд з цим, сам Дудоров О.О. розглядаючи поняття множинності злочинів у досить широкому розумінні, а саме як поняття множинності кримінальних правопорушень, характеризує його такими ознаками:

1) складовими множинності визнаються не будь-які, а саме кримінальні правопорушення – діяння, які тягнуть кримінальну відповідальність. Тому не утворюють множинності: поєднання у поведінці особи кримінального та іншого правопорушення (адміністративного, дисциплінарного тощо); суспільно небезпечні діяння неосудних та осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; діяння, повторення яких утворює те чи інше кримінальне правопорушення. Так, у ст.ст. 116, 120, 390, 434 КК терміни «систематично» і «неодноразово» не означають множинності, а використовуються для описання об'єктивної сторони відповідного одиничного кримінального правопорушення;

2) елементами множинності виступають одиничні кримінальні правопорушення – умисні або необережні, прості або ускладнені, закінчені або незакінчені, вчинені одноособово або у співучасті. Необхідно однак, щоб кожен із них: становив собою самостійний склад кримінального правопорушення; не виступав як складова іншого кримінального правопорушення; підлягав самостійній кримінально-правовій оцінці;

3) множинність передбачає відсутність матеріально-правових і процесуальних перешкод для визнання окремих кримінальних правопорушень елементами (складовими) множинності. Однією з таких перешкод є те, що особу за вчинення кримінального правопорушення на підставах, передбачених законом, було звільнено від кримінальної відповідальності [91, с. 57; 153, с. 436].

При чому, «обставиною, яка призводить до юридичного «забуття» раніше вчиненого кримінального правопорушення та, як наслідок, виключає наявність множинності, є погашення або зняття судимості» [41, с. 241].

Для прикладу, ухвалою Верховного Суду України за касаційною скаргою

захисника змінено вирок апеляційного суду Сумської області стосовно П., засудженого за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України за умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. Встановлено, що з часу відбуття покарання за умисне вбивство, передбачене ст. 94 КК України 1960 р. і вчинене П. раніше, пройшло 16 років, а тому відповідно до ст. 89 КК України П. вважається таким, що не має судимості. За таких обставин дії П. підлягають кваліфікації не за п. 13 ч. 2 ст. 115, а за ч. 1 ст. 115 КК України [131, с. 28].

Множинність злочинів є кримінально-правовим поняттям високого ступеня узагальнення, сутність якого полягає у тому, щоб відобразити випадки вчинення однією особою двох або більше кримінально-караних діянь. За своїми юридичними ознаками злочини мають різноманітний характер. Деякі з них вчинюються за допомогою однієї дії, яка спричинила настання одного суспільно небезпечного наслідку і не становлять труднощі для кваліфікації. Інші ж можуть мати досить складну структуру, в основі якої може лежати як одне діяння, яке спричинило кілька злочинних результатів, так і кілька діянь, які спричинили один наслідок і так далі [102, с. 10].

Ми згодні з Н. Устрицькою, яка до загальних ознак множинності злочинів відносить наступні: «1) одна і та ж особа вчинила декілька злочинів; 2) хоча б два злочини зберігають кримінально-правове значення; 3) хоча б щодо двох злочинів відсутні процесуальні перепони для застосування до кримінальної відповідальності» [158, с. 59].

Множинність злочинів складається з ряду специфічних форм вчинення однією тією ж особою двох і більше злочинів. У теорії кримінального права питання про форми (види) множинності злочинів є одним з найбільш дискусійних. Так, на думку Кафарова Т.М. до форм множинності злочинів необхідно відносити рецидив, повторність, реальну та ідеальну сукупність [50, с. 8-9]. Малков В.П. критикує ці форми множинності, вважаючи, що вони будуються на декількох критеріях, які знаходяться в різних площинах класифікації [80, с. 21]. Галіакбаров Р.Р., Фролов Е.А., Єфімов М.А. виділяли

лише дві форми: повторність і сукупність злочинів [29, с. 5-7]. Досить складну класифікацію дає Алієв Н.Б. поділяючи множинність на форми: сукупність злочинів (ідеальна та реальна) і повторність (загальна, спеціальна і рецидив). Черненко Т.Г. вважає критерієм розподілу наявність судимості. Вона додатково виділяє таку форму множинності злочинів, як вчинення злочину особою, яка має судимість, за відсутності ознак рецидиву. Наприклад вчинення особою, яка має судимість за злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років, нового злочину, або вчинення нових злочинних діянь особою, яка має судимість за необережний злочин. На думку Малкова В.П., множинність злочинів проявляється в двох основних формах: повторність та ідеальна сукупність злочинів [81, с. 67]. Основний акцент він робить на тому, що мало місце повторність діянь (соціальний критерій). Критикуючи Малкова В.П. за недостатню обґрунтованість Красіков Ю.А. фактично дає ту ж класифікацію (ідеальна сукупність та повторність). Аналогічної точки зору притримуються Загородніков М.І. та Стручков М.А., які ділять множинність залежно від того, одночасно чи послідовно були вчинені злочини на ідеальну сукупність і повторність злочинів [43, с. 4-5].

Далі автори зазначених робіт поділяють ці форми множинності на певні види. Залежно від того, чи зазнавала особа осуду за раніше вчинений злочин чи ні, повторність поділяється на: повторність не пов'язану з засудженням і повторність, пов'язану із засудженням за раніше скоєний злочин (рецидив). Потім повторність що не пов'язана із засудженням за перший злочин ділиться на повторність злочинів і реальну сукупність злочинів, залежно від однорідності або різнорідності скоєних злочинних діянь.

Підсумовуючи наведене можна стверджувати, що наявні в літературі точки зору, з тієї чи іншої позиції визначаючи основні форми множинності злочинів, поділяють її на такі види: повторність, рецидив, сукупність (реальна та ідеальна).

Саме у такій послідовності і розглянемо форми множинності злочинів

по відношенню до кваліфікації умисних вбивств.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. При цьому, відповідно до ч. 2 цієї статті повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром.

Як пише Навроцький В.О. поняття повторності злочинів охоплює:

1) рецидив злочинів (або повторність, пов'язану із засудженням за перший злочин);

2) реальну сукупність злочинів, для якої характерним є вчинення в різний час кількох не пов'язаних між собою злочинів, тобто за умови, коли закон не надає кваліфікуючого значення такій повторності – повторність не виступає ознакою, а ні основного, а ні кваліфікованого виду злочину [89, с. 43]. У кримінально-правовій літературі деякі вчені називають цей вид повторності загальною повторністю. Це пов'язано із тим, що перше, а за ним наступне кримінальне правопорушення можуть бути різного характеру. Наприклад, спочатку крадіжка, а потім зґвалтування. Таку повторність ще називають «повторення злочинів». Такий вид повторності або повторення для кваліфікації не становить особливої складності. Це пов'язано із тим, що кожне кримінальне правопорушення дістає самостійної кримінально-правової кваліфікації, не пов'язуючись із іншими злочинними діяннями. При призначенні покарання цей вид повторності, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, враховується як обставина, що обтяжує його;

3) повторність, яка виступає ознакою складу злочину. Саме така повторність (повторність у власному розумінні слова) виділяється як один із видів множинності злочинів. При наявності такої повторності виникає потреба кваліфікувати як перший злочин, так і наступний (наступні), при чому з врахуванням того, що його вчинено повторно, дати оцінку цьому виду множинності злочинів в цілому [89, с. 346-347].

Повторність умисного вбивства, яку ми розглянемо у цьому підрозділі дисертації, власне є повторністю третього виду, наведеного Навроцьким В.О., а рецидив умисного вбивства, який теж буде тут розглянутий, по суті є повторністю, яка пов'язана із засудженням за перше умисне вбивство.

Залежно від виду злочинів, які становлять повторність, можна виокремити:

а) повторність тотожних злочинів – це вчинення суб'єктом (співучасниками) двох чи більше одиничних злочинів, які містять ознаки одного й того ж складу злочину, тобто передбачені однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК. Тотожними є злочини, які повністю збігаються за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками і передбачені однією і тією самою статтею Особливої частини КК;

б) повторність однорідних злочинів – це вчинення суб'єктом (співучасниками) двох чи більше злочинів, що посягають на тотожні чи схожі безпосередні об'єкти злочину, вчиняються з однією формою вини (або умисно, або з необережності) та стосовно яких у КК є спеціальне застереження про те, що їх вчинення один після одного слід вважати повторністю.

Як зазначає Ус О.В., вказуючи на повторність однорідних злочинів, законодавець використовує різні прийоми законодавчої техніки: а) тлумачення (роз'яснення) повторності однорідних злочинів може міститися у примітці до відповідної статті Особливої частини КК (наприклад, примітка 1 до ст. 185 КК); б) використання відсильних диспозицій, у яких повторність визначається шляхом вказівки на перелік статей КК, що передбачають однорідні злочини; в) обмеження можливого кола однорідних злочинів для визнання повторності (приміром, відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 115 КК умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116–118 КК) [156, с. 253-254].

Проте, можливий варіант, коли умисне вбивство, передбачене п. 13 ч. 2

ст. 115 КК України може утворювати повторність тотожних злочинів, наприклад, перший злочин кваліфікується за ст. 94 КК України 1960 року, а другий – за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України 2001 року [92, с. 58].

Відзначимо, що основною ознакою повторності можна назвати вчинення особою двох чи більше одиничних злочинів.

У теорії кримінального права під одиничним злочином розуміють просте чи ускладнене суспільно небезпечне діяння, яке має взаємопов'язані об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що повторюються в об'єктивній дійсності саме в такому сполученні, містить ознаки одного складу злочину і кваліфікується за однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК [47, с. 39].

Як відзначає Устрицька Н.І. повторність утворює вчинення двох чи більше одиничних злочинів:

- 1) попереднього – вчинення якого передуює повторності;
- 2) кожного наступного – який, власне, і є повторним [158, с. 63-64].

Наприклад, особа вперше вчинила таємне викрадення чужого майна. Такі дії підпадають, за наявності певних обставин, під ознаки ч.1 ст.185 КК України. Після чого, через деякий час особа знову вчинила таємне викрадення чужого майна. У такому разі друге вчинене діяння слід кваліфікувати як крадіжку вчинену повторно, за ч.2 ст.185 КК України.

Такі кримінальні правопорушення, як зазначає Устрицька Н.І., виступають елементами повторності. У випадках, коли попередній і наступний (повторний) злочини названі в диспозиції відповідної частини статті Особливої частини КК, повторність злочинів виступає як кваліфікуюча ознака складу злочину. Якщо повторність злочинів прямо не передбачена в статті Особливої частини КК (наприклад, особа вчинила два умисних тяжких тілесних ушкодження), вона розглядається як обставина, що обтяжує покарання [158, с. 63-64].

Вчинення двох і більше кримінальних правопорушень у різний час визнається вченими у галузі кримінального права наступною ознакою

повторності.

Так, відповідно до п. 4 постанови ПВСУ від 4 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» у межах повторності злочинів їх неоднчасне вчинення означає, що не збігаються за часовими показниками початкові моменти вчинення кожного зі злочинів. У зв'язку з цим повторність можуть утворювати і злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства, але до його закінчення особа вчинює крадіжку). У такому разі вчиненням повторно вважається злочин, розпочатий пізніше. [109, с. 7].

Проте, в роботах деяких вчених відзначається, що злочини, які утворюють повторність злочинів повинні бути вчинені в різний час, тобто відокремлені один від одного певним проміжком часу. Часовий проміжок, який відділяє одиничні злочини між собою, повинен бути таким, щоб було можна відрізнити один злочин від іншого. Однак, він не повинен бути таким довгим, щоб між злочинами втрачався зв'язок [59, с. 16].

Під різночасністю вчинення злочинів Малков В.П. пропонує розуміти те, що з моменту закінчення злочину має минути стільки часу, щоб особа могла усвідомити факт вчинення одного злочину і зважити всі за і проти при вчиненні другого злочину [79, с. 26]. Тобто, можна констатувати, що у такому випадку перший злочин мінімум повинен бути припинений на стадії готування чи замаху, а оптимальний варіант, це коли його буде закінчено. Відповідно другий (наступний) злочин при таких обставинах не повинен ще розпочинатися.

Також, однією із ознак повторності, як відзначає Устрицька Н.І. є те, що її утворюють злочини, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України, або злочини, які передбачені різними статтями КК, лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України. За загальним правилом повторністю визнаються лише ті злочини,

які передбачені однією статтею, а для тих випадків, коли в одній статті КК вміщено кілька різних складів злочинів – однією частиною статті Особливої частини КК. Ця ознака полягає в тому, що за змістом ч. 1 та ч. 3 ст. 32 КК України повторність можуть утворювати: а) тотожні злочини, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. При повторності тотожних злочинів можуть і повинні збігатися ознаки за складом злочину, а саме один суб'єкт, однаковий об'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторона; б) однорідні злочини – лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК. Наприклад, у примітці 1 до ст. 185 КК України зазначено, що у статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу. Як бачимо, у цьому випадку зазначено повторність і однорідних злочинів, і тотожних [158, с. 75].

Водночас, якщо звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови, то термін «повторність» походить від «повторний» і має значення «який буває, трапляється і т. ін. знову, вдруге» [24, с.1002].

Якщо застосувати це тлумачення для потреб кримінального права, то можна сказати, що повторність буде наявною у разі принаймні ще одноразового факту вчинення злочину.

Тому слід погодитись із думкою Н.І. Устрицької, що повторність кримінальних правопорушень утворюють злочинні діяння, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України або злочини, які передбачені різними статтями КК, лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України не є визначальною для повторності злочинів. А тому повторність злочинів охоплює усі випадки вчинення злочинів, незалежно від того, чи злочини передбачені однією і тією самою статтею (частиною статті), чи різними статтями Особливої частини КК України [158, с. 75-76].

Однією із характерних ознак повторності є її наявність незалежно від того чи була особа засуджена за вчинений попередньо нею злочин чи ні. Цю

позицію у свій час підтримував і Бажанов М.І. зазначаючи, що дійсно, якщо звернутися до статей КК, то скрізь, де вживається ознака повторності, не говориться, що особа повинна бути засуджена за раніше вчинений злочин. Скрізь в цих статтях, а їх більше 60, просто вказується на вчинення злочину повторно без будь-яких застережень. Таким чином, повторність має місце як і у випадках, коли за перший із вчинених злочинів особа не була засуджена, так і у випадках, коли знову вчинений злочин був вчинений після засудження [11, с. 357]. У цьому контексті звичайно необхідно окремо вказати на те, що Бажанов М.І. вів мову не про чинний КК України, а про кримінальний закон який йому передував у часі. І відповідно кількість статей із ознаками повторності на сьогодні у КК України інша. Також необхідно відзначити, що очевидно під терміном «засудження» у зв'язку із повторністю злочинів необхідно розуміти наявність чи відсутність погашеної або знятої судимості у особи яка вчинила новий злочин. При цьому, в кримінально-правовій літературі з цього приводу висловлюються різні наукові позиції. Причиною цьому, на думку Тютюгіна В.І., є відсутність чіткої регламентації в законі питання щодо розуміння «засудження» [46, с. 246].

Ці ж вчені цілком обґрунтовано виділяють наступні кількісні та якісні ознаки повторності: «кількісна ознака – це вчинення особою (групою осіб) самостійних одиничних злочинів. До якісних ознак вчені відносять: 1) злочини при повторності мають передбачатись однією і тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК; 2) тотожні чи однорідні одиничні злочини, що утворюють повторність, можуть мати різний характер, бути простими чи складними; 3) для поняття повторності немає значення, чи були злочини, з яких вона складається, закінченими, чи один з них був лише готуванням до злочину або замахом на нього; 4) повторність виникає і в тих випадках, коли один або декілька злочинів, з яких вона складається, вчинені у співучасті; 5) всі злочини, з яких складається повторність, вчиняються в різний час і віддалені один від одного певним проміжком часу; 6) повторність має місце незалежно від того, чи була особа засуджена за раніше

вчинений нею злочин; 7) збереження кримінально-правового значення хоча б двома злочинами, що створюють повторність» [46, с. 62].

Таким чином, вчинення ж двох і більше вбивств однією тією ж особою свідчить про зростання суспільної небезпеки, і як скоєного діяння, так і суб'єкта злочину. Вчинення кількох убивств не може кваліфікуватися лише за ч. 1 ст. 115 КК України, так як вона передбачає простий (основний) склад вбивства.

Відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину. Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім – готування до такого ж злочину чи замах на нього. При вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності. Вбивство не може кваліфікуватися за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, коли судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку, коли на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за перший злочин, а у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 49 КК, – коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Під раніше вчиненим умисним вбивством розуміються не тільки вбивства, кваліфіковані за ст. 115 КК 2001 р. чи статтями 94 і 93 КК 1960 р., а й убивства, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК (статті 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст.

443 КК 2001 р. чи відповідні статті КК 1960 р.) [75, с. 89-90; 112].

Судам слід мати на увазі, що при співучасті в убивстві така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його особою, що раніше вчинила умисне вбивство, повинна враховуватися при кваліфікації дій тільки тих співучасників, яких ця ознака стосується. [107, с. 44-45].

Взагалі вчинення двох і більше умисних вбивств треба відрізнити від умисного вбивства двох і більше осіб: у першому випадку має місце множинність злочинів, а в другому – одиничний злочин. І кваліфікація цих злочинів здійснюється за різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, хоча їх об'єктивна сторона при різночасності умисних вбивств взагалі співпадає в обох випадках.

З цього приводу Попов О.М. відзначає, що вбивство двох і більше осіб – це один злочин, обтяжений загибеллю декількох осіб, а неодноразовість передбачає декілька окремих самотійних злочинів, вчинених однією особою (або особами, які діяли спільно) [106, с. 64].

Відповідно до п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п.1 ч. 2 ст. 115 КК України за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України.

Наявність розриву у часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України не має [107, с. 40].

Віднесення законодавцем умисного вбивства двох або більше осіб до обтяжуючих обставин можна пояснити тяжкістю наслідків, що наступають в зв'язку вчиненням цього злочину, а також особи винного, що позбавляє

життя кількох осіб.

Умисел на вбивство двох або більше осіб – обов’язкова ознака, що вказує на злочинні наміри винного. При визначенні різночасного вбивства двох або більше осіб, об’єднаного єдністю злочинного наміру, повинен бути встановлений тільки прямий умисел, а при одночасному вбивстві – можливий не тільки прямий умисел, але і не прямий умисел.

Про єдність злочинного наміру на вбивство двох або більше осіб може свідчити, в деяких випадках, тільки умисел, і навіть попередній мотив вчинення злочину може бути не визначеним. Проте, мотив не може враховуватись в усіх випадках обов’язковою ознакою єдності злочинного наміру винного. Цілком можлива кваліфікація за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, коли умисел вбити одну особу може замінитися умислом вбити ще кількох осіб, які під час реалізації умисного вбивства однієї особи випадково опинились на місці події, тому в першому випадку кваліфікація повинна замінитися, наприклад, вбивство на замовлення, а в другому випадку – полегшення вчинення цього злочину, тобто вбивство двох або більше осіб.

Як було сказано вище для кваліфікації діяння за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України необхідно, що б мало місце єдність умислу на вчинення вбивства двох або більше осіб. Саме умисел дозволяє відмежувати даний злочин від множинних вбивств. Різночасне заподіяння смерті кільком особам за наявності єдиного умислу також може бути кваліфіковано як вбивство двох або більше осіб. З даного приводу Красіков О.М. пише: «У тих випадках, коли друге вбивство не було пов’язане з першим єдиним умислом, скоєне не можна кваліфікувати як вбивство двох або більше осіб. Вбивство, вчинене повторно не охоплюються єдиним умислом і вчиняється різночасно, а вбивство двох або більше осіб відбуваються в один час або з незначним розривом у часі та з умислом вбити відразу двох або більше осіб» [57, с. 40].

Показовим може бути наступний приклад. В. під час відбуття покарання за грабіж пообіцяв приятелям, що розправиться із свідками, які давали свідчення проти нього. Вийшовши з колонії, він приїхав в село, де

жила одна зі свідків – Ж., і намагався її вбити, вдаривши ножем у спину. Потім В. сів в автобус і поїхав до міста, де хотів знайти сестру Ж. – іншого свідка. Через кілька днів він підкараулив Ж. (сестру), коли вона виходила з воріт фабрики після вечірньої зміни і став переслідувати її з метою завдати удару ножем у спину. У цей момент В. був затриманий [64]. З наведеного прикладу видно, що В. мав намір убити обох сестер, але в силу того, що Ж. жили в різних місцях, фізично не міг вчинити злочин одночасно. Саме умисел є в цьому випадку підставою для визнання того, що винним вчинювався єдиний злочин.

Але є й інша точка зору з даного питання. На думку Борзенкова Г.М. при великому розриві в часі і наявності інших обставин, що свідчать про відсутність єдиного умислу, вбивство не може кваліфікуватися як умисне вбивство двох і більше осіб. У цих випадках злочинець здійснює не одне, а кілька вбивств [16, с. 37]. Обидві позиції заслуговують уваги, а це означає, що немає однозначної відповіді на це питання і в кожному окремому випадку кваліфікація буде залежати від конкретних обставин справи.

Відсутність єдиного умислу на вчинення вбивства кількох осіб є підставою для визнання наявності в діях особи декількох злочинів. Це може мати місце у тому випадку, коли умисел на вбивство іншої особи з метою приховати інше умисне вбивство виник через деякий час після того як винний вчинив перше вбивство.

Так, наприклад, Верховний Суд України визнав правильною кваліфікацію дій П. за ч. 1 ст. 115; п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК України, який 21 лютого 2005 року у сварці, що виникла під час розпиття спиртних напоїв із Я.Г. умисно вбив його, а після цього з метою приховати цей злочин умисно вбив його дружину – Я.Д. Верховний суд встановив, що умисел на вбивство Я.Д. виник вже після вбивства Я.Г. з тим, щоб вона не повідомила про вчинення П. злочину правоохоронним органам [160].

Також можна навести приклад із судової практики, що ілюструє як видається, неправильну кваліфікацію подібного умисного вбивства.

Так, А. був у шлюбних відносинах з Д. Під час спільного проживання А. стало відомо, що його дружину Д. раніше було зґвалтовано. 7 листопада 2009 року А. зі своєю дружиною Д. і знайомим М-в. прийшли в будинок П., де відзначали свято. Близько 15 години в будинок до П., що проживала в с. Е., прийшли М., Т. і К. У процесі спільного розпиття спиртних напоїв А. і М. посварилися через те, що, нібито, Д. була зґвалтована М.

На ґрунті виниклих неприязних відносин А., бажаючи помститися М., взяв зі столу кухонний ніж і, з метою вбивства, завдав ним удару в область грудей М., останній схопився за одяг А. і, падаючи на підлогу, повалив останнього на себе. При падінні А. вдарив М. головою в обличчя, потім в будинок зайшов К. і затягнув А. в зал квартири. Від наскрізного поранення серця М. помер. А. намагався вирватися. У цей час, в 19-й годині, М-в вивів з будинку Т., який хотів розібратися з приводу того, що сталося відносно М. У дворі будинку між М-в і Т. виникла сварка, що переросла в бійку. Від ударів М-в Т. впав. А., вирвавшись від К., вибіг у двір. Побачивши, що М-в луцює Т., А. підбіг до лежачого Т. і завдав йому кілька ударів ногами по різних частинах тіла. Потім, взявши палицю, наніс кілька ударів нею, а коли палиця зламалася, підібрав із землі цеглу і з близької відстані, з силою двічі кинув її в голову Т. Від отриманої черепно-мозкової травми Т. помер.

Після скоєння вбивства М. і Т., А. поїхав в с. П-ське, звідки повідомив про подію в міліцію по телефону, у зв'язку з чим і був затриманий. А. було притягнуто до кримінальної відповідальності за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України [63].

У даному випадку, очевидно, що вказані вище вбивства не охоплювались єдиним умислом винного. Тому зазначені дії А. необхідно було б кваліфікувати за п. 13. ч. 2 ст. 115 КК України, а не за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, як вбивство двох і більше осіб.

Неоднозначно у теорії кримінального права вирішується питання, коли суб'єкт злочину, бажаючи позбавити життя декількох осіб, убив двох із них, а щодо інших не зміг реалізувати свій умисел з причин, що не залежали від

його волі.

Так, Грищук В.К. вважає, що у цій ситуації вчинене слід кваліфікувати як вбивство двох або більше осіб (за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України) та замах (закінчений чи незакінчений в залежності від обставин) на вбивство двох або більше осіб (за ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України) [96, с.252].

У той же час Брич Л.П. відзначає, що у вчиненому є всі ознаки закінченого складу злочину, закріпленого у п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. З її позиції, той факт, що винна особа не досягла своєї мети позбавити життя більше, ніж двох осіб, не впливає на кримінально-правову кваліфікацію та не змінює її. Позбавлення життя більше, ніж двох осіб, оскільки воно передбачене в тому самому пункті ч. 2 ст. 115 КК України, з точки зору кримінально-правової кваліфікації формально оцінюється законодавцем однаково. Відмінність може бути проведена на іншому етапі застосування кримінально-правової норми – призначення покарання в межах відносно визначеної санкції ч. 2 ст. 115 КК України. Кваліфікація ж учиненого у змодельованій ситуації як закінченого злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України та одночасно як замаху на умисне вбивство двох або більше осіб за ст. 15 та п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України буде порушенням принципу *non bis in idem*, що є неприпустимим не лише у теорії кримінально-правової кваліфікації, а й заборонено стандартами Європейської Конвенції з прав людини [97, с. 352].

Особливий інтерес представляє ситуація коли відсутня єдність умислу на вбивства кількох осіб, але при цьому розрив у часі між ними дуже незначний. Одночасність скоєння вбивств, в таких випадках, може виявитися підставою кваліфікації вчинених діянь за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. Так відсутність розриву в часі можливо при «трансформації» умислу, коли перше вбивство відбувається по одному мотиву, наприклад корисливому, а друге виявилось наслідком трансформації корисливого мотиву в прагнення приховати перше. Не варто забувати при цьому, що і при другому вбивстві можливий все той же корисливий мотив. І все ж, на нашу думку, в таких випадках матимуть місце кілька злочинів, так як умисел на перше вбивство

виникає після вчинення першого, нехай навіть і при мінімальному часовому розриві.

Якщо винний в різний час вчинив два замаху на вбивство за обтяжуючих обставинах, за перше з яких він не був судимий, вчинене в цілому повинно кваліфікуватися за ст. 15 та п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України і, крім того, за відповідними її пунктами, що передбачають обтяжуючі обставини обох замахів на вбивство.

Ведучи мову про кваліфікацію умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, як повторності, необхідно слідувати відповідним правилам кваліфікації. Так, Навроцький В.О. вважає, що при такій кваліфікації необхідно:

1) визначити, має місце повторення діянь, спрямованих на вчинення одного злочину, чи вчинення двох або більше злочинів;

2) дати кримінально-правову оцінку кожному злочину окремо, визначити, чи зберігаються його правові наслідки (не сплила давність кримінальної відповідальності або судимість не погашена чи не знята, немає процесуальних перепон для притягнення до кримінальної відповідальності);

3) визначити вид повторності;

4) встановити, чи надає КК повторності кваліфікуючого значення;

5) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням повторності другого злочину (наступних злочинів) [89, с. 371].

Це загальні правила кваліфікації повторності злочинів і звісно, що їм потрібно слідувати. Ми встановили, що умисне вбивство, передбачене п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України є повторність, яка виступає ознакою відповідного складу злочину і є так званою повторністю у власному розумінні цього слова. Крім, того повторністю однорідних злочинів. Тут теж існують певні правила кваліфікації таких злочинів, зокрема, як пропонує Ус О.В.:

1) Правило кваліфікації повторності однорідних злочинів, не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин. Кожен злочин, що становить такий вид повторності, підлягає самостійній кваліфікації за

відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК, при цьому наступний злочин кваліфікується з урахуванням повторності його вчинення. Повторність однорідних злочинів, не пов'язана із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин, в такому разі збігається з реальною сукупністю злочинів. Тому вчинення двох або більше однорідних самостійних злочинів одночасно утворює і повторність, і сукупність злочинів.

2) Правило кваліфікації повторності злочинів, пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин. Вчинений суб'єктом після засудження повторний злочин підлягає кваліфікації за частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як повторність [156, с. 261-262].

Враховувавши вище зазначені правила кваліфікації повторності, умисне вбивство, передбачене п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України буде кваліфікуватися так:

1) повторність умисного вбивства, яке не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин потребує окремої кваліфікації першого умисного вбивства за тією статтею КК України, якою воно передбачене та кваліфікації наступного умисного вбивства вже як повторного, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

2) повторність умисного вбивства, яке пов'язане із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин, потребує кваліфікації лише як повторного умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

Досліджуючи рецидив умисного вбивства, відзначимо, що він також певним чином відображений у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

У відповідності до ст. 34 КК України рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення[69].

З приводу рецидиву злочинів Пленум Верховного Суду України у постанові № 7 від 4 червня 2010 року «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів

та їх правові наслідки» вказує, що оскільки відповідно до частини першої статті 88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, то вчинення саме в цей період нового умисного злочину утворює з попереднім умисним злочином їх рецидив. Якщо після вчинення особою нового злочину виникли обставини, які усувають передбачені статтею 34 КК підстави для визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів (наприклад, обвинувальний вирок за попередній злочин (злочини) було скасовано як неправосудний і особу було реабілітовано; обвинувальний вирок за попередній або наступний злочин було змінено і особа у зв'язку з цим вважається такою, що має судимість за необережний злочин; новим законом було скасовано злочинність діяння тощо), то судам належить виходити з того, що рецидив злочинів у поведінці такої особи був відсутній. У зв'язку з цим втрачають своє правове значення всі несприятливі для особи наслідки, які виникли внаслідок визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів [110; 108]. Таке судове тлумачення має важливе значення для визнання чи не визнання певного злочинного діяння рецидивом.

Крім того, відповідно до п.16 цієї ж Постанови «в окремих статтях Особливої частини КК рецидив злочинів передбачено як різновид повторності злочинів і, крім таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину повторно або його вчинення особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, може бути виражений і такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину особою, раніше судимою за відповідний злочин» [108].

Як правильно вважає Н.І. Устрицька, що рецидив злочину – це по суті «вид повторності злочинів, який характеризується тим, що новий умисний злочин вчинено особою, незважаючи на заходи кримінально-правового впливу, що вже застосовувалися до неї раніше» [158, с. 148].

Як вказує Б.М. Телефанко рецидив – спеціальний термін, привнесений у юриспруденцію з медицини. Він походить від латинського слова «recidirens», що означає повернутись, відновитись. За дослівним

тлумаченням терміна будь-яке повернення до кримінальної поведінки можна вважати рецидивом [136, с. 204-205]. На думку цього вченого рецидив злочину – це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за раніше вчинений умисний чи необережний злочин, або вчинення особою злочину з необережності, яка має судимість за раніше вчинений умисний злочин [136, с. 203–204]. Тобто вчений дещо розширює межі поняття рецидив. Однак, ми підтримуємо позицію, що у КК України повинен мати кримінально-правове значення лише рецидив умисних злочинів.

Оскільки, як правильно зазначає І.І. Митрофанов необережні злочини є відображенням недостатньо дбайливого, несумлінного відношення винного до інтересів окремої особи, суспільства чи держави і не свідчать про наявність у винного стійких антисоціальних поглядів. На відміну від цього, умисна форма вини говорить про негативну установку винного до суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом. Враховуючи вказане, повторне вчинення умисного злочину дає можливість констатувати його не випадковий характер, глибоку ступінь моральної деградації винного, наявність укорінених антигромадських переконань, що є характерною ознакою рецидиву [84, с. 322].

Для кваліфікації множинності злочинів як рецидиву необхідно з'ясувати, що:

а) суб'єкт злочину одноособово або у співучасті з іншими суб'єктами злочину вчинив декілька (два чи більше) одиничних злочинів, кожен з яких передбачений в Особливій частині КК як самостійний склад злочину;

б) злочини, які утворюють рецидив, є лише умисними. При цьому можливе найрізноманітніше поєднання таких умисних злочинів, а саме, вони можуть бути закінченими чи незакінченими, вчиненими одноособово або у співучасті, простими або ускладненими (триваючими, продовжуваними, складеними (складними), злочинами, що кваліфікуються за наслідками) тощо. Так, відповідно до абз. 2 п. 7 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7

«для вирішення питання про наявність рецидиву злочину не має значення, чи був закінчений умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалася раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів»;

в) злочини, з яких складається рецидив, вчиняються неодноразово (у різний час), тобто існує проміжок часу між вчиненням кожного з них, який визначається засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин;

г) раніше вчинений умисний злочин не декриміналізовано (не усунуено його злочинність і караність) новим законом, що набув чинності; суб'єкт не був засуджений за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання; суб'єкт не був реабілітований (частини 3 та 4 ст. 88 КК);

д) суб'єкт злочину (співучасники), вчиняючи новий умисний злочин, має не зняту чи непогашену судимість за раніше вчинений умисний злочин. Оскільки відповідно до ч. 1 ст. 88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до дня погашення або зняття судимості, то вчинення саме в цей період нового умисного злочину утворює з попередньо вчиненим умисним злочином їх рецидив [156, с. 271-272].

У вітчизняному кримінальному законодавстві види рецидиву злочинів не виокремлено і не визначено. За різними критеріями їх класифікує доктрина кримінального права, до того ж у існують досить різноманітні погляди щодо цього питання. Наприклад, Ус О.В. в одній із своїх наукових робіт подає такі види рецидиву:

«1. *За характером вчинюваних суб'єктом злочинів:*

а) *загальний рецидив* – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний різнорідний (не тотожний і не однорідний) із попередньо вчиненим злочином;

б) *спеціальний рецидив* – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний

тотожний чи однорідний із попередньо вчиненим злочином. Спеціальний рецидив вважається більш суспільно небезпечним і передбачений в окремих статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака складу злочину. Приміром, у ч. 2 ст. 133, ч. 2 ст. 164, ч. 2 ст. 165, ч. 2 ст. 201, ч. 3 ст. 296 КК цей вид рецидиву сформульовано як кваліфікуючу ознаку шляхом вказівки на вчинення особою, «раніше судимою за такий саме злочин». Слід зазначити, що цей вид рецидиву збігається з ознаками повторності, яка пов'язана із засудженням особи за раніше вчинений злочин» [156, с. 272 - 273].

Щодо загального рецидиву Н.І. Устрицька наводить наступні приклади: «особа має судимість за заподіяння умисного тілесного ушкодження та протягом строку судимості вчиняє шахрайство, або якщо особа, маючи судимість за крадіжку, вчиняє хуліганство. Вчинення нового злочину особою, яка має непогашену або не зняту судимість, якщо КК не передбачає цього як ознаку простого або кваліфікуючого складу злочину, під час кваліфікації не враховується. Він має таке значення, як загальна повторність, тобто розглядається як обставина, що обтяжує покарання. Кваліфікуюче значення загальний рецидив має лише в складі злочину, передбаченого ст. 395 КК України «Порушення правил адміністративного нагляду», оскільки такий нагляд встановлюється тільки щодо осіб, які мають судимість» [159, с. 256].

Наступною підставою класифікації рецидиву є *кількість судимостей*. Так, О.В. Ус виділяє:

«а) *простий (одноразовий) рецидив* – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має одну судимість за попередній умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин;

б) *складний (багаторазовий) рецидив* – має місце, коли суб'єкт (співучасники), який має декілька (дві або більше) судимостей за попередні умисні злочини, вчиняє новий умисний злочин» [156, с. 273].

Наприклад, простим рецидивом буде випадок, коли особа, маючи не зняту й непогашену судимість за вчинення крадіжки, вчиняє умисне вбивство. А складний рецидив буде, коли особа маючи не зняті та не погашені судимості за крадіжку та умисне вбивство, вчиняє, наприклад, зґвалтування.

I, нарешті, за *ступенем небезпечності* рецидив може бути наступних видів:

а) *пенітенціарний рецидив* – має місце, коли суб'єкт (співучасники) під час відбування покарання у виді позбавлення волі за попередній умисний злочин або після відбуття цього покарання, але до погашення чи зняття судимості знову вчиняє новий умисний злочин, за який йому призначається покарання у виді позбавлення волі;

б) *рецидив тяжких та особливо тяжких злочинів* – має місце, коли суб'єкт (співучасники) вчинив новий умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, маючи судимість за тяжкий чи особливо тяжкий умисний злочин [156, с. 273].

Але, як вірно відзначає Устрицька Н.І. кваліфікуюче значення має спеціальний та пенітенціарний рецидив [159, с. 256]. Що стосується загального рецидиву, то він зазвичай на кваліфікацію не впливає, а має значення, відповідно до п.1 ч.1 ст.67 КК України, при визначенні судом розміру покарання, у якості обставини, яка обтяжує його. Тобто його наявність може призвести до призначення максимально можливого розміру покарання, передбаченого у санкції відповідної кримінально-правової норми, що видається цілком обґрунтованим, зважаючи на підвищений рівень суспільної небезпечності при вчиненні рецидиву злочинів, порівняно з одноразовим вчиненням такого злочину.

Вищенаведені тези повною мірою стосуються і умисного вбивства, відповідальність за яке передбачено у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України. Тобто, у нашому випадку рецидив, повинен розглядатися як спеціальний і кваліфікуватися за правилом, що знову вчинене умисне вбивство, якому

передусе вчинене винним умисне вбивство за яке він має наявну реальну судимість (без будь-яких законних варіантів її відсутності) підлягає кваліфікації за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

Так, наприклад, ухвалою ВСУ за касаційною скаргою захисника змінено вирок апеляційного суду Сумської області щодо П., засудженого за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі. В ухвалі ВСУ зазначено, що суд правильно встановив фактичні обставини вчиненого злочину, але помилився, надаючи їм неправильну юридичну оцінку. Так, кваліфікуючи діяння П. за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, суд зазначив, що умисне вбивство потерпілого вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. Однак такий висновок суду не відповідає встановленим обставинам справи. Суд зазначив у вирокі про наявність у П. судимості за злочин (ст. 94 КК 1960 р.), за який він був засуджений і відбув покарання у 1990 р. З часу відбуття П. покарання за це вбивство і до вчинення іншого вбивства пройшло 16 років, отже, відповідно до ст. 89 КК він вважається таким, що не має судимості за попереднє вбивство, а тому кваліфікуюча ознака «умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство» поставлена йому у вину безпідставно і підлягає виключенню з обвинувачення. За встановлених судом обставин злочин, вчинений П., підлягає кваліфікації не за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, а за ч. 1 ст. 115 КК1 [159, с. 274; 152].

Як бачимо кваліфікація рецидиву умисного вбивства простіша, ніж інших видів множинності цього злочину, адже тут необхідно дати кримінально-правову оцінку лише другому (рецидивному) злочину. Перший злочин, за який особа має судимість, вже отримав свою оцінку у вирокі суду.

Що стосується можливості наявності у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України пенітенціарного рецидиву, то слід відзначити, що він при такій ситуації відсутній, оскільки він може мати місце, коли злочин вчиняється у ході відбування строкового покарання, до якого раніше було засуджено особу.

Кримінальна відповідальність передбачена за пенітенціарний рецидив лише у певних статтях вітчизняного кримінального законодавства, наприклад, у ст.ст. 390-393 КК України.

2.3 Кваліфікація умисного вбивства вчиненого у сукупності з іншими злочинами

Умисні вбивства нерідко можуть поєднуватись із вчиненням інших за своєю сутністю злочинних діянь. У такому разі мова має йти про сукупність кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 КК України сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини Кримінального кодексу України, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом[76, с.87].

Складовими сукупності, за загальним правилом, виступають діяння, які відповідають різним складам злочинів. Передусім це різнорідні злочини, передбачені різними статтями Особливої частини КК України. Наприклад, спочатку особа вчиняє умисне вбивство, а згодом – крадіжку з проникненням у житло. Проте, сукупність можуть утворювати і однорідні злочини, які передбачені різними частинами однієї і тієї самої статті Особливої частини КК України [153, с.457].

Виокремлюють у теорії кримінального права і певні види сукупності злочинів, які певним чином впливають на їх кваліфікацію. Відзначимо, що питання про види сукупності злочинів у кримінально-правовій доктрині на сьогодні, як і раніше, викликає достатньо багато дискусій.

Встановлення видів сукупності злочинів, по суті їх класифікація означає з'ясування обсягу цього кримінально-правового явища, оскільки класифікація – це не що інше, як визначена конкретизація поняття, виокремлення можливих видових відмінностей у межах явища, що розглядається. Так, предметом поняття «сукупність злочинів» є саме злочини, кожний з яких визначений у ч. 1 ст. 11 КК України як передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність),

вчинене суб'єктом злочину. Саме з цих міркувань виходив український законодавець, коли у ч. 1 ст. 33 КК України визначив сукупністю злочинів «вчинення особою двох або більше злочинів» [118, с. 213]. Тобто мова йде про так звану правову класифікацію.

Теоретики держави і права визначають класифікацію як один з самих розповсюджених прийомів юридичної техніки, що використовують вчені-юристи з метою встановлення істини при дослідженні правових явищ, рішень тих ий чи інших наукових завдань [8, с. 85].

Сам термін «класифікація» латинського походження, і в перекладі на український означає (classis – розряд, fasio – роблю) розподіл предметів, явищ і понять по класах, відділах, розрядах залежно від їх загальних ознак [2, с. 20]. Таких ознак, тобто підстав класифікації може бути багато, залежно від сутності та змісту самого правового явища.

Водночас О.К. Марін зазначає, що важливо, щоб класифікація здійснювалась за однією істотною ознакою, яка і може бути визнана підставою її проведення [83, с. 101]. Хоча не слід виключати, що таких підстав може бути й більше.

Правильно зазначала Л.М. Кривоченко, що «головне завдання класифікації – відбити такі типові об'єктивні ознаки, на основі яких можна групувати об'єкти, що класифікуються, визначити їх місце в множині. Але в класифікації передусім повинна підкреслюватися функція розподілу усієї безлічі об'єктів, що класифікуються, по схожості і відмінності на окремі класи залежно від вибраного критерію [60, с. 15]. Таким чином, найкращою можна визнати ту класифікацію певного правового явища, яка найбільш повно охоплює всі його можливі прояви та враховує усі його ознаки. Все вищезазначене повною мірою стосується і такого правового явища, як інститут множинності у кримінальному праві та одного із його різновидів – сукупності.

У вітчизняній юридичній літературі, за характером злочинної поведінки, традиційно виокремлюють два види сукупності злочинів –

ідеальну та реальну [153, с.461]. Наприклад, М.І. Бажанов зазначає, що у науці кримінального права традиційно сукупність злочинів поділяється на два види: сукупність ідеальну і сукупність реальну, та констатує, що такого розподілу дотримується і судова практика [66, с. 235–236].

Однак окремі вчені виділяють також реально-ідеальну сукупність [153, с.461]. Наприклад, С.Д. Шапченко вважає, що, крім ідеальної та реальної сукупності злочинів, слід розрізняти ще й реально-ідеальну сукупність [91, с. 63]. При цьому вчені стверджують, що такий різновид сукупності утворюють два або більше діянь, які відповідають різним складам злочинів і принаймні одне з яких є спільним для таких складів [153, с.461]. Наприклад, умисне вбивство особи, яка охороняє майно під час нападу та заволодіння таким майном.

Проте у цьому поділі, на думку М.В. Сомарчука, така єдина підстава (критерій визначення) відсутня. Тому вчений вважає, що наведену класифікацію сукупності злочинів на окремі види слід, очевидно, звести до її остаточної перевірки, пов'язаної, зокрема, з тим, що внаслідок визначення зв'язків між окремими відмінними ознаками сукупності необхідно виокремити ту одну (єдину), яка і є «класифікаційним» критерієм (підставою) класифікації [127, с. 213]. Таким критерієм, імовірно, всього має бути кількість діянь, що вчиняє певна особа при вчиненні двох або більше злочинів, що підпадають під ознаки різних статей Особливої частини КК України.

Згоден з цим і М.В. Сомарчук, який зазначає, що «першим питанням, яке має бути вирішене під час здійснення класифікації, є визначення відмінної ознаки у множині, що досліджується. Водночас серед наведених ознак можна виокремити головну (визначальну), а саме: наявність того, що сукупність злочинів передбачає вчинення особою декількох (двох чи більше) злочинів як одним, так і кількома діяннями. Єдине, що слід додати у світлі розгляду цієї ознаки як критерію (підстави) проведення класифікації видів сукупності злочинів, це те, що існують так звані природна і допоміжні

класифікації. Отриману в процесі дослідження систему видів сукупності злочинів є всі підстави вважати природною класифікацією цього правового явища. Звичайно, види сукупності злочинів можна виокремити і за іншими ознаками (у даному випадку відмінними). Але це будуть або допоміжні класифікації, або ж класифікації за допоміжними (неістотними) відмінними ознаками»[127, с. 213-214].

Наприклад, види сукупності за особливостями конструкції складів злочинів, можна поділити на:

- 1) сукупність формальних складів;
- 2) сукупність матеріальних складів;
- 3) сукупність формально-матеріальних складів.

При чому до такої класифікації можна додати й усічені склади злочинів.

Зважаючи на вищевикладене, М.В. Сомарчук робить висновок, що:

«1) виокремлення видів сукупності злочинів безпосередньо залежить від встановлення змісту цього поняття;

2) будь-яка класифікація повинна здійснюватися за певними логічними правилами і на підставі обраної – бажано істотної ознаки (або кількох істотних необхідних ознак). Тільки за цих умов класифікація відповідатиме теоретичним вимогам та потребам практики. Такою істотною ознакою сукупності злочинів може бути вчинення особою двох або більше злочинів одним або кількома діями. За цим критерієм можна розрізнити: а) ідеальну сукупність злочинів; б) реальну сукупність злочинів; в) реально-ідеальну сукупність злочинів;

3) види сукупності злочинів можна визначити і за іншими спільними чи відмінними ознаками, однак такі класифікації набувають допоміжного статусу і не можуть підміняти класифікацію основну, природну» [127, с. 214].

Однак, на нашу думку, слід зробити невелике зауваження з цього питання. Ми вважаємо, що критерієм класифікації сукупності може бути

ступінь тяжкості вчинених злочинів. Наприклад, сукупність тяжких злочинів, сукупність тяжкого та особливо тяжкого злочину, сукупність особливо тяжких злочинів тощо.

Поділ сукупності сукупності за таким критерієм має значення при призначенні покарання у порядку ст.70 КК України, оскільки у деяких випадках впливає на його розмір.

Так, відповідно до ч.2 ст.70 КК України: «При складанні покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК України» [72]. Таким чином сукупність будь-якого злочинного діяння з умисним тяжким або особливо тяжким злочином дозволяє підвищити розмір призначеного покарання. Тобто, значення має і наявність критерію поділу видів сукупності і за формами вини.

Повернемося до розгляду понять реальна та ідеальна сукупність.

Серед науковців протягом тривалого часу існує цілком обґрунтована думка, що термін «ідеальна» не доцільно використовувати для назви одного з видів сукупності.

Ще М.С. Таганцев зазначав, що такий вид сукупності є «продуктом шкільної премудрості» та вважав, що вона є проявом одиничного злочину. [132, с. 1687]. Розвиваючи цю думку М.І. Бажанов вважав, що термін «ідеальна сукупність» цілком не відображає те явище, котре повинен визначати. Буквальне розуміння цього терміну, певно, дало у деяких випадках стверджувати вченим, що ідеальна сукупність (тобто сукупність, що існує в уяві) є за своєю сутністю єдиним злочином, хоча і таким, що містить ознаки кількох злочинів [66, с. 236]. Водночас, М.І. Бажанов

зазначав, що «ідеальна сукупність злочинів характеризується усіма загальними ознаками сукупності, які сформульовані в ст.33 КК України. Цей же вид сукупності злочинів характеризується однією специфічною ознакою – два або більше злочинів вчиняються одним і тим же діянням. Причому, одне діяння вчиняється в один і той же час, в одному і тому ж місці. Таке діяння одночасно є ознакою складів різних злочинів, внаслідок чого й утворюється сукупність злочинів» [12, с. 115].

Тому ми підтримуємо думку Шапченка С.Д., що, дійсно, на перший погляд, слово «ідеальна» створює враження чогось «нереального», такого, що існує лише як уявна юридична конструкція. Між тим, це не зовсім так. Цей вид сукупності відображає реально існуючі особливості вчинення кількох злочинів, у цьому розумінні він такий же «реальний» вид сукупності, як і інші. Однак з урахуванням того, що термін «ідеальна сукупність» став загальноприйнятим у теорії кримінального права, він традиційно зберігається і в літературі [65, с. 290]. Тому змінювати назву цього виду сукупності ми не вважаємо доцільним. При чому, серед противників такої назви не було запропоновано вдалого варіанту щодо його заміни.

Враховуючи наведене, ми підтримуємо думку, що ідеальна сукупність злочинів має місце у тому разі, коли одним діянням (дією або бездіяльністю) особа (суб'єкт злочинів) вчиняє два або більше злочинів, які мають різні склади і кваліфікуються окремо [153, с.461]. Наприклад, злочинець, з метою заподіяння особам тілесних ушкоджень вчинив умисний наїзд на потерпілих автомобілем і спричинив тим самим одній особі тяжкі тілесні ушкодження, а іншій – середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Отже, ідеальну сукупність злочинів «утворює» одне діяння однієї і тієї самої особи (суб'єкта злочину), яке з позиції кількох норм Особливої частини КК України містить ознаки двох або більше самостійних складів злочинів, що передбачені різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України [118, с. 214 - 215].

Що стосується реальної сукупності злочинів, то вона має місце у тому

разі, коли особа вчиненими у різний час (окремими) діями скоює два або більше злочинів, які мають різні склади і кваліфікуються окремо[153, с.463].

Саме «через різницю в часі вчинення злочинів за реальної сукупності її кваліфікація не викликає настільки серйозних ускладнень, як кваліфікація сукупності ідеальної» [13, с. 237].

Ми згодні з І.О. Зінченко, що «принципові відмінності між ідеальною і реальною сукупністю полягають у тому, що у першому випадку однією дією (бездіяльністю) вчинюються два або більше різнорідних злочинів, у той час як при реальній сукупності кожне з діянь, вчинених суб'єктом є самостійним злочином, які можуть бути як різнорідними, так і однорідними, а іноді навіть тотожними. В останньому випадку реальна сукупність одночасно є повторністю злочинів, чого не може бути при ідеальній сукупності. При реальній сукупності злочини мають один спільний елемент – суб'єкта, а при ідеальній – зв'язок між діями, що її утворюють, більш тісний: їх об'єднує не тільки спільний суб'єкт, а й спільна дія. Також, при ідеальній сукупності між вчиненими злочинами немає проміжку часу, а при реальній сукупності злочини вчинюються у різний час, хоча і можуть бути пов'язані між собою[68, с. 279].

Наприклад, «якщо особа або група осіб з метою вбивства потерпілого підпалюють будівлю, у якій той перебував, перед нами ідеальна сукупність злочинів – однією дією вчинено два злочини – знищення чужого майна шляхом підпалу та вбивство. Але достатньо змінити ситуацію та уявити собі, що потерпілий був спочатку вбитий, а вже потім будівля з метою приховання вбивства була знищена (підпалена), то матиме місце реальна сукупність злочинів, оскільки кожне із вчинених діянь утворює самостійний злочин» [12, с. 37].

Що стосується реально-ідеальної сукупності злочинів як окремого різновиду їх сукупності, то її виокремлення, на думку Т.І. Созанського, є «безпідставним, оскільки: 1) таке виокремлення не має практичного значення; 2) воно порушує логічні правила поділу; 3) реально-ідеальна

сукупність не може вважатися самостійним видом, оскільки утворюється шляхом складання двох інших видів сукупності злочинів і не характеризує нові прояви цієї множинності[123, с. 107].

Проте, на думку С.Д. Шапченка, очевидно, що реально-ідеальна сукупність є своєрідним поєднанням двох згаданих вище різновидів сукупності злочинів (ідеальної і реальної) і наявна тоді, коли два або більше злочини особа вчиняє окремими діями, але принаймні одне з цих діянь одночасно охоплюється різними юридичними складами є елементом двох окремих злочинів. Прикладом реально-ідеальної сукупності злочинів буде умисне вбивство потерпілого під час незаконного заволодіння транспортним засобом або умисне знищення майна потерпілого шляхом його підпалу при вимаганні [93, с. 63]. Хоча ці приклади можна з високою долею вирогідності віднести й до ідеальної сукупності, коли процес вимагання поєднаний з підпалом майна.

Водночас, ми є прихильниками існування, а точніше застосування у практичній діяльності судових та правоохоронних органів тільки двох видів сукупності, а саме реальної та ідеальної, оскільки це значно спрощує розуміння сукупності загалом та підвищує якість застосування відповідних кримінально-правових норм. І саме на цих двох видах сукупності ми будемо далі вибудовувати структуру нашого дисертаційного дослідження.

Проблема кваліфікації сукупності кожного із видів полягає у виявленні того, чи взагалі має місце сукупність, а чи вчинено одиничний злочин, можуть чи не можуть певні діяння утворювати сукупність. Тобто потрібно чи не потрібно все вчинене кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини КК України, чи ж воно поглинається (охоплюється) якоюсь статтею [88, с. 220].

Розглядаючи одиничний злочин, відмітимо думку Ш.С. Шалихова, що це таке діяння, яке містить склад одного злочину і кваліфікується за однією статтею або частиною статті КК. Якщо одна і та ж стаття Кримінального кодексу передбачає відповідальність за діяння, що посягає на два об'єкти і

заподіює різні наслідки, то таке діяння представляє собою одиничний складений злочин. Такі статті становлять враховану в законі ідеальну сукупність злочинів, що стала одиничним складеним злочином. Складений злочин умовно можна розкласти на два і більше самостійних діяння, кожне з яких передбачено КК як самостійний злочин. Звичайно одне з цих злочинів виступає способом, засобом або формою вчинення іншого (основного) злочину і є менш тяжким злочином, що тягне менш тяжкі наслідки у порівнянні з основним. За такі злочини звичайно у КК передбачена менша відповідальність. Якщо ж за діяння і його наслідки КК передбачено рівну або навіть більш сувору відповідальність, то такий злочин виходить за рамки основного і повинно кваліфікуватися за самостійною за статтею КК, що передбачає відповідні злочинні дії та їх наслідки[117, с. 122]. Вищеназвані тези цілком можна використовувати при застосуванні норм вітчизняного КК.

Злочини, які утворюють ідеальну сукупність, мають, як відзначає Фріс П.Л., низку спільних ознак:

- у них повністю або частково збігається об'єктивна сторона складу злочину;
- спільний суб'єкт злочину;
- спільною може бути і суб'єктивна сторона злочину [163, с. 258].

Розглянемо тепер діяння, передбачене ч.1 ст.115 КК України, а також окремо кожен з кваліфікованих видів умисного вбивства, відповідно до ч.2 ст.115 КК України з тим щоб з'ясувати, як ці діяння можуть бути кваліфіковані у разі їх вчинення у сукупності з іншими злочинними діяннями.

Звичайно, що перший варіант умисного вбивства яке може бути кваліфіковане як вчинене у сукупності з іншими злочинами це *умисне вбивство, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України*. Під ним, відповідно до п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я», слід розуміти умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115

КК України, а також без ознак, передбачених статтями 116-118 КК України, зокрема в обопільній сварці чи бійці або з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим [107, с. 45].

Таке умисне вбивство у переважній більшості з іншими злочинами утворює реальну сукупність. У якості ідеальної сукупності можна навести хіба що такий абстрактний приклад.

Одна особа з ревнощів вирішила позбавити життя іншу особу. Для цього вона заклала вибуховий пристрій у будинок своєї майбутньої жертви. Внаслідок вибуху цій особі було заповдіяно смерть (раптову, ознаки вбивства з особливою жорстокістю відсутні), а будинок повністю було знищено. При цьому, слід відзначити, що ніякої небезпеки іншим особам не створювалося, оскільки будинок знаходився на узбіччі села, був розташований абсолютно окремо і далеко від інших будинків та місць скупчення людей. У самому будинку, на момент вчинення злочину, нікого окрім потерпілого не перебувало і винний про це достеменно знав. У цій ситуації однією суспільно небезпечною дією було вчинено два злочини, передбачені ч. 1 ст. 115 та ч. 2 ст. 194 КК України, які у своєму поєднанні утворюють саме ідеальну сукупність злочинів.

Умисне вбивство двох і більше осіб, передбачене п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України також в основному кваліфікується як реальна сукупність з іншими злочинами. Проте, як нам вбачається, можливі випадки і сукупності ідеальної. Наприклад, як у ситуації наведеній вище щодо ідеальної сукупності простого складу умисного вбивства. Залишаючи всі обставини таким ж точно, лише з поправкою на кількість потерпілих, яких повинно бути двоє бо більше.

В іншому випадку ідеальну сукупність мабуть можна допускати у прикладі, який наводить Антипов В.В., а саме якщо винний, бажаючи вбити декілька осіб, позбавив життя двох із них, а стосовно інших умисел не довів до кінця з незалежних від його волі причин, вчинене кваліфікується за пунктом 1 частини 2 ст. 115 та ст. 15 і пунктом 1 частини 2 ст. 115 КК

України [3, с. 103]. Подібну кваліфікацію у такій же ситуації підтримують також Джужа О.М. та Савченко А.В. [95, с. 290]. Проте, Навроцький В.О. відзначає, що не можуть утворювати ідеальної сукупності простий і кваліфікований, особливо кваліфікований, привілейований види злочину [89, с. 344]. Але, на нашу думку, якщо у такому випадку кваліфікація у сукупності допускається, то така сукупність є ідеальною, оскільки у цьому прикладі наявні її ознаки.

Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, передбачене п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України характеризується в основному реальною сукупністю з іншими злочинами. У якості ідеальної сукупності можна змоделювати такий приклад.

Чоловік бажає вбити дівчину про яку він точно знає, що вона є малолітньою та вагітною. Однак, після вбивства експертиза показала, що вагітність була відсутня. У такому випадку, вбачається, що вчинене потрібно кваліфікувати як умисне вбивство малолітньої дитини та замах на умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, тобто за п. 2 ч. 2 ст. 115 та ч. 2 чи ч. 3 ст. 15, п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

У цьому контексті, ми відповідно не погоджуємося із позицією Брич Л.П., яка вказує, якщо винна особа помилялася щодо вагітності потерпілої, то керуючись принципом «недопустимості подвійного ставлення в вину», вчинене вбивство потрібно кваліфікувати лише як закінчений замах на вчинення злочину, передбаченого п. 2 ч. 2 ст. 115 КК [97, с. 353]. На нашу думку, кримінально-правовій оцінці повинні бути піддані всі вчинені злочини, як закінчені так і незакінчені. Це повинно бути обов'язково враховано при кваліфікації вчиненого та призначені покарання. А із кінцевої кваліфікації, яку пропонує Брич Л.П. виходить, що відсутня смерть потерпілої особи, хоча насправді вона в наявності.

Умисне вбивство заручника або викраденої людини, передбачене п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України, виключає випадки кваліфікації як ідеальної сукупності з іншими злочинами. У будь-якому випадку мова може йти тільки

про реальну сукупність, оскільки тут для сукупності особа повинна обов'язково спочатку вчинити захоплення заручника або викрадення людини, а потім їх вбивство. Одним суспільно небезпечним діянням вчинити ці два злочини неможна.

Згідно із п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» відповідальність за умисне вбивство заручника (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала[112]. Факт усвідомлення обов'язково має бути закріпленим у процесуальних документах.

Далі у цьому ж пункті зазначається, що «дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення злочину, передбаченого ст. 147 КК. Разом з тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним злочином (це можуть бути бажання спонукати зазначених у ст. 147 КК осіб, установу, підприємство, організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи тримання заручника або інший злочин, вчинений під час їх здійснення, тощо) [112]. Водночас, може виникнути питання, яким чином кваліфікувати дії особи, яка умисно вбила заручника, пізнавши у ньому особу, з якою у неї раніше були неприязні стосунки, проте вони не бачились багато років. На нашу думку, такі дії все одно слід кваліфікувати як умисне вбивство заручника, оскільки вбиваючи потерпілу особу злочинець усвідомлює, що це заручник і цей заручник перебуває у стані, що обмежує його можливості належним чином захистити своє життя.

Також, дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147 КК і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч. 2 цієї статті за ознакою

спричинення тяжких наслідків і за п. 3 ч. 2 ст. 115 КК [112].

Умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю, передбачене п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України у сукупності з іншими злочинами може бути кваліфіковане у більшості випадків тільки як реальна сукупність.

Так, відповідно із п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [112]. Тобто «особливою жорстокістю слід вважати спосіб вчинення злочину, який полягає в умисному застосуванні психічного та/або фізичного насильства (шляхом дії або через бездіяльність) безпосередньо перед, підчас або після вчинення злочину, необов'язкового (надмірного) для настання передбаченого відповідною нормою кримінального закону злочинного наслідку, спрямованому на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань» [121, с. 595].

На думку А.П. Закалюка «особлива жорстокість це навмисна дія (або бездіяльність), що супроводжує або настає за насильницьким злочином, при чому вона є необов'язковою для його вчинення і настання звичайних для нього наслідків, що полягає в заподіянні потерпілому або його близьким додаткового тяжкого фізичного або психічного страждання» [44, с. 7].

Тому правильною є позиція вищого судового органу, що «не можна

кваліфікувати умисне вбивство за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на тій підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього злочину знищила або розчленувала труп»[112]. Це пов'язано з тим, що особа у такому випадку не мала на меті заподіяти потерпілому фізичних або психічних страждань, а бажала уникнути кримінальної відповідальності за вчинене вбивство.

Також у абз. 3 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» міститься правило, що «умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 К, або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості» [112]. Таке положення є реалізацією одного з принципів кримінально-правової кваліфікації, відповідно до якого всі сумніви щодо кваліфікації діяння необхідно трактувати на користь особи, дії якої кваліфікуються, тобто обирати слід статтю КК України, яка містить більш м'яку санкцію.

Ідеальна сукупність злочинів при умисному вбивстві вчиненому з особливою жорстокістю можлива у ситуації, яку приводить Ус О.В. «...підпалюючи будинок з метою вбивства потерпілого, який в ньому перебував, особа одночасно вчиняє умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК) і умисне знищення чужого майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК)» [156, с. 264].

Як вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), умисне вбивство у відповідності до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При

цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною[112].

Тобто «поняття способу, небезпечного для життя багатьох осіб, припускає як наявність певної категорії засобів, так і відповідної обстановки їхнього застосування, що створює погрозу множинності злочинних наслідків. Для кваліфікації вбивства, вчиненого таким способом, необхідно встановити, що винний свідомо застосував даний спосіб заподіяння смерті, який становив реальну небезпеку для життя не тільки наміченої жертви, але й інших осіб, позбавлення життя яких не є метою цього діяння» [130, с.213].

Можуть бути також випадки, коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого та інших людей, в той час як той фактично небезпечним не був. У такому разі вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК[112]. Прикладом може бути закладення вибухового пристрою у автомобіль, який перебуває у людному місці, однак цей вибуховий пристрій не є справним і не може вибухнути.

А у випадках, «якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень» [112].

Як бачимо ПВСУ чітко вказує на варіанти кваліфікації даного виду умисного вбивства як ідеальної сукупності із умисним вбивством двох і більше осіб та із умисними тілесними ушкодженнями.

Також у якості ідеальної сукупності виступає приклад, який наводять Антипов В.В. та Антипов В.І.: «Особа з метою вбивства підпалює будинок, в якому знаходиться потерпілий. Формула кваліфікації: пункт 5 частини 2 ст. 115 КК і частина 2 ст. 194 КК. За частиною 2 ст. 194 КК діяння кваліфікується в даному випадку за ознакою підпалу, а не ознакою спричинення загибелі людей. Умисне спричинення при вчиненні цього

злочину смерті одному або кільком потерпілим цією статтею не охоплюється. Таке спричинення потребує окремої (додаткової) кваліфікації за відповідною частиною ст. 115, а за наявності необхідних умов – за ст. 112, ст. 348, ст. 379, ст. 400, частиною 5 ст. 404, ст. 443 КК» [3, с. 39-40]. Підтверджується це також і у п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 4 червня 2010 року «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» [107, с. 185-186].

Загалом при вчиненні умисного вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб обов'язково необхідно звертати увагу на реальну наявність такої небезпеки. Вірно про це зазначає Газдайка-Василишин І.Б. досліджуючи некорисливі злочини проти власності, а саме, що для з'ясування питання про загальну небезпечність обраного способу знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час та інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Істотне значення для кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху (як і шляхом підпалу) має аспект загальної небезпечності. Для кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 194 КК не достатньо наявності лише факту підпалу чи вибуху; обов'язковими для з'ясування є обставини, що свідчать про загальну небезпечність обраного способу впливу на це майно. Адже вибух також може бути вчинений у такому місці, у такий час, у таких обставинах, які обмежують його руйнівний вплив і дають змогу винному контролювати перебіг його розвитку [28, с. 110-112].

Якщо винна особа використовувала для вчинення умисного вбивства спосіб, наприклад підпал або вибух, який не являє небезпеки для інших осіб, то такий злочини будуть представляти ідеальну сукупність не за п. 5 ч. 2 ст. 115 та ч. 2 ст. 194 КК України, а за ч. 1 ст. 115 та ч. 2 ст. 194 КК України, про що ми вже зазначали вище.

Умисне вбивство вчинене з корисливих мотивів, передбачене

п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України. У відповідності із п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо). А у разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 289 КК) [75, с. 77; 112].

Проте Брич Л.П. вважає, що така рекомендація Пленуму Верховного Суду України щодо кваліфікації сукупності умисного вбивства з корисливих мотивів із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом за відповідними кваліфікуючими частинами, суперечить забороні на застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, оскільки пропонується наслідки у вигляді смерті кваліфікувати як тяжкі тілесні ушкодження чи насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я. Вказана рекомендація суперечить і принципу «недопустимості подвійного ставлення у вину», оскільки пропонується одні і ті самі наслідки у вигляді смерті кваліфікувати двічі. Правильною ж, на її думку, буде кваліфікація

умисного вбивства під час розбійного нападу чи вимагання, або незаконного заволодіння транспортним засобом як сукупності злочинів: за п. 6 ч. 2 ст. 115 і тією частиною статті, якою встановлено відповідальність за злочинне заволодіння майном, що не передбачає наслідків у вигляді злочинної шкоди людині (ч. 1 ст. 187, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 308, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 289) – звісно ж, за умови відсутності інших кваліфікуючих ознак цих злочинів [97, с. 354-355].

Ми не можемо підтримати подібну позицію вченої із декількох причин. По-перше відповідні кваліфікуючі ознаки зазначених вище злочинів, які направлені на незаконне заволодіння майном та пов'язані із заподіянням в ході їх вчинення тяжких тілесних ушкоджень чи поєднанні із насильством небезпечним для життя і здоров'я не включають в себе заподіяння смерті іншій людині і не прирівнюються до нього, а є абсолютно самостійними одні від інших наслідками. Тобто, вести мову про аналогію чи подвійне ставлення у вину, на нашу думку, у даній ситуації недоречно. По-друге кваліфікація цих злочинів лише як основних складів, без врахування обтяжуючих обставин значно зменшує їх реальний ступінь суспільної небезпечності. Відповідно це не дає можливості суду у повній мірі врахувати ступінь тяжкості вчинених злочинів та призначити достатнє покарання за сукупністю злочинів.

У цьому контексті також є цікавою думка О.О. Дудорова який відзначає, що у подібній ситуації допускає сукупність умисного вбивства у поєднанні із ч. 4. ст. 187 КК України лише у тому разі, коли дії винного були спрямовані на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинені організованою групою. А інкримінування ч. 4 ст. 187 КК України поряд з умисним вбивством, так як це пропонує ПВСУ, з його позиції є порушенням ч. 1 ст. 61 Конституції України та ч. 3 ст. 2 КК України. До того ж, він підкреслює, що у ч. 4 ст. 187 чітко конкретизовано наслідок у вигляді заподіяння фізичної шкоди – тяжкі тілесні ушкодження (а не смерть особи), а тому підстав оцінювати умисне заподіяння смерті за цією кримінально-

правовою нормою немає [98, с. 96].

Такої ж точки зору притримується Н.О. Антонюк розглядаючи цю ж проблему через призму дослідження злочинів проти власності. Аналізуючи положення п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, у якому зазначено, що якщо під час розбою чи вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 4 ст. 187 чи ст. 189 КК України і ч. 2 ст. 121 або п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, [107, с. 174] вона відзначає, що позиція Пленуму Верховного Суду України щодо точної вказівки на частину статті, що передбачає відповідальність за заволодіння майном (у цьому випадку на ч. 4 ст. 187 чи ч. 4 ст. 189 КК України), необґрунтована, оскільки у ч. 4 ст. 187 і ч. 4 ст. 189 КК чітко конкретизований наслідок у вигляді заподіяння фізичної шкоди – тяжких тілесних ушкоджень. Про наслідок у вигляді смерті у вигляді частин четвертих обох названих складів злочинів не йдеться взагалі, а тому кваліфікувати вчинене за ч. 4 ст. 187 чи ст. 189 КК можна лише у тому випадку, коли є інші особливо кваліфікуючі ознаки, передбачені у цих частинах [6, с. 443].

Загалом ми можемо розглядати умисне вбивство вчинене із корисливих мотивів як ідеальну сукупність відповідно із такими злочинами як, розбій, вимагання, незаконне заволодіння транспортним засобом та іншими.

Користь – це одна з кваліфікуючих обставин, що впливає на кваліфікацію злочинів, у тому числі й вбивства. Корисливий мотив характерний насамперед для майнових злочинів. Але закон не зв'язує поняття користі тільки зі злочинами проти власності [19, с. 169]. Наприклад: у ч.2 ст.146 КК України відповідальність передбачено за незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів; у ст.148 КК України передбачено відповідальність за підміну дитини, вчинену з корисливих мотивів; у ст.167 КК України передбачено відповідальність за зловживання

опікунськими правами з корисливих мотивів і т.д.

Однак, «не варто забувати і про те, що користь у житті, може виступати не лише як мотив, з якого вчиняється умисне вбивство, а і як звичайна складова людського характеру. Оскільки матеріальна вигода є головною ознакою користі, то вона властива в тій чи іншій мірі для кожного індивіду» [48, с. 514].

Тому правильною буде думка Б.С. Волкова, що навряд чи можливо знайти злочин, відправною спонукальною причиною якого не могла б виступити користь... прагнення віддати перевагу своєму особистому матеріальному інтересу, а не суспільному, одержати якусь матеріальну майнову вигоду, користь для задоволення цього інтересу [27, с. 56].

Наприклад, «29-річна жінка з м. Вінниці, з метою несплати боргових зобов'язань перед компаньйоном, вирішила позбавити останнього життя та з цією ціллю звернулася за допомогою до свого чоловіка. Останній зробив саморобний вибуховий пристрій, який приводився в дію за допомогою електродетонатора, який, в свою чергу, спрацьовував за допомогою елементів живлення мобільного телефону та передав дружині. Молода жінка, з метою доведення до кінця задуманого спільного з чоловіком наміру, направлено на умисне позбавлення життя компаньйона, зустрілася з ним та передала в поліетиленовому пакеті, під приводом грошей, вибуховий пристрій. Дочекавшись, поки останній відійде на відстань 100 метрів, зі свого мобільного телефону зателефонувала на номер картки мобільного телефону, який був складовою частиною вибухового пристрою, чим призвела його в дію. Внаслідок дій подружжя стався вибух, в результаті, потерпілого було важко травмовано, а життя врятовано завдяки своєчасно наданій медичній допомозі» [7; 48, с. 516].

Тобто правильною є думка ж Бородіна С.В., що корисливий мотив при вбивстві охоплює бажання отримати матеріальну вигоду у самому широкому сенсі. Її не можна зводити тільки до заволодіння майном, у тому числі грошима, хоча, як показує практика, вбивство із корисливих спонукань

частіше за все вчиняється саме для цього. Користь при вбивстві – це не тільки отримання матеріальної вигоди, заволодіння тим, чим не володів винний до вбивства, але й прагнення позбавитися від будь-яких матеріальних затрат зараз або у майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими доведеться розлучитися на законній підставі [19, с. 169].

Для кваліфікації умисного вбивства, як такого, що вчинене з корисливих мотивів істотне значення має також момент виникнення умислу саме на такий різновид вбивства.

Тобто, для визнання вбивства вчиненим із користі, необхідно встановити, що намір на заволодіння майном виник у винного до вчинення вбивства. У тих випадках, коли такий намір виник після вчинення вбивства, воно не може бути визнано корисливим. Наприклад, після вбивства з ревнощів або помсти винний привласнює майно потерпілого. Його дії утворюють вбивство без обставин, що обтяжують злочин, а заволодіння майном у цьому випадку є крадіжкою, а не розбійним нападом і у такому випадку необхідно вести мову про реальну сукупність [19, с. 170].

Вбивство з корисливих мотивів необхідно відмежовувати від вбивств, що вчиняються з інших мотивів. Помилки при кваліфікації, як правило, допускаються судами через те, що корисливими визнаються такі мотиви, які мають з ними тільки зовнішню подібність.

Умисне вбивство, поєднане з розбоєм це два самостійних злочини, що відносяться до категорії особливо тяжких, і, що необхідно особливо підкреслити, зі своїми об'єктами, своїми кваліфікуючими ознаками і своїми наслідками. Умисне вбивство не може поглинути розбій. Неможливо і зворотнє. Не можна ігнорувати кваліфікуючі ознаки розбою. Відповідно до п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 листопада 2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності» якщо під час розбою чи вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю

злочинів – за частиною четвертою статті 187 чи статтею 189 КК і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК [107, с. 174].

При наявності в діях винного у розбійному нападі інших обтяжуючих обставин (наприклад, розбій, вчинений групою осіб за попередньою змовою, з незаконним проникненням у житло, із застосуванням зброї тощо) ці ознаки об'єктивної сторони розбою повинні бути зазначені в описовій частині вироку. Тому не можна погодитися з А.А. Піонтковським, який у свій час вважав, що кваліфікація корисливого вбивства за сукупністю з розбійним нападом може бути виправдана тільки тим, що санкція статті про умисне вбивство не передбачає конфіскацію майна [104 с. 43]. У певних випадках суди дотримуються позиції відповідно до якої вбивство в розбої кваліфікується за сукупністю зазначених злочинів. Прикладом може бути наступний вирок.

Б. вчинив розбій, тобто напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний застосуванням насильства небезпечного для життя і здоров'я потерпілого, і з погрозою застосування такого насильства, групою осіб за попередньою змовою, з незаконним проникненням у житло, із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого, а також вбивство, тобто умисне заподіяння смерті двом особам, з корисливих мотивів. Він же скоїв вбивство, тобто умисне заподіяння смерті іншій людині. Він же вчинив крадіжку, тобто таємне викрадення чужого майна. Злочини були здійснені за таких обставин: 26 липня 2010 Б. спільно з К., Б., Ч., незаконно проникли в квартиру в якій проживали К. і Є. При вході в квартиру Б. завдав Є. удар кулаком в обличчя, від чого останній впав. Потім при вході у велику кімнату завдав множинні удари руками і ногами К. в обличчя і тулуб, від чого він впав на підлогу. Б., вийшовши за рамки домовленості і спільного умислу направлено на вчинення розбійного нападу, з метою вбивства К. та Є. накинув на шию К. ремінь і, застосовуючи його як знаряддя злочину, задушив його. Потім він завдав Є. множинні удари руками і ногами в обличчя і тулуб, потім він накинув йому на шию ремінь і задушив і його. Далі вони викрали

майно на загальну суму 92080 грн і зникли.

Увечері Б. повернувся в квартиру і викрав відеоплеєр «Самсунг». 7 листопада 2010 Б., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в ході сварки, з Д., з особистої неприязних відносин, з метою умисного заподіяння смерті завдав йому декілька ударів кулаком в обличчя і тулуб. Потім Б. здійснив в Д. постріл з наявної у нього гладкоствольної зброї «Маверик». В результаті поранення, від втрати крові Д. помер.

16 травня 2011 Б., перебуваючи в автомобілі Газ 3110, викрав з піджака, який належать Р. гроші на загальну суму 1832 грн., заподіявши Рибкіну значний матеріальний збиток.

Суд визнав Б. винним у скоєнні злочинів передбачених бачених ч. 3, 4 ст. 187 КК України, п.1, 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 185 КК України і призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі: за сукупністю – 24 роки позбавлення волі [62].

Хоча як іноді показує аналіз судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками, суди не завжди при розгляді справ дотримуються роз'яснень абз. 3 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я», за змістом якого дії винної особи в разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК[4, с. 6-7].

Наприклад, органами досудового розслідування неповнолітньому П. було пред'явлено обвинувачення у вчиненні умисного вбивства під час розбійного нападу та викраденні документа (п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 357 КК). Зокрема, дії П. як умисне вбивство з корисливих мотивів кваліфіковано з огляду на таке: підсудний, заборгувавши потерпілому 800 грн., запросив останнього у безлюдне місце для зустрічі з третьою особою, яка нібито мала віддати гроші. Після того як потерпілий зрозумів, що повернення боргу не відбудеться, і став погрожувати, що повідомить

батьків підсудного про заборгованість, підсудний П. завдав не менше трьох ударів у життєво-важливий орган – голову фрагментом бетонної конструкції та цеглиною, від яких потерпілий помер на місці. Після цього П. забрав майно потерпілого, мобільний телефон, ноутбук, сумку для ноутбука, кросівки, а також паспорт громадянина України потерпілого, який зберігав у себе вдома. Проте вироком Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16 квітня 2014 року П. визнано винуватим у вчиненні злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 357 КК, та виправдано за ч. 4 ст. 187 КК. Підставою для виправдання П. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 187 КК, став висновок суду про те, що з досліджених судом доказів не вбачається, що напад на потерпілого був спрямований на заволодіння його майном. Відмовляючи в задоволенні апеляційної скарги захисника обвинуваченого, Апеляційний суд Дніпропетровської області залишив без змін вирок суду першої інстанції в частині визнання П. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Разом із тим, частково задовольняючи апеляційну скаргу прокурора, Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалив свій вирок від 24 червня 2014 року, скасовуючи вирок суду першої інстанції в частині виправдання П. за ч. 4 ст. 187 КК, посилаючись на те, що суд першої інстанції, правильно встановивши фактичні обставини справи, надав їм неправильну оцінку: із протоколу допиту підсудного та відеозапису слідчого експерименту вбачається, що після нанесення ударів потерпілому ззаду останній впав, не чинячи опору, після чого підсудний заволодів його майном і наніс декілька ударів по голові цеглиною, внаслідок яких настала смерть потерпілого. Таким чином, суд апеляційної інстанції кваліфікував дії П. за сукупністю злочинів як умисне вбивство з корисливих мотивів, вчинене під час розбійного нападу, та викрадення документа. Зазначений вирок залишено без змін ухвалою колегії суддів судової палати з кримінальних справ ВССУ від 12 лютого 2015 року (№ 5-125км15)»[111, с. 29-30].

Ми згодні з позицією судових органів, що «необхідність кваліфікації за

сукупністю злочинів пов'язана з тим, що юридичний склад розбою не охоплює заподіяння смерті потерпілому, а тому в разі настання смерті під час розбою потребує обов'язкової кваліфікації ще і за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК»[4, с. 6-7].

У практичній діяльності досить часто складається думка, що розбійний напад, який закінчився умисним вбивством, може бути вчинено тільки відкрито і потерпілий повинний усвідомлювати, що його вбивають заради заволодіння його майном, а вбивство з користі може бути вчинене як відкрито, так і непомітно для потерпілого. Крім того при розбої перехід майна відбувається при вчиненні вбивства і поєднується з ним в часі і місці, а при корисливому вбивстві майно переходить до винного лише з часом. Однак слід відзначити, що ці критерії не є обов'язковими, а в ряді випадків взагалі не мають значення для правильної кваліфікації даного злочину[18, с. 68].

Чинний закон не містить обов'язкової вимоги в тому, щоб напад при розбої був відкритим. Кваліфікація дій винного не повинна змінитися від того, чи було «помітно» напад потерпілому. Тим більше для кваліфікації злочину в таких випадках не має значення, чи усвідомлював потерпілий, із якою ціллю його вбивають. Це важко встановити. Навіть при наявності свідків можна лише таке припускати. Відомо, що розбій визнається закінченим у момент нападу з метою заволодіння чужим майном, незалежно від того, чи заволодіє нападаючий будь-яким майном потерпілого. Для закінченого складу корисливого вбивства при всяких обставинах не має значення, чи одержав винний ті блага, заволодіти якими він намагався, вчиняючи злочин, чи ні[18, с. 70].

Я вже зазначалося вище, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів не тільки умисне вбивство поєднане з розбоєм, а й інші випадки. Наприклад, умисне вбивство з корисливих мотивів вчинене під час вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом тощо.

Відповідно до ст. 189 КК України вимагання – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового

характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Об'єктом вимагання є не тільки власність, а й особистість потерпілого, тому що має місце насильство щодо потерпілого. Але насильство є психічним, так як проявляється в погрозі застосування небажаних для потерпілого наслідків. Злочин вважається закінченим з моменту пред'явлення вимог, настання наслідків необов'язково. Фізичне насильство при вимаганні служить лише як підкріплення погрози застосувати більшого насильства в разі не виконання пред'явлених вимог. Можлива загроза застосування насильства щодо інших осіб (родичів, близьких та ін.) якщо їх доля не байдужа для власника, що примушує його піти на поставлені умови. Заподіяння смерті не передбачено цим складом і має кваліфікуватися в сукупності з відповідними статтями залежно від наявності або відсутності на те умислу.

Теж саме у певній мірі стосується і кваліфікації умисного вбивства з корисливих мотивів не тільки із вимаганням, але й з іншими злочинами, які посягають не на власність, а на інші суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством. Зокрема, мова йде про незаконне заволодіння транспортним засобом та бандитизм. І оскільки, тут теж виникають ті ж самі питання щодо ідеальної сукупності, що вище відзначено, піднімаються Брич Л.П., Дудоровим О.О., Антонюк Н.О. у контексті того чи можна так кваліфікувати, і чи за тими частинами КК України, ми пропонуємо внести певні зміни у вітчизняне кримінальне законодавство, які могли б, на наш погляд, дещо урегулювати цю проблему. Мається на увазі нова редакція п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України яка б передбачала кримінальну відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів поєднане із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом, бандитизмом.

Умисне вбивство вчинене з хуліганських мотивів, передбачене

п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України. Відповідно до п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за відповідною частиною ст. 296 КК. Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок [112]

Здебільшого вбивство з хуліганських мотивів вчиняється в тих випадках, коли воно виявляється продовженням хуліганських дій. В усіх випадках, коли хуліганські спонукання виступають у якості єдиного мотиву вбивства, їх встановлення не викликає великих труднощів. При кваліфікації деяких вбивств виникає задача відмежування цих мотивів від хуліганських спонукань. Частіше усього це питання виникає при відмежуванні хуліганських спонукань від ревнощів і помсти. Важливо не тільки розмежувати ці мотиви, але і виявити, який із них домінував при вбивстві, був головним мотивом, яким керувався винний, вчиняючи злочин. При відмежуванні хуліганських спонукань від ревнощів і помсти повинна враховуватися різноманітна природа цих мотивів. Якщо хуліганські спонукання спрямовані проти громадського порядку і характеризуються цинічним ставленням винного до потерпілого, то ревнощі і помста є мотивами, при яких відношення між обвинуваченим і потерпілим, що передували вбивству, носять особистий характер [17, с. 88].

Як відзначають Савченко А.В. та Джужа О.М. не сприяє встановленню

істини у справі тлумачення умисного вбивства з хуліганських мотивів як такого, що вчинено «без будь-якої причини». Безпричинне, а отже, «безмотивне» вбивство є нонсенсом. Виходить, що коли слідчий або суд намагалися, але не встановили причини вчиненого вбивства, то його скоєно без причини, тобто з хуліганських мотивів. Під цю мірку можна підвести будь-яке умисне вбивство, причини якого встановити важко і, здається, неможливо. Таке неординарне розуміння хуліганських мотивів обумовлюється їх складністю, комплексністю, оскільки вони можуть містити в собі як власно хуліганські спонуки, так й інші, найчастіше, особисті мотиви. Таким чином, щоб визнати умисне вбивство вчиненим з хуліганських мотивів, все ж таки необхідно точно встановити, що особа вчинила це вбивство саме з таких мотивів [51, с. 27-28].

Збіг мотиву при вбивстві з хуліганських спонукань і хуліганством, як самостійним злочином проти громадського порядку, ще не дає підстав думати, що останнє, що супроводжується вбивством, завжди поглинається цим більш тяжким злочином. У одних випадках вбивство є формою прояву хуліганства, коли воно виступає в якості основної цілі, в інших – вбивство з хуліганських спонукань одночасно супроводжується іншими хуліганськими діями проти інших осіб, їх образою, нанесенням побоїв і т. і. Такі дії, вчинені до вбивства, у момент його вчинення або після нього, утворюють самостійний склад злочину і повинні кваліфікуватися окремо за ст. 296 КК. Це викликано і тим, що злочин, що вчиняється, викликається різноманітною спрямованістю наміру й умовами його реалізації, а також розходженнями з ціллю дії, обумовленої тими ж самими хуліганськими спонуканнями.

Правильно зазначають О. Ф. Бантишев і В. С. Картавцев, що «за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України слід кваліфікувати умисне вбивство з хуліганських мотивів, тобто скоєне без видимих, на перший погляд, причин на ґрунті явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, цинічно і зухвало. Слід мати на увазі, що цей злочин, як правило, вчиняється в громадських місцях, де зневага до

суспільства виявляється достатньо красномовно, але його може бути вчинено і в малолюдному або безлюдному місці, і тоді встановлення факту вбивства без будь-якої причини або з використанням незначного приводу вимагає особливої ретельності. Тут треба встановлювати не лише жорстокість, цинізм, нехтування нормами моралі з боку винного, а й відсутність будь-якого іншого, крім хуліганського, мотиву» [90, с. 281–282].

Наприклад, «вироком Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 07 квітня 2014 року С. визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого п. 7 ч. 2 ст. 115 КК. Зокрема, С., будучи у стані алкогольного сп'яніння, посварившись з особою, з якою вживав алкогольні напої, побачив світло у будинку сусідки похилого віку (87 років), яка мешкала сама, про що підсудному було відомо. Прийшовши до будинку сусідки, С. побив шибки у вікнах, вибив двері, схопив лопату, скинув потерпілу з ліжка, на якому вона відпочивала, та наніс численні удари по тулубу, голові та нижнім кінцівкам, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження, від яких потерпіла померла на місці. Своїх дій підсудний пояснити не може, посилаючись на стан алкогольного сп'яніння. Відповідно до висновку стаціонарної судово-психіатричної експертизи підсудний хронічних психічних захворювань не мав, під час вчинення злочину міг розуміти значення своїх дій та керувати ними (№ 171/711/14-к)»[111, с. 30-31].

На практиці також можуть траплятись випадки, коли умисне вбивство з хуліганських мотивів є наслідком продовження хуліганських дій, які було вчинено дещо раніше. У такому разі мова має йти про два окремих злочини: хуліганство (ст.296 КК України) та умисне вбивство (п.7 ч.2 ст.115 КК України). Водночас, коли мова йде лише про умисне вбивство з хуліганських мотивів, кваліфікація за відповідною частиною ст.296 КК України не потребується.

Тобто, на наш погляд, така кваліфікація буде правильна лише для тих випадків, коли мова йде не про хуліганство, сполучене з вбивством, а про вбивство з хуліганських мотивів.

Загалом щодо кваліфікації умисного вбивства вчиненого з хуліганських мотивів у сукупності з хуліганством, то тут ми підтримуємо точку зору О.М. Попова, який вважає, що у такій ситуації можлива тільки реальна сукупність даних злочинів [106, с. 867]. Для даного виду умисного вбивства утворення ідеальної сукупності з іншими злочинами, також на наш погляд, вбачається неможливим.

Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, передбачене п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Згідно п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства[112].

Наприклад, як умисне вбивство двох осіб у зв'язку з виконанням ними службового обов'язку з корисливих мотивів у вирокі від 12 березня 2014 року Апостольський районний суд Дніпропетровської області кваліфікував такі дії К.: працюючи інкасатором та отримавши на підставі посадової інструкції відомчу вогнепальну зброю, зупинив під час слідування маршрутом перевезення коштів інкасаторський автотранспорт та здійснив по чотири прицільні постріли у життєво важливі органи потерпілих – інкасатора П. та інкасатора К. М., заподіявши їм тяжкі тілесні ушкодження, несумісні з життям. Таким чином, умисне вбивство двох осіб було вчинене у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків інкасаторів, визначених інструкцією відповідного банку. Також, скориставшись безпорадним станом потерпілого К. М, підсудний викрав закріплену за ним відомчу зброю, оскільки в його зброї вже були відсутні патрони, після чого заволодів наявними в

інкасаторському автомобілі готівковими коштами в сумі 500 тис. грн. та залишив місце злочину. Дії К. було кваліфіковано за сукупністю злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, пунктами 1, 6, 8 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 262, ч. 1 ст. 263 КК (№ 171/2403/13-к))»[111, с. 32].

Слід відмітити, що «виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього)» [112].

Для тлумачення поняття «близькі родичі» в розумінні п. 8 ч. 2 ст. 115 КК слід звертатись до КПК України, відповідно до п.1 ч.1 ст. 3 якого, це: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі[72].

У випадках, якщо винна особа вчиняла хуліганство, яке потім почала перепиняти інша особа і була за це вбитою хуліганом, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК[112].

В.М. Мамчур стверджує, що не лише мета припинити виконання потерпілою особою або її близьким родичем службового або громадського обов'язку або помста за таку діяльність є змістом суб'єктивної сторони розглядуваного виду вбивства – такими ознаками можуть бути й інші мотиви або цілі, якщо вони детермінуються саме виконанням потерпілою особою чи її близьким родичем службового або громадського обов'язку. Також він обґрунтовує позицію, що умисне вбивство особи або її близького родича у

зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку може вчинюватися одночасно з різних мотивів та цілей та стверджує, що не виключається можливість кваліфікації такого вбивства одночасно за пунктом 8 та пунктами 6, 7 або 9 частини другої статті 115 КК України [82, с. 5]. Але про сукупність злочинів у даному випадку вести мову не можна.

Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, передбачене п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України. Згідно п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інший злочин, не має значення, чи був винний причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК[112].

Під час кваліфікації таких убивств необхідно враховувати, що кожне з них може бути вчинене тільки з прямим умислом (у даній нормі прямо вказується на спеціальну мету злочину). У зв'язку із цим не можна визнати обґрунтованою думку про те, що вбивство з метою приховати інший злочин можливе і з непрямым умислом. У цьому разі мета приховання або полегшення вчинення іншого злочину визначає і характер умислу самого вбивства [X, с. 17].

Якщо винний вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, то його дії додатково кваліфікувати ще й за ст. 396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво в тому злочині, який приховувався[112]. Ці правила кваліфікації логічно впливають із самої сутності такого різновиду причетності до злочину, як заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Як відзначає Сотула О.С. у пункті 9 частини другої статті 115 КК України об'єднано дві кваліфікуючі ознаки вбивства – з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення. Підвищена небезпека умисного вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення обумовлена поставленою метою. Про вкрай негативні особистісні характеристики суб'єкта такого вбивства свідчить те, що винний заради вчинення злочину готовий використовувати будь-які засоби, включаючи умисне позбавлення життя іншої людини. Зазначені ціль і засоби заслуговують негативної оцінки, яка ще більш підсилюється у випадку їх комбінації, що й одержало відповідне відображення у чинному кримінальному законодавстві [128, с. 255-256]. Тобто, при кваліфікації такого умисного вбивства, як по одній кваліфікуючій ознаці, так і по іншій наявною може бути тільки реальна сукупність злочинів.

Слід також мати на увазі, що «дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину незалежно від того, був цей злочин вчинений чи ні»[112].

Умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, передбачене 10 ч. 2 ст. 115 КК України. Тут слід зазначити, що статті КК України, що передбачали кримінальну відповідальність за зґвалтування (ст. 152) та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153) згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017, на сьогоднішній день мають іншу редакцію, а ст.153 КК України взагалі інакше називається, не «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом», а «Сексуальне насильство» [45]. Тому тут, і далі по роботі ми будемо враховувати ці зміни і щодо постанов ПВСУ, і щодо наукових праць вчених. Так як, наприклад, робить це Хавронюк М.І. [40, с. 53-54].

Відповідно до п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або сексуальним насильством щодо неї, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК.

Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК.

У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи сексуального насильства щодо неї з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК [112]

Загалом, я зазначають Грищук В.К та Маковецька Н.Є., умисним вбивством поєднаним із зґвалтуванням або сексуальним насильством є:

- 1) вбивство під час зґвалтування або сексуального насильства;
- 2) вбивство з метою помсти за спричинений під час зґвалтування або сексуального насильства опір, як у випадку закінченого зґвалтування чи сексуального насильства, так і у випадку, коли ці злочини до кінця довести не вдалося;
- 2) вбивство з метою вчинити статевий акт з трупом (некрофілія) [34, с. 200-201].

У даному виді вбивства можна вести мову як про реальну сукупність злочинів, так і про ідеальну, і взагалі про відсутність множинності злочинів як такої. У вітчизняних вчених на це висловлено досить неоднозначні погляди.

Так, Т.І. Созанський вказує, що у п. 10 ст. 115 КК України описаний варіант злочинної поведінки, який включає вбивство і зґвалтування або сексуальне насильство, тому кваліфікація вбивства, поєданого зі

згвалтуванням або сексуальним насильством, додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 152 КК України чи ч. 3 ст. 153 КК України не потребує, оскільки вчинене в такому випадку піддається подвійній кваліфікації. Запропонований Пленумом Верховного Суду варіант кваліфікації можливий лише за реальної сукупності злочинів – вбивства і згвалтування.

Складність цього випадку, на його думку, полягає в тому, що законодавець не чітко описав умови застосування норми про вбивство та згвалтування, вживши термін «поєднане із», який означає одночасне вчинення обох діянь. Законодавець вживає цей термін і в інших нормах, зокрема, передбачаючи відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, грабіж, поєднаний з насильством тощо. Але в цих випадках йдеться про застосування насильства для підтвердження серйозності намірів, або полегшення вчинення задуманого. Складно уявити, що згвалтування вчиняється для полегшення вчинення вбивства або підтвердження серйозності намірів винного. Між цими злочинами простежується швидше зв'язок навпаки, згвалтування, поєднане з убивством, в якому злочинна діяльність складається із двох кримінально караних діянь, кожне з яких повинно бути відображене у формулі кваліфікації. Особливістю конструкції норми про умисне вбивство і про згвалтування є те, що вони не можуть вчинятись одночасно. Згвалтування є закінченим із моменту початку статевого акту, тому фактично неможливо в цей момент вчинити вбивство. Пленум Верховного Суду не проводить різниці між випадками вчинення вбивства, поєднаного зі згвалтуванням, і згвалтування, поєднаного з убивством, кваліфікація дій абсолютно однакова. Але для чого тоді передбачати в п. 10 ст. 115 КК України як кваліфікуючу ознаку вчинення згвалтування, якщо вона фактично не застосовується, адже вбивство, поєднане зі згвалтуванням, завжди утворює сукупність злочинів відповідно до положень Пленуму Верховного Суду України. Так кваліфікується і згвалтування, поєднане з убивством, хоча в ст. 152 і ст. 153 не передбачено кваліфікуючої ознаки – позбавлення життя іншої особи.

В результаті позиція Созанського Т.І. зводиться до того, що неправильно кваліфікувати діяння як сукупність злочинів у випадку, коли обидва діяння передбачені в диспозиції статті, одне як основний злочин, а інше як кваліфікуюча ознака, яка не є більш суспільно небезпечним діянням ніж основний злочин. Умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням, повинно кваліфікуватись лише за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України без посилання на ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України, адже санкція «основної» статті (ч. 2 ст. 115 КК України) є суворішою ніж санкції «додаткової» статті (ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України). Хоча виникає питання, як встановити який зі злочинів – «основний», а який – «підпорядкований»? Вирішення цього питання вченому бачиться у виключенні п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України, оскільки це спростило б кваліфікацію і усунуло б подвійне інкримінування, бо вчинені діяння фактично утворювали б сукупність злочинів [124, с. 154-156].

А О.В. Крючкова вважає, що кваліфікація закінченого зґвалтування, поєданого із закінченим умисним убивством, за ч. 1 ст. 152 і п. 10 ч. 2 ст. 115 КК не узгоджується зі ст. 61 Конституції України і ч. 3 ст. 2 КК, що закріплюють принцип *non bis in idem*. Вчена зазначає, що такі дії треба кваліфікувати лише за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК як нормою, що передбачає відповідальність за складений злочин – ураховану законодавцем сукупність закінчених умисного вбивства і зґвалтування [74, с. 44–48]

Деякі вчені, наполягаючи на тому, що смерть потерпілої особи як особливо тяжкий наслідок зґвалтування може бути результатом її необережного або умисного вбивства, а дії гвалтівника, який умисно вбив потерпілу особу в процесі зґвалтування або відразу після нього, необхідно кваліфікувати за сукупністю – п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України та ч. 4 ст. 152 КК України, аргументують це тим, що умисне вбивство і зґвалтування – це злочини, різні й за об'єктом, і за характером дій суб'єкта [105].

Як зазначає О.О. Дудоров: «Цілком очевидно, що ґрунт для позначеної вище наукової дискусії породжений законодавцем. Адже із закріпленого в п. 10 ч. 2 ст. 115 КК формулювання – «умисне вбивство, поєднане зі

зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом» зовсім непросто зрозуміти, що саме воно позначає: складений злочин, підвищена суспільна небезпека якого визначається поєднанням («синтезом») убивства та іншого злочину (зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом), чи все ж кваліфікований різновид убивства, що не є складеним злочином і виокремлений через наявність зв'язку з учиненням найбільш небезпечних (насильницьких) статевих злочинів. Інакше кажучи, якому розумінню поєднання злочинів – об'єктивному чи суб'єктивному – треба віддавати перевагу?» [42, с. 81].

Дійсно, умисне вбивство, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 115 КК України (так зване просте вбивство), і зґвалтування – це зовсім різні й за об'єктом, і за характером дій суб'єкта злочину. Але й умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за яке передбачена п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, – це так само окремий, зовсім інший, на відміну від вказаних, злочин, який має свої особливості й специфічні ознаки, покладені законодавцем в основу його конструкції. Особлива суспільна небезпека злочину, передбаченого п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України, полягає саме в «синтезі» вбивства й зґвалтування, а тому зґвалтування не утворює самостійного складу [119, с. 45].

На думку Дудорова О.О. позитивна або негативна відповідь на питання, чи виключає закріплена в п. 10 ч. 2 ст. 115 КК конструкція «поєданого» убивства кваліфікацію за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статтями 115, 152 КК, і чи поглинається нею факт учинення особою зґвалтування, залежить від визнання або, навпаки, невизнання вказаного вбивства складеним злочином. Більш переконливими видаються аргументи тих дослідників, які заперечують належність умисного вбивства, поєданого зі зґвалтуванням, до числа складених злочинів і, відповідно, не вважають за доцільне відмовлятися від усталеного на практиці

підходу щодо кваліфікації зґвалтування та умисного вбивства, поєднаного зі зґвалтуванням, за сукупністю злочинів, передбачених статтями 115 і 152 КК.

При цьому умисне позбавлення життя потерпілої особи не може визнаватись проявом особливо тяжких наслідків зґвалтування. При кваліфікації аналізованих дій слід, крім усього іншого, виходити з того, що п. 10 ч. 2 ст. 115 КК у певних своїх проявах є щодо п. 9 ч. 2 ст. 115 КК спеціальною нормою.

Разом з тим, оскільки п. 9 ч. 2 ст. 115 КК не охоплює всі можливі різновиди зв'язку між умисним убивством і насильницькими статевими злочинами, виключати з ч. 2 ст. 115 КК його п. 10 КК, не поєднуючи такий крок з іншими законодавчими змінами, було б неправильно. У вдосконаленому п. 9 ч. 2 ст. 115 КК повинно йтися про умисне вбивство у зв'язку з учиненням злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК. При поліпшенні п. 10 ч. 2 ст. 115 КК треба відмовитись від позбавленого однозначності формулювання «убивство, поєднане із ...» і водночас ураховувати необхідність інкримінування цієї кримінально-правової норми у випадках учинення умисних убивств, вчинюваних на сексуальному ґрунті, не поєднуваних зі зґвалтуванням [42, с. 88].

Ми ж схилиємося до думки, що при кваліфікації умисного вбивства поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством дії особи, яка вчиняє такий злочин, необхідно оцінювати лише за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України без сукупності із ст. 152 або 153 КК України. Тобто, тут дійсно потрібно вести мову про одиничний складений злочин.

Що стосується варіанту законодавчих змін, які б передбачали повне виключення п. 10 ч. 2 ст. 115 із КК України, ми його теж не підтримуємо. Вважаємо, що така кваліфікуюча ознака повинна зберігатися у вітчизняному кримінальному законодавстві, оскільки це підвищує якість диференціації кримінальної відповідальності за умисне вбивство та не дає можливості послабити відповідальність за умисне посягання на життя людини, супроводжуване насильницьким статевим злочином.

Умисне вбивство, вчинене на замовлення, передбачене п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України. Згідно п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» умисне вбивство, вчинене на замовлення – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх[112].

Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії – до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні [112]

Ми погоджуємося із Лопашуком Д.І. який відзначає, що чинне законодавство визначає обставини, що обтяжують умисне вбивство, виходячи з необхідності забезпечення найбільш ефективної охорони життя будь-якого громадянина. Кожна із обставин, указаних в ч. 2 ст. 115 КК, має самостійне значення. Тому неприпустимо, коли слідчі при кваліфікації дій особи, винної у вчиненні вбивства при обтяжуючих обставинах, визнають достатнім застосування одного із пунктів ч. 2 ст. 115 КК, хоча в ході слідства встановлюють не одну, а декілька обтяжуючих обставин, вказаних у цій статті. Деколи такі помилки пробують виправдати тим, що застосування одного або декількох пунктів ч. 2 ст. 115 КК суттєво не впливає на кінцевий результат кримінального провадження, оскільки ця стаття має одну санкцію. Однак з цим не можна погодитися через те, що суд при винесенні вироку буде позбавлений можливості оцінити всі обставини кримінального провадження та, перш за все, кваліфікуючі ознаки вчиненого діяння, що в свою чергу, може призвести до призначення більш м'якого покарання винному в порівнянні з тим, на яке він заслуговує [78, с. 189-190].

У ситуації із умисним вбивством, вчиненим на замовлення якраз і можна вести мову про його кваліфікацію у сукупності із умисними вбивствами, які передбачені іншими пунктами ч. 2 ст. 115 КК України або з іншими спеціальними складами злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання чи позбавлення життя спеціальних потерпілих. Але в останньому випадку звичайно йде мова про конкуренцію кримінально-правових норм.

Відповідно до абз. 2 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 4 червня 2010 року «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» сукупність можуть утворювати також злочини, передбачені однією і тією ж статтею або частиною статті Особливої частини КК, якщо:

1) вони вчинені неодноразово і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК передбачено новий за своїм змістом склад злочину;

2) вони вчинені неодноразово і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК посилено кримінальну відповідальність;

3) вчинені злочини мають різні стадії;

4) було вчинено закінчений замах на злочин і незакінчений замах на злочин;

5) один чи декілька злочинів особа вчинила самотійно (одноособово) чи була його (їх) виконавцем (співвиконавцем), а інший (інші) вчинила як організатор, підбурювач чи пособник;

6) один злочин особа вчинила як організатор, підбурювач чи пособник, а при вчиненні іншого була іншим співучасником [107, с. 184].

Загалом, як відзначає Шапченко С.Д. кваліфікація дій замовника умисного вбивства залежить від ряду обставин, зокрема: а) характеру злочину, що охоплюється поняттям «умисне вбивство, вчинене на замовлення»; б)

наявності чи відсутності інших обтяжуючих обставин умисного вбивства, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України; в) збіжності чи незбіжності в одній особі сторони угоди щодо умисного вбивства на замовлення і його безпосереднього виконавця (співвиконавця) [93, с. 245].

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб, передбачене п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. 35 Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» вчиненим за попередньою змовою групою осіб умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання[112].

Тобто на практиці «необхідно ретельно встановлювати обставини, які дають підстави для висновку про наявність попередньої змови групою осіб, зокрема, про єдність умислу співвиконавців на позбавлення потерпілого життя, які саме дії були вчинені для реалізації такого умислу, чи мали вони узгоджений характер. У зв'язку з цим доцільно вказати, що попередня змова може бути виражена не лише вербальним шляхом, а і шляхом здійснення конклюдентних дій, за яких особи, заздалегідь не домовившись про позбавлення життя потерпілого, узгоджено вчиняють такі дії»[111, с. 35].

Також важливо, що за такий різновид умисного вбивства «несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким

станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо[112].

Тому правильною слід вважати позицію Апеляційного суду Тернопільської області, який в Ухвалі від 19 вересня 2014 року змінив вирок Бережанського районного суду Тернопільської області від 13 червня 2014 року змінено, виключивши з обвинувачення п. 12 ч. 2 ст. 115 КК. Колегія суддів відзначила в ухвалі, що суд дав правильну юридичну оцінку доказам у справі і обґрунтовано визнав доведеною винуватість Г. та П. в умисному вбивстві з особливою жорстокістю, а також те, що матеріалами кримінального провадження встановлено, що Г. почав наносити удари з метою позбавлення життя, тоді як П. приєднався до нього за деякий час. Отже, ознака попередньої змови між Г. та П., тобто такої, що мала місце до початку нанесення потерпілому тілесних ушкоджень, що спричинили його смерть, не встановлена (№ 593/1847/13-к)[111, с. 35]. Однак рівень суспільної небезпечності вчиненого діяння все одно є вищим, ніж у вбивстві вчиненому одноособово, оскільки фактично позбавляли життя потерпілого дві особи і тому у жертви було менше можливостей уникнути смерті. Отже, законодавцю варто замислитись над встановленням такого кваліфікованого виду вбивства, як умисне вбивство вчинене групою осіб без попередньої змови.

Слід також мати на увазі, що у разі, «якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство

двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою, і кваліфікується за пунктами 1 і 12 ч. 2 ст. 115 КК»[112].

А «умисне вбивство, вчинене організованою групою, також кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, являла собою злочинну організацію, озброєну банду, терористичну групу чи терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, організовану групу, створену з метою тероризування у виправних установах засуджених чи нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п. 12 ч. 2 ст. 115 та відповідно за ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 3 або ч. 4 ст. 258, ч. 5 ст. 260, ст. 392 КК» [112] З цього приводу ми підтримуємо думку О.В. Ус, що коли «в певному складі злочину закріплена така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, то вона охоплює собою також і вчинення злочину організованою групою або злочинною організацією»[154, с. 57].

Умисне заподіяння смерті, вчинене терористичною групою чи терористичною організацією, підлягає кваліфікації за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України та за ч. 1 ст. 258³ лише у разі, якщо воно не містило ознак терористичного акту, водночас було спрямоване на позбавлення життя індивідуально визначеного потерпілого [97, с. 356].

Як вказує Чупринський Б.О. співучасть у вбивстві можна класифікувати за трьома різними підставами: а) за наявності в діях співучасників попередньої змови – співучасть у вбивстві за попередньою змовою і без попередньої змови; б) за рольовою ознакою – співучасть у вбивстві з розподілом ролей (складна співучасть) і без розподілу ролей (співвиконання); в) за ступенем зорганізованості співучасників – убивство, вчинене групою осіб без попередньої змови, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією [166, с. 103].

Проте, якщо вести мову виключно про умисне вбивство, передбачене п. 12 ч. 2 ст.115 КК України, то воно охоплює в собі лише вчинення цього

злочину за попередньою змовою групою осіб та організованою групою. Злочинна організація, якщо вона наявна, кваліфікується у сукупності із умисним вбивством, вчиненим за попередньою змовою групою осіб.

Зазначимо, що вітчизняний законодавець не включає у досліджувану кваліфікуючу ознаку умисного вбивства групу осіб без попередньої змови, з чим ми не можемо погодитися. На наш погляд, вірно зазначає Лопашенко Н.О., що група осіб і виступає з однієї сторони, особливістю зазначеного вбивства (особливості суб'єкта), а з іншої свідчить про те, що подвоєння (щонайменше) сили злочинців, у порівнянні з вбивством, яке вчинено одноособово, роблять більш суспільно небезпечним навіть просте вбивство, оскільки значно підвищують ефективність процесу заподіяння смерті і понижують захисні можливості потерпілого: протистояти групі важче, ніж одному злочинцю [77, с. 517].

Крім того, залишається не зрозумілим у повній мірі, чому для позначення двох форм співучасті у п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України використовується назва лише однієї із них. Принаймні судова практика вказує саме на таке тлумачення.

З цього приводу Ус О.В. пише про можливість дійти висновку, що, приміром, якщо в певному складі злочину закріплена така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, то вона охоплює також і вчинення злочину організованою групою або злочинною організацією. Схожий підхід наведено й у п. 6 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р. № 10, відповідно до якого «хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце» [157, с. 152]. Якщо зайняти протилежну позицію, то випадки вчинення умисних вбивств організованими злочинними угрупованнями не отримають належної кримінально-правової кваліфікації, що відповідає би суспільної небезпечності вчинюваних такими видами злочинних спільнот діянь.

Крім того, частково позиція щодо охоплення пунктом 12 ч.2 ст.115 КК України вчинення умисного вбивства організованою групою або злочинною організацією, відповідає положенням КК України, оскільки згідно з п. 2 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)» визнається обставиною, що обтяжує покарання. Проте одноставно вирішити питання про так званий принцип «матрьошки» щодо форм співучасті на підставі чинного КК немає достатніх підстав. Тому наведене вищою судовою інстанцією тлумачення такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину групою осіб або групою осіб за попередньою змовою, навряд чи повною мірою відповідає положенням КК. Вважаємо, що саме законодавець повинен зайняти більш чітку, концептуальну, системну позицію щодо передбачення як кваліфікуючих ознак складів злочинів певних форм співучасті та їх співвідношення [157, с. 152-153].

На нашу думку, для вирішення цього питання на даному етапі, доцільно внести відповідні зміни у п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. А саме, передбачити кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією.

Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, передбачене п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України як таке кваліфікують тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого, через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (вірвчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього. Підвищена суспільна небезпека цього виду умисного вбивства зумовлена посяганням не тільки на життя особи, а й на гарантовану ст. 24 Конституції України рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежно від їх раси, кольору шкіри, релігійних переконань, етнічного походження, за мовними або іншими ознаками тощо[115, с. 175].

При чому, для кваліфікації за мотивами расової, національної чи

релігійної нетерпимості досить установити одну з перерахованих ознак, що визначають характер нетерпимості. Тобто, досить указати, що діяння вчинено з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, тоді не потрібно встановлювати наявності усіх ознак, що визначають характер нетерпимості [129, с. 190].

Що стосується змісту таких ознак, то І.М. Савків розуміє мотив расової, національної та релігійної нетерпимості як зумовлені певними потребами внутрішні спонукання, що виражають прагнення винного продемонструвати свою перевагу й показати неповноцінність потерпілого через його належність до конкретної (іншої) нації або через його расову належність чи внаслідок сповідання їм певної релігії й у результаті цього своє ненависне до нього ставлення, щоб принизити його гідність [114, с. 87].

Для застосування п. 14 ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити конкретний спеціальний мотив з тих, що перелічені у кримінальному законі, або їх сукупність. Такий мотив може поєднуватися з іншими спонуканнями (помста, корисливість, хуліганські мотиви), у той же час він має серед них домінувати. Домінуючим спонуканням в цьому випадку виступає прагнення винної особи вчинити фізичну розправу з потерпілим у зв'язку з його расовою чи національною приналежністю або релігійними переконаннями тим самим принизити честь і гідність певної раси, нації або конфесії. Сюди також відноситься бажання спровокувати або розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, продемонструвати шовіністичний світогляд або ксенофобію щодо всіх інших чи конкретних груп людей (наприклад, викликати шляхом умисного вбивства загострення міжнаціональних чи міжконфесійних стосунків, масові заворушення і т.п.). Це може бути також помста потерпілому за його незгоду підтримати націоналістичну або релігійну дискримінацію [115, с. 176].

При цьому, як відзначає Н.В. Уварова для кваліфікації цього виду умисного вбивства та інших злочинів вчинених з таких мотивів, достатньо встановити наявність хоча б одного з них: або расової, або національної, або

релігійної нетерпимості [138, с. 397]. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами частини 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство [3, с. 112].

Відзначимо, що ідеальна сукупність умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості з іншими злочинами практично навряд чи можлива, а реальна звичайно може мати місце.

Роблячи проміжний висновок щодо кваліфікації умисного вбивства у сукупності з іншими вбивствами, слід вказати, що у всіх розглянутих нами випадках умисного вбивства можлива їх реальна сукупність із іншими злочинами, а ідеальна сукупність можлива тільки у деяких. При цьому ми не досліджували у контексті сукупності умисні вбивства передбачені ст.ст. 116, 117, 118 КК України, оскільки це по суті є спеціальні склади по відношенню до ст. 115 КК України і вони будуть розглянуті у наступному підрозділі відповідно у контексті конкуренції кримінально-правових норм про умисне вбивство.

Висновки до розділу 2

1. Для виокремлення умисного вбивства у КК України та його видів, доцільно виходити із визначення основного безпосереднього об'єкту на який посягає цей злочин, а саме життя особи. В усіх інших випадках слід вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення.

2. У чинному кримінальному законодавстві України відсутнє визначення множинності злочинів. Дане поняття розроблялося і розробляється наукою кримінального права.

3. Множинність злочинів складається з ряду специфічних форм вчинення однією тією ж особою двох і більше злочинів. У теорії кримінального права питання про форми (види) множинності злочинів є одним з найбільш дискусійних. Наявні в літературі точки зору, з тієї чи іншої позиції визначаючи основні форми множинності злочинів, поділяють її на такі види: повторність, рецидив, сукупність (реальна та ідеальна).

4. Вчинення двох і більше умисних вбивств треба відрізнити від умисного вбивства двох і більше осіб: у першому випадку має місце множинність злочинів, а в другому – одиничний злочин. І кваліфікація цих злочинів здійснюється за різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, хоча їх об'єктивна сторона при різночасності умисних вбивств взагалі співпадає в обох випадках.

5. Умисне вбивство, передбачене п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, як повторність, кваліфікується за наступними правилами:

а) повторність умисного вбивства, яке не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин потребує окремої кваліфікації першого умисного вбивства за тією статтею КК України, якою воно передбачене та кваліфікації наступного умисного вбивства вже як повторного, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України;

б) повторність умисного вбивства, яке пов'язане із засудженням

суб'єкта за раніше вчинений злочин, потребує кваліфікації лише як повторного умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

6. У вітчизняному кримінальному законодавстві види рецидиву, так само як і повторності та сукупності злочинів, не виокремлено і не визначено. Проте, рецидив, хоча за різними критеріями і класифікується у доктрині кримінального права, таких систем поділу містить досить багато, на відміну від повторності та сукупності.

7. Загальний рецидив злочинів зазвичай на їх кваліфікацію не впливає і це у повній мірі стосується умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України. У цьому злочині рецидив, повинен розглядатися як спеціальний і кваліфікуватися за правилом, що знову вчинене умисне вбивство, якому передує вчинене винним умисне вбивство за яке він має наявну реальну судимість (без будь-яких законних варіантів її відсутності) підлягає кваліфікації лише за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

8. Найбільш вживаними у теорії кримінального права та у практичній діяльності судових та правоохоронних органів є тільки два види сукупності, а саме реальна та ідеальна, оскільки такий поділ значно спрощує розуміння сукупності загалом та підвищує якість застосування відповідних кримінально-правових норм.

9. При кваліфікації умисного вбивства з корисливих мотивів постійно виникають дискусії та складнощі щодо застосування відповідних кримінально-правових норм у контексті того чи можна так кваліфікувати, і чи за тими частинами КК України, якщо мова йде про поєднання цього виду умисного вбивства із розбоєм, вимаганням, бандитизмом, незаконним заволодінням транспортним засобом. Для вирішення цього питання пропонується внести певні зміни у вітчизняне кримінальне законодавство, які могли б дещо урегулювати цю проблему, шляхом розробки нової редакції п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України яка б передбачала кримінальну відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів поєднане із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом, бандитизмом.

10. Законодавство та судова практика для позначення двох форм співучасті (групи осіб та організованої групи) у п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України використовує назву лише першої із них, а такі форми співучасті як група осіб без попередньої змови та злочинна організація взагалі не відображені у кваліфікуючих ознаках умисного вбивства. Хоча слід зазначити, що всі варіанти форм співучасті значно негативніше впливають на суспільну небезпечність умисного вбивства, ніж багато інших кваліфікуючих ознак.

Для вирішення цього питання на даному етапі, доцільно було б внести відповідні зміни у п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. А саме, передбачити кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ЇХ МНОЖИННОСТІ

3.1 Кваліфікація умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм

Визначаючи співвідношення між сукупністю злочинів та конкуренцією кримінально-правових норм, необхідно встановити, чи охоплюється вчинене положеннями однієї кримінально-правової норми і чи не становлять вчинені діяння більшої суспільної небезпеки, ніж передбачено відповідною нормою. В разі, якщо ці правила порушено, то діяння повинні утворювати сукупність злочинів.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що при відмежуванні ідеальної сукупності від конкуренції «частини» і «цілого» визначальною ознакою є повнота опису в диспозиції конкретної статті вчиненого діяння. Ця ознака подібна до тієї, що розмежовує складений злочин і ідеальну сукупність.

Таким чином, видається, що при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину застосовується правило конкуренції «частини» і «цілого», а саме, якщо загальне правило діє, то вчинене утворює складений злочин, у разі неможливості застосування цього правила діяння кваліфікується як ідеальна сукупність злочинів [123, с. 116].

Що стосується самого поняття «конкуренція», то чинне кримінальне законодавство не містить поняття «конкуренція» кримінально-правових норм. Саме поняття конкуренції норм у доктрині кримінального права і в загальній теорії права ще не знайшло однозначного визначення. Іноді під конкуренцією норм права (законів) розуміють «колізію законів» [122, с. 145]. Проблеми виникають при розмежуванні понять «колізія» та «конкуренція».

Ще М.С. Таганцев зазначав, що відношення закону до норми, за

посягання на яку він погрожує покаранням, троїсте: 1) окремій нормі права відповідає окрема стаття закону; 2) одна норма відповідає багатьом статтям; 3) порушення декількох норм утворює одне злочинне діяння [133, с. 116].

Правознавці під колізією в праві розуміють випадки, коли по тому самому питанню є «розбіжність або протиріччя між законами». Вирішення питання про перевагу однієї з норм, що суперечать одна одній, є ніщо інше як подолання конкуренції цих норм права. Таким чином, колізія може бути охарактеризована як окремий випадок конкуренції норм права [81, с. 123]. Тобто відбувається змішування двох кримінально-правових категорій.

Але найглибше поняття «колізії норм» у кримінальному праві розробив В.О. Навроцький. Так, на думку вченого «колізія, характеризується такими ознаками: а) існують дві чи більше статті закону та викладені у них правові норми, які стосуються однієї й тієї ж ситуації; б) визначається між кількома нормативно-правовими актами (відповідними статтями кількох таких актів) або різними частинами кримінального закону; в) таке співвідношення між статтями закону, викладеними в них правовими нормами, коли одна із них суперечить іншій; г) наявність однієї статті повністю виключає іншу; г) існує незалежно від того, чи застосовується стаття до конкретної життєвої ситуації; д) долається шляхом змін у законодавстві або на підставі колізійних правил» [89, с. 389].

Тоді як під поняттям конкуренція розуміється наявність двох або більше кримінальних законів (статей КК), які рівною мірою передбачають караність такого діяння. Інакше кажучи, у разі конкуренції норм один (одиночний) злочин одночасно підпадає під ознаки декількох норм кримінального закону [67, с. 81]. Так, у конкуренцію між собою вступає низка норм, що передбачає кримінальну відповідальність за умисні вбивства. Це, зокрема, п.8 ч.2 ст.115 (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку) та ст.348 КК України (вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням

цим працівником службових обов'язків). І таких прикладів можна наводити дуже багато.

Як справедливо зазначає О.В. Ус, що «конкуренція кримінально-правових норм натеper є доволі поширеним явищем, що зумовлене надмірною законодавчою діяльністю, яка доволі часто є суперечливою, порушує системність КК та, на жаль, не завжди є кримінологічно обґрунтованою. Крім того, застосування кримінального закону в окремих випадках ускладнюється не зовсім вдалою та такою, що не характеризується системним, наскрізним підходом, інтерпретаційною практикою» [155, с. 89].

А на думку В.О. Навроцького «конкуренція статей кримінального закону характеризується такими ознаками: а) існують дві чи більше статті закону та викладені у них правові норми, які стосуються однієї й тієї ж ситуації; б) визначається між статтями (їх структурними частинами) одного кримінального закону; в) статті одна одній не суперечать; г) конкуруючі статті закону існують паралельно; ґ) виявляється лише під час правозастосування (у разі кримінально-правової кваліфікації); д) вирішується на підставі подолання правил конкуренції» [89, с. 390].

Що стосується співвідношення понять «колізія» та «конкуренція» у кримінальному праві, то слід погодитися з Марінім О.К., який вважає, що єдиною спільною ознакою колізії та конкуренції кримінально-правових норм є подвійне (потрійне та ін.) нормативне регулювання одного й того ж суспільного відношення [83, с. 77].

Повертаючись до розв'язання проблеми «конкуренції норм» у кримінальному праві в частині кваліфікації злочинів, то слід зазначити, що за своєю суттю це є пошук відповіді на питання, яку норму Особливої частини КК із кількох можливих необхідно застосувати у даному конкретному випадку. При чому конкурувати між собою можуть дві чи більше статей. Це повною мірою стосується такого злочинного діяння, як умисне вбивство. Оскільки, як ми вище зазначали, що таке злочинне діяння, може одночасно підпадати під ознаки декількох кримінально-правових норм або під ознаки

декількох пунктів або частин однієї статті.

Під такою конкуренцією в теорії кримінального права розуміють наявність двох або більше законів (кримінально-правових норм), які одночасно рівною мірою передбачають злочинність певного діяння [70, с. 61].

На думку О.В. Ус «конкуренція кримінально-правових норм зумовлена диференціацією кримінальної відповідальності, яка може мати як позитивний, так і негативний аспект: а) необхідність власне диференціації кримінальної відповідальності (її посилення чи пом'якшення), що зумовлено суттєвою різницею суспільної небезпечності окремих видів діянь, передбачених однією кримінально-правовою нормою, доцільність конкретизації кримінального закону тощо та б) недосконалість, порушення системності кримінального законодавства, недотримання принципів і правил криміналізації та диференціації кримінальної відповідальності тощо»[155, с. 93].

Зазначимо, «що конкуренція кримінально-правових норм виникає лише тоді, коли було вчинено лише один злочин, а повторність чи сукупність злочинів повністю відсутня. Вирішити питання, яку норму слід обрати в кожному конкретному випадку, надзвичайно складно»[54, с. 88].

Щодо класифікації видів конкуренції, то ми підтримуємо позицію В.О. Навроцького, який виділяє наступні:

- конкуренція статей про загальну та спеціальну норми (одна стаття Особливої частини КК повністю включає посягання, передбачене іншою статтею; тобто обсяг однієї ширший, іншої – вузьчий);

- конкуренція статей, які передбачають спеціальні норми (дві чи більше статті Особливої частини КК передбачають посягання, кожне з яких охоплюється ще однією статтею, тобто обсяг однієї ширший і включає в себе обсяг інших);

- конкуренція цілого та частин (сукупність злочинів врахована законодавцем) (одна стаття Особливої частини КК передбачає посягання

(складене), яке одночасно передбачене ще двома чи більше статтями; тобто зміст однієї статті повністю складається зі змісту інших статей);

- конкуренція цілого та частини (одна стаття Особливої частини КК передбачає посягання, частина якого передбачена іншою статтею; тобто зміст однієї статті як свою частину містить зміст іншої статті) [89, с. 415].

Конкуренція кримінально-правових норм є нормальною ознакою кодифікованого законодавства і свідчить про урахування законодавцем типових, але значною мірою, специфічних ознак злочинних проявів і засвідчує виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, якими встановлена відповідальність за злочин, виписаний законодавцем в загальному (типовому) вигляді. Наприклад, умисне вбивство, передбачене п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України і посягання на життя, передбачене ст. 400 КК України. Співвідношення цих норм показує, що в основі конкуренції лежить їх логічне співвідношення по обсягу і змісту. На підставі співвідношення по обсягу визначаються принципи конкуренції загальної і спеціальної норми, а також двох спеціальних норм.

Щоб відмежувати загальну і спеціальну норми, необхідно правильно використати загальний методологічний підхід у співвідношенні загального і одиничного. Спеціальній нормі природно притаманні всі ознаки загальної норми, але вона має і свої специфічні риси, за якими вона може бути відмежована від загальної. Слідчо-судова практика свідчить про складність та припущення помилок при вирішенні цих завдань.

Наприклад кримінальне законодавство РФ на нормативному рівні закріплює правила кваліфікації при конкуренції загальної і спеціальної норм. В ч. 3 ст. 17 КК РФ сказано: «Якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальними нормами».

Співвідношення по змісту визначає конкуренцію норм як частини і цілого, або частини однієї і тієї ж норми. Проаналізуємо найбільш суттєві відправні положення, що відображають дане питання.

Існуючі в теорії кримінального права поняття конкуренції загальної і спеціальної норми не вирішує проблем, які виникають в практичній діяльності слідчих і судових органів. Аналіз кримінально-правових норм показує, що одні з них розкривають зміст окремих видів злочинів в узагальненому вигляді і тому обсяг їх застосування дуже широкий, (так звані загальні норми), інші передбачають відповідальність за окремі випадки цих же видів злочинів, конкретизуючи відповідальність (підкреслюючи ступінь їх суспільної небезпеки) виступаючи в якості спеціальних норм. Крім загальних ознак, властивих усім злочинам даного виду, спеціальні норми містять тільки властиві їм специфічні ознаки, що відносяться до засобу посягання, особливостям безпосереднього об'єкту, характеру наслідків і таке інше. У кримінально-правовій теорії розроблені загальнотеоретичні передумови кваліфікації злочинів при конкуренції норм, проте багато питань цієї теми ще не вирішені.

При кваліфікації застосовується спеціальна норма, тому що вона, на міркування законодавця, повинна охоплювати вчинене з найбільшою повнотою. Загальна норма фактично виступає в якості резервної для тих випадків, коли відповідальність за даний вид злочину спеціальними нормами не передбачена. Так, серед злочинів проти життя людини, у якості загальної може виступати ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство при кваліфікуючих обставинах, або ч. 1 ст. 115 КК – умисне вбивство без кваліфікуючих, обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. Спеціальними нормами є ст. 116 КК – умисне вбивство вчинене в стані сильного душевного хвилювання, 117 КК – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, ст. 118 КК – умисне вбивство вчинене при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця та інші, що передбачають відповідальність за різні види умисних посягань життя особи.

Але у якості конкуруючих з загальними і спеціальними нормами можуть розглядатися навіть норми, які розміщені в різних розділах Особливої частини КК України. Наприклад, Розділ XV «Злочин проти

авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Родовий об'єкт цих злочинів – система суспільних відносин, що забезпечують нормальну діяльність та авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та нормальну діяльність журналістів. Ці злочини характеризуються також специфікою суб'єкта.

Норма, що передбачає відповідальність за вбивство, вчинене в зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) конкурує зі статтею 348 КК України (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця), що виступає в якості спеціальної.

Одним з варіантів конкуренції загальної і спеціальної норми є конкуренція основного і кваліфікованого складу, в нашому випадку, як ми вважаємо, основними є дії, які передбачені в ч. 1 ст. 115 КК України, а кваліфіковані у ч. 2 ст. 115 КК України. Тому, будь-який кваліфікований склад виступає в якості спеціального, що враховується, коли дії, винного підпадають одночасно під різні пункти однієї і тієї ж статті. Наприклад: якщо дії винного носять ознаки й основного складу, ч. 1 ст. 115 КК України – просте вбивство, і кваліфікованого (п. 6 або п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України), то застосовується останній, що виконує роль кваліфікованого, тобто в цьому випадку спеціального. Інколи вчинене підпадає під декілька ознак однієї і тієї ж норми. Наприклад: п.п.1, 4 і 6 ч. 2 ст. 115 КК України одночасно.

Тоді, згідно теорії кримінального права, більш тяжка кваліфікуюча ознака поглинає менш тяжку, що може бути віднесено, на нашу думку, тільки до тлумачення закону і принципам його застосування у відношенні одиничного злочину, а щодо проблеми, що нами розглядається, такий підхід виявляється навіть шкідливим.

Кримінально-правові норми ніколи не збігаються між собою, тому що інакше було б не можливо їх розрізнити. Проте розмежування нерідко можна

проводити по їхньому логічному співвідношенню. Співвідношення по обсягу і змісту надає закону гнучкості, дозволяючи кваліфікувати в його межах вчинене, уникаючи його застосування за аналогією і накопичуванням норм при правовій оцінці вчиненого злочину.

Принципи кваліфікації при конкуренції загальної, спеціальної, а також двох спеціальних норм відзначаються шляхом їх співвідношення за обсягом, а іноді і за змістом. І тому у будь – якому випадку повинні застосовуватися спеціальні норми, що у більшій мірі конкретизують вчинене, охоплюючи специфіку передбачених ними склади злочинів. Наприклад, такого роду конкуренція виникає між ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство) і ст. 119КК України (вбивство через необережність). На відміну від конкуренції загальної і спеціальної норми і двох спеціальних норм при конкуренції частини і цілого норми знаходяться між собою у відношенні підпорядкування не по обсягу, а по змісту.

При цьому слід враховувати, що «співвідношення загальної і спеціальної кримінально-правової норм може бути відносним у зв'язку з тим, що одна й та ж норма може бути загальною щодо іншої спеціальної і водночас спеціальною щодо іншої загальної норми (приміром, кримінально-правова норма, що передбачена ч. 1 ст. 115 КК (умисне вбивство), є загальною щодо спеціальної норми, яка передбачена п. 8 ч. 2 ст. 115 КК (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку), водночас норма, яка передбачена п. 8 ч. 2 ст. 115 КК, є загальною щодо спеціальних норм, які передбачені ст. 112 КК (посягання на життя державного чи громадського діяча), ст. 348 КК (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця) тощо) »[155, с. 93].

Для вірного визначення норми, яка повинна застосовуватися, необхідно встановити всі обставини вчиненого злочину, які і ляжуть в основу змісту тієї норми, яка з найбільшою повнотою буде охоплювати вчинене. Наприклад, по

об'єкту в подібній конкуренції знаходяться такі норми, як вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України) і вбивство через необережність (ст. 119 КК України). Застосовується та норма, яка в повній мірі буде відповідати змісту вчиненого вбивства.

Конкуренція норм по об'єкту, як частини і цілого, звичайно співвідносяться з конкуренцією складів по об'єктивній стороні і зустрічається в двох варіантах: 1) коли дії, передбачені в одній нормі, розділяються між собою пунктами (ч. 2 ст. 115 КК України), кожна з яких є лише частиною дій, передбачених однією нормою, але по своїй суті носить самостійний характер; 2) коли дії винної особи без їх зазначення в диспозиції статті тільки відмежовуються від дій, що перераховані в іншій нормі шляхом посилення на цю норму (ч. 1 ст. 115 КК України).

Конкуренція норм, як частини і цілого, можлива і по суб'єктивній стороні складів злочинів, коли згідно теорії кримінального права застосовується та норма, що передбачає тяжку форму вини. У межах однієї і тієї ж форми вини, як зазначає С.А. Тарарухін, вирішальне значення має більш широка спрямованість умислу, а при необережності – можливість повніше передбачити наслідки, що фактично проявилися і позначені в тій чи іншій нормі [135, с. 35].

При цьому варто мати на увазі, що винний може одночасно керуватися декількома мотивами, які не суперечать один одному, а також переслідувати ряд цілей, які мають самостійне значення, при вчиненні одного злочину.

Але в такому випадку може виникнути питання про конкуренцію норм по цих ознаках складу злочину.

Конкуренція складів за мотивом виникає, коли той же самий злочин підпадає під декілька норм саме по даній ознаці. На нашу думку найбільші проблеми в судовій практиці викликає кваліфікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, коли злочин вчиняється за декількома мотивами одночасно [89, с. 306].

Таким чином, в окремих випадках вчинене може підпадати під ознаки від двох до шести, а то й більше пунктів ч. 2 ст. 115 КК і не тільки в зв'язку з мотивом, але й цілком вчиненого вбивства і навіть засобом зазіхання.

Так, при вчиненні умисного вбивства, основною ціллю є бажання позбавлення життя людини, що виступає загальною спрямованістю зазіхання. Конкретизуючими її є користь, (при виконанні вбивства на замовлення), приховування іншого злочину або полегшення його вчинення, протидія законним вимогам та ін. Такі цілі можуть визватись як одним, так і декількома мотивами, що не суперечать один одному. До вчинення вбивства можуть збуджувати декілька мотивів, що відносяться до однієї і тієї ж сфери певних відносин, що і повинно розкриватися при конкретизації мети злочину. Суміщення різнорідних мотивів неможливе особливо при вчиненні злочинів, що можуть співвідноситися в різноманітних варіантах між собою і бути при цьому несумісними з тими, що не торкаються особистих інтересів і не пов'язані з ними. Такими є хуліганські мотиви у вигляді протидії законній діяльності осіб, що виконують службовий або громадський обов'язок, тощо.

В той же час, мотиви вчинення умисних вбивств у зв'язку з виконанням потерпілим свого громадського або службового обов'язку можуть мати різний зміст, хоча вони викликаються його суспільно-корисною діяльністю або пов'язану з її виконанням. Співвідношення таких мотивів із хуліганськими здебільш відтворюється під час зазіхання на життя працівника правоохоронного органу або громадського формування в зв'язку з їх діяльністю по охороні публічного порядку. Відповідальність за такий злочин передбачена в ст. 348 КК України. В зв'язку з цим слід зазначити, що згадані злочини мають власний мотив у вигляді прагнення протидіяти законній діяльності потерпілих по охороні громадського порядку або помститися за таку діяльність. Цей злочин співвідноситься з хуліганськими мотивами як при переростанні хуліганства в більш небезпечний злочин, так і при вчиненні двох самостійних злочинів, в яких здійснюється замах на два різноманітні безпосередні об'єкти – громадський порядок і порядок управління, що

свідчить про сукупність або конкуренцію норм при якій питання про конкуренцію норм вирішується на користь більш небезпечного одиночного злочину, що на наш погляд не зовсім вірно, в таких випадках сукупність злочинів не повинна виключатись або замінюватись. Тому що порушується принцип відповідальності за вчинений злочин у повному обсязі. До того ж, такі норми можуть бути найбільш ефективними тільки тоді, коли їх диспозиції будуть містити в собі сукупність тих злочинних дій, що більше і частіше всього зустрічаються в практиці. Розділившись між собою, навіть і в цифровому перерахуванні пунктів, як це передбачається у новому Кримінальному кодексі, але відмежовуватись один від одного по категоріях згідно їх рівня суспільної небезпеки.

У теорії кримінального права розроблені загальнотеоретичні передумови кваліфікації злочинів при конкуренції норм, проте багато питань цієї теми ще не вирішені.

Як вже було сказано наявність в КК України двох або більше норм, спрямованих на захист одних і тих же об'єктів є їх конкуренцією. Якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою. Прикладом спеціальної норми щодо ст. 115 КК України (вбивство), як загальної норми, може бути ст. 379 КК України (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя). Загальна (родова) і спеціальна (видова) норми не будуть утворювати сукупності злочинів, оскільки містять ознаки одного й того ж діяння. У подібних випадках для правильній кваліфікації діяння необхідно вибрати ту з конкуруючих норм, яка найбільш правильно описує основні характеристики діяння, відображає його суттєві властивості. Відповідно п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи» умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, а також без ознак, передбачених статтями 116-118 КК, зокрема в

обопільній сварці чи бійці або з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 115 КК [107, с. 45]. Таким чином, при наявності кваліфікуючих ознак, вчинене діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 115 КК України, так як вона є спеціальною щодо частини першої зазначеної статті. Кваліфіковані види вбивства передбачають найбільш тяжкі і суспільно небезпечні наслідки і поглинають всі інші менш тяжкі наслідки.

Незважаючи на те, що при конкуренції кримінально-правових норм множинність злочинів відсутня, в практиці можуть виникати помилки, пов'язані з тим, що для правильної кваліфікації діяння необхідно вибрати саме ту з конкуруючих норм, яка найбільш правильно описує основні характеристики скоєних суспільно небезпечних дій. Кваліфікація при конкуренції норм ускладнюється ще і наявністю в Кримінальному Кодексі, так званих, привілейованих видів вбивства.

За ст. ст. 116 (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання), 117 (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), і 118 (умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця) КК України кваліфікуються вбивства вчинені за пом'якшуючих обставин. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи» містить обмежену кількість роз'яснень з приводу правил кваліфікації вбивств, скоєних за наявності як обтяжуючих, так і пом'якшуючих обставин. Про конкуренцію пом'якшуючих і обтяжуючих складів злочинів умисних вбивств говориться лише щодо умисного вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, а про вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця та у стані сильного душевного хвилювання мова не йде.

Зокрема, згідно п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини

проти життя та здоров'я» умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті [112].

У теорії кримінального права та судовій практиці неоднозначно вирішується питання кваліфікації умисних вбивств у стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони, що вчинені одночасно.

Зокрема, в одних випадках вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, коли особа одночасно перебувала у стані сильного душевного хвилювання суди кваліфікують діяння як умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони за ст. 118 КК. В інших випадках, за наявності таких самих ознак, вчинене кваліфікують як умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання[1, с. 190-191].

А Л.П. Брич взагалі вважає, що «дії особи, яка вчинила умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, перебуваючи при цьому в стані сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно небезпечним посяганням потерпілого, не є злочинними і не підлягають кваліфікації на за ст.116, ні за ст.118. Конкуренція кримінально-правових норм тут не виникає» [94, с. 190-191].

Слід враховувати думку Р.В.Вереші, що «до ознак стану сильного душевного хвилювання належать такі: 1) цей емоційний стан чинить істотний вплив на психіку особи, унаслідок чого вона частково, але з різною глибиною, утрачає можливість усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними; 2) він є ознакою суб'єктивної сторони складу окремих злочинів і має кримінально-правове значення, адже цей емоційний стан враховують під час призначення покарання (визначаючи його вид і розмір) та застосування інших заходів кримінально-правового впливу»[25, с. 185].

А М. Саградян вважає, що «для розмежування умисного вбивства,

вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, та умисного вбивства під час перевищення меж необхідної оборони необхідно враховувати мотивацію суб'єкта. На відміну від стану сильного душевного хвилювання, мотив під час необхідної оборони характеризується наміром захистити свої законні інтереси, інтереси держави, суспільства або іншої особи шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає. У свою чергу, вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, характеризується тим, що протиправна поведінка потерпілого не становить настільки значної суспільної небезпеки, як це має місце під час необхідної оборони та її перевищення»[116, с. 252].

О.В. Авраменко з цього приводу зазначає, що даючи відповідь на питання, яку кримінально-правову оцінку повинно отримувати вбивство, вчинене одночасно в стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони, якщо сильне душевне хвилювання не виключало здатність особи оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту, слід насамперед звернутись до абзацу 1 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань». Зокрема, у ньому відзначалося: «дії осіб, які вчинили вбивство або заподіяли тяжкі тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони і одночасно перебували в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло, належить кваліфікувати відповідно за статтею 97, 104 КК (1960 р.), тобто за більш м'яким законом, а не за статтями 95, 103 КК (1960 р.)». Таке роз'яснення сприяло однозначному вирішенню досліджуваного питання в судовій практиці. Проте постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону» у п. 12 наведену вище постанову від 1991 р. визнала такою, що втратила чинність. А відповідного положення щодо кваліфікації вбивств за такої ситуації чинна постанова не містить. Відсутнє положення про вирішення цього питання і у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого

2003 р. № 2. [1, с. 197-198].

При цьому слід враховувати, що стан сильного душевного хвилювання може бути зумовлений наявністю афекту, що виникає під впливом зовнішніх чинників – фізіологічного (короткочасного хворобливого розладу психічної діяльності неспіхичного рівня) або патологічного (короткочасного хворобливого розладу психіки). Крім того, передумовою виникнення стану сильного душевного хвилювання може бути не лише фізіологічний афект, а й інші стани емоційної напруги, які впливають на здатність особи розуміти значення своїх дій та керувати ними, наприклад, стан сильної емоційної напруги, фрустрації, викликаних протизаконним насильством, тяжкою образою або систематичним знущанням з боку потерпілого. А провокуюча поведінка потерпілого, зокрема створення такої ситуації, яка об'єктивно підштовхує підсудного до вчинення злочину, також може бути оціненою як передумова виникнення стану сильного душевного хвилювання»[111, с. 46].

Також важливо, що «склад злочину, передбачений ст. 116 КК України, наявний лише тоді, коли умисел на вбивство виник раптово у стані фізіологічного афекту й був виконаний, коли винний ще перебував у такому стані. Найчастіше такий стан є короткочасним і триває всього декілька хвилин. Якщо вбивство вчинене після того, коли стан сильного душевного хвилювання пройшов, дії винного варто кваліфікувати за відповідними пунктами та частинами ст. 115 КК України. Протиправна поведінка потерпілого в такому разі може бути визнана обставиною, яка пом'якшує покарання»[116, с. 251].

Отже, правильний висновок зробив О.В. Авраменко, що оскільки рекомендацій щодо кваліфікації вбивства за вказаних обставин Пленумом Верховного Суду України на сьогоднішній день не вироблено, то кваліфікувати вчинене слід, користуючись правилом, яке було зазначено у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4, адже, по суті, в регламентації відповідальності за вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної

оборони за чинним КК, порівняно з КК 1960 р., істотних змін немає. 2003 р. № 2. Із наведених вище положень можна зробити висновок, що оскільки рекомендацій щодо кваліфікації вбивства за вказаних обставин Пленумом Верховного Суду України на сьогоднішній день не вироблено, то кваліфікувати вчинене слід, користуючись правилом, яке було зазначено у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4, адже, по суті, в регламентації відповідальності за вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони за чинним КК, порівняно з КК 1960 р., істотних змін немає [1, с. 198].

Слід також зазначити, що по-перше і на сьогодні санкція у ст. 118 КК України є більш м'якою, ніж у ст. 116 КК України, отже кваліфікація за ст. 118 КК відповідатиме загальним принципам призначення покарання. По-друге, необхідна оборона або затримання злочинця, на відміну від стану сильного душевного хвилювання, є обставиною, що виключає злочинність діяння, що також говорить про її пріоритетність. Стан сильного хвилювання є обставиною, яка лише пом'якшує кримінальне покарання. За таким шляхом йде і судова практика.

Так, С. визнано винним у заподіянні тяжкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання. Престарілий С. прийшов додому до братів К., Володимира та Василя, з проханням посприяти у оранні його городу. У цей час сп'янілий Володимир безпричинно став чіплятися, ображати і бити С. Зваливши С. на підлогу, він сів на нього, вдарив коліном по обличчю, ручкою кухонного ножа – по голові, вирвав жмут волосся, приставляв ніж до горла і погрожував розправою. Потім Володимир, приставивши ніж до спини С., повів його до виходу з дому. Останній, побоюючись за своє життя, вибив з його рук ніж і завдав ним Володимирові два поранення, чим заподіяв йому тяжке тілесне ушкодження. Суд вказав, що засуджений правомірно захищав своє життя і здоров'я від нападу братів К., поєданого з насильством і безпосередньою погрозою

застосування насильства, і він перебував і діяв в стані необхідної оборони та її меж не перевищив [161].

Вбивство, вчинене при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, передбачено ст. 118 КК України. Це також склад привілейований, проте в окрему норму він не виокремлюється. Дана норма є новелою вітчизняного кримінального права. Раніше такі дії розглядалися судами як вчинені у стані необхідної оборони.

Перевищення заходів, необхідних для затримання, може мати місце у тих випадках, коли застосовані такі засоби і способи затримання, які явно не відповідали характеру і ступеню суспільної небезпеки вчиненого особою, яку затримують, злочину, реальній обстановці затримання, і цій особі без необхідності спричинена явно надмірна, не викликана обстановкою шкода – смерть особи, яку затримують. Під перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця (ч. 2 ст. 38 КК). Таке перевищення тягне за собою кримінальну відповідальність лише у випадках умисного заподіяння шкоди. Звідси можна зробити висновок, що можна правомірно вбити особу, яка затримається, якщо цього вимагають обставини справи. Вбивство, особи, яка намагається втекти, може мати місце лише при вчиненні нею тяжкого чи особливо тяжкого злочину, щоб запобігти можливість здійснення ним нових злочинів, але тільки при відсутності інших можливих засобів затримання. Наприклад, правомірне позбавлення життя злочинця, що вчинив збройний напад і намагається сховатися, з метою запобігання вчинення ним подібних злочинів у майбутньому, але за відсутності можливості затримати його іншими способами. Закон допускає позбавлення життя особливо небезпечного злочинця або особи, яка вчинила тероризм, захоплення заручника, вбивство, бандитизм, розбій, згвалтування або інші особливо тяжкі злочини.

Правильно зазначає Ш.С. Саліхов, що дії, спрямовані на запобігання

можливості вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила суспільно небезпечне діяння, вважаються суспільно корисними. Заподіяння смерті, в таких випадках, за наявності певних обставин, може бути кваліфіковано як суспільно корисна дія, як вбивство, вчинене при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, як вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони або як вбивство, передбачене ст. 115 КК України. Також, під час затримання злочинця, можлива ситуація, коли злочинець, з метою позбавлення від переслідувача, переходить до активних дій і вчиняє на нього напад. Ситуація, в такому випадку, може перейти з площини затримання особи, яка вчинила злочин, в площину стану необхідної оборони. Вбивство злочинця (у разі відсутності на те потреби), за таких обставин, може бути кваліфіковано, як вчинене при перевищенні меж необхідної оборони[117, с. 131-132].

Вбивство особи, яка вчинила злочин невеликої тяжкості, наприклад крадіжку, не може бути кваліфіковано за ст. 118 КК України. Основою зниження кримінальної відповідальності, в такому випадку, може бути лише стан необхідної оборони, викликаний активним опором з боку злочинця, що виразилося в нападі на особу, яка намагалася затримати злочинця. Таким чином, можливі ситуації, коли особа, яка намагалася затримати злочинця, буває змушена перейти до захисту власного життя та здоров'я. При цьому кваліфікація, вчиненого діяння, ст. 118 КК України, буде залежати від обставин конкретної справи. Заподіяння смерті особі, яка вчиняє злочин, також є або необхідною обороною, або перевищенням її меж.

Позбавлення життя особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості і намагається сховатися, не може бути визнано правомірним. Залежно від обставин справи такі злочини повинні кваліфікуватися або за ст. 118 КК України, або за ст. 115 КК України. Причому, в силу невисокого ступеня суспільної небезпеки даної категорії злочинів, швидше за все, скоєні злочини підпадатимуть під відповідні частини ст. 115 КК України. У подібній ситуації особа, яка вчиняє злочин, та злочинне діяння не дотягують

до того ступеня суспільної небезпеки, яка б дозволила позбавляти його життя. Тим більше, що винний повинен постати перед судом, що б понести справедливе покарання за вчинене діяння.

Якщо вбивство скоєно за наявності ознак, передбачених 118 КК України і кваліфікуючих ознак, згаданих у ч. 2 ст. 115 КК України, то кваліфікація діяння буде залежати від обставин події. Вбивство двох або більше осіб які вчинили злочин, залежно від їхніх дій у момент затримання може бути кваліфіковано як правомірне діяння, і як вбивство, вчинене при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, і як кваліфіковане вбивство (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України). Вбивство жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності, може бути визнано правомірним лише у разі її крайньої небезпеки для суспільства, в іншому випадку таке діяння потрапляє під п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України. Вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, не може бути визнано, ні правомірним, ні вчиненим при перевищенні меж необхідної оборони. Воно має кваліфікуватися за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

За ст. 118 КК України кваліфікуються випадки, які не підпадають під ознаки необхідної оборони, правомірного позбавлення життя і вбивства, передбаченого ст. 115 КК України. До них можна віднести вбивства, вчинені за наявності ознак, передбачених ст. 38 КК України. Вбивство особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, не може бути кваліфіковано, як вчинене при перевищенні заходів необхідних для затримання, в силу невеликої суспільної небезпеки даного роду злочинів. Як вбивства, скоєні при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, фактично можуть бути кваліфіковані лише ті випадки, коли, без необхідності заподіюється смерть особі, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, незважаючи на те, що суб'єкт, заподіяв смерть, усвідомлював, що була і інша можливість затримання злочинця.

Не варто трактувати позначену вище позицію Верховного Суду України, як рекомендацію кваліфікувати вбивство, вчинене з особливою

жорстокістю, при перевищенні меж необхідної оборони, за ст. 118 КК України. Інститут необхідної оборони у кримінальному праві є однією з важливих гарантій забезпечення захисту життя, здоров'я, честі і гідності громадян, безпеки в суспільстві, інтересів держави. Відповідно до 118 КК України саме посягання, з боку потерпілого і виступає підставою пом'якшення кримінальної відповідальності. І все ж повинні бути межі перевищення меж необхідної оборони. Для встановлення ознак перевищення меж необхідної оборони і визначення меж переростання необхідної оборони в посягання важливе значення зберігають рекомендації, що містяться в Постанові Пленуму Верховного суду України № 1 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про необхідну оборону». Важко уявити, що б при перевищенні меж необхідної оборони не усвідомлено відбувалося б вбивство з особливою жорстокістю. Такі дії, залежно від ступеня усвідомлення скоєного винним, можуть кваліфікуватися або як вбивство у стані сильного душевного хвилювання, якщо вбивство з особливою жорстокістю вчиняється у відповідному стані, або як кваліфіковане вбивство, вчинене з особливою жорстокістю з мотивів помсти (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України). Виходячи з цього, можна не погодитися з Бородіним С.В., який вказує: «У тих випадках, коли винний, під час вчинення вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, усвідомлював чи свідомо допускав особливу жорстокість своїх дій, вони все ж потрапляють під ознаки ст. 118 КК. Справа в тому, що усвідомлення особливої жорстокості не виключає (в залежності від стану сильного душевного хвилювання) самого факту вчинення вбивства при перевищенні меж необхідної оборони»[19, с. 13]. Дійсно, усвідомлення особливої жорстокості не виключає самого факту вбивства, але вбивства, за своєю суттю, фактично вийшов за межі меж необхідної оборони.

Аналіз судово-слідчої практики показує, умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання або умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця також іноді вчиняються з особливою жорстокістю, а

також мають характер особливого мучення.

Зазначений спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 116 КК України, пояснюється тим, що винний, перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, потребує емоційної розрядки, тобто бажає припинити дію зовнішнього подразника, а саме протиправні дії потерпілого. При цьому емоційний стан винного значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Тому виникає закономірне запитання: чи може вбивство, у стані сильного душевного хвилювання або при перевищенні меж необхідної оборони, бути скоєно з особливою жорстокістю? [117, с. 131-132]. На нашу думку, у тих випадках, коли не встановлено, що винний, діючи в стані афекту або при перевищенні меж необхідної оборони, усвідомлює чи свідомо допускає, що він здійснює вбивство з особливою жорстокістю, злочин підлягає кваліфікації відповідно за ст. 116 або 118 КК.

Дійсно, вбивство з особливою жорстокістю може бути вчинено як свідомо, так і не усвідомлено, що й повинно впливати на кваліфікацію злочину. Вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, безумовно, може бути скоєно з особливою жорстокістю, так як людина, в такій ситуації перебуває в граничному, фактично неконтрольованому його свідомістю стані [117, с. 133]. Тобто дії особи у цьому випадку мають підлягати кваліфікації за ст. 116 КК України. В той же час, якщо винна особа усвідомлювала, що вчиняючи вбивство заподіювала потерпілій особі особливі фізичні або моральні страждання, мова має йти само про умисне вбивство з особливою жорстокістю.

Цієї позиції дотримується і судова практика. Так, «кваліфікуючи злочин за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК, суду необхідно встановити, що підсудний усвідомлює, що обраний спосіб позбавлення потерпілого життя або механізм вчинення цих дій вказує на його бажання завдати особливих фізичних або психічних страждань. В іншому випадку дії обвинуваченого потрібно кваліфікувати як умисне вбивство без обтяжуючих обставин» [111, с. 24].

Таким чином, ми підтримуємо позицію Ш.С. Салихова щодо правил кваліфікації розгляданої ситуації. Розцінюючи її крізь призму норм вітчизняного кримінального законодавства можна стверджувати, що вбивство дійсно не повинно розцінюватися як вчинене при кваліфікуючих ознаках, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, якщо воно вчинене у стані сильного душевного хвилювання або при перевищенні меж необхідної оборони. Але за обставин, з якими зазвичай пов'язане уявлення про особливу жорстокість, навряд чи можлива кваліфікація вбивства, як вчиненого при перевищенні меж необхідної оборони. Кваліфікація діяння в такому випадку, повинна бути або за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, як вбивства вчинене з особливою жорстокістю, або за ст. 116 КК України, як вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання залежно від ступеня усвідомлення скоєного винним[117, с. 134].

Важливим для розмежування вбивств, передбачених ст. ст. 115, 118 КК України є і дійсність (реальність) наявності нападу.

Ст. 117 КК України «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» встановлює, що вбивство матір'ю новонародженої дитини під час пологів або одразу ж після пологів, не виключає осудності і карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Склад привілейований – санкція набагато нижче, ніж у ст. 115 КК України. У період дії кримінальних кодексів союзних республік 1926-1935 р.р. лише КК УРСР 1927р. встановлював у ст. 142 самостійну відповідальність за дітовбивство, відносячи його до вбивства при пом'якшуючих обставинах. Відповідальність за такі злочини, у разі їх вчинення без обтяжуючих обставин наступала за ст. 103 КК УРСР. При цьому такі обставини, як особливе фізичний і психічний стан жінки під час пологів, важка сімейна обстановка, матеріальні труднощі і ін., могли враховуватися судами як пом'якшуючі. Такий злочин справедливо кваліфікувався за ст. 102 КК УРСР у разі вчинення його з особливою жорстокістю, при вбивстві двох і більше дітей, тобто за наявності

обтяжуючих вину обставин.

Виділення вбивства матір'ю новонародженої дитини в привілейований склад в КК є цілком обґрунтованим. Стан жінки під час пологів виявляється пом'якшувальною обставиною.

Чи слід завжди кваліфікувати вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за ст. 117 КК України? Чи можлива кваліфікація цього злочину за ст. 115 КК України? Вважається, що все залежить від обставин конкретного діяння. Значну роль при цьому відіграє термін протягом, якого дитина вважається новонародженим, і після закінчення якого вбивство матір'ю новонародженої дитини переростає у вбивство малолітньої дитини.

Між тим, «у судово-медичній практиці немає єдиного критерію визначення тривалості періоду новонародженості. У педіатрії новонародженим визнається немовля з моменту констатації живонародженості і до 28 днів життя, в акушерстві початковий момент новонародженості конкретизується першим подихом і перерізанням пуповини, продовжуваність періоду новонародженості дорівнює одномутижню, а в судовій медицині – одній добі»[22].

При цьому мова йде не лише про вбивство новонародженого після відокремлення плоду від тіла матері, а й про вбивство дитини, яка ще не почала самостійного позаутробного життя (наприклад, травмування голови чи іншої частини тіла, яке потягло смерть новонародженої дитини до початку дихання). Отже, щонайбільше по закінченні одного місяця вбивство матір'ю своєї дитини може кваліфікуватися за ст. 117 КК України. У вітчизняному кримінальному праві прийнято, що початок кримінально-правової охорони життя людини пов'язується з моментом появи поза утробою матері будь-якої частини тіла дитини, яка народжується. Заподіяння шкоди дитині до цього часу кваліфікується як злочин проти здоров'я. У разі кваліфікації за ст. 117 КК України цікавою, але не безперечною є позиція науковців, які вважають, що «початкова межа життя людини на сьогоднішній день як мінімум повинна пов'язуватися з народженням головного мозку, що робить плід

життєздатним. А це відбувається ще в материнській утробі задовго до народження самої дитини (до п'ятого місяця вагітності)»[51].

Дітовбивство кваліфікується за ст. 117 КК України, якщо: воно скоєно під час або одразу ж після пологів. Виходячи з тексту ст. 117 КК України, створюється враження, що законодавець не пред'являє будь-яких вимог до психічного стану матері, яка вчинила вбивство дитини під час або одразу ж після пологів, вважаючи наявність цієї обставини достатньою для кваліфікації за цією статтею. Мабуть «пом'якшення законодавцем відповідальності може бути пояснене тим, що в цей період жінка не завжди в змозі сприймати народжувану людину як самостійну живу істоту, і продовжує бачити в ньому свій плід, відчувати його як джерело болю і страждань»[22]. При цьому вбивство повинно відбуватися саме під час або одразу ж після пологів, в найкоротший період часу, протягом якого мати умертвляє дитину або не приймає будь-яких заходів для збереження його життя.

Спірним залишається питання з приводу кваліфікації умисного, заздалегідь обдуманого, найчастіше розважливого і холоднокривного вбивства.

Наприклад, Л.П. Брич зазначає, що «нести відповідальність за ст.117 повинні і жінки, які вчинили умисне вбивство своєї новонародженої дитини, фактично не перебуваючи у такому стані. Хоча наявність такого стану у матері, яка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини, презюмується щодо всіх випадків вчинення цього злочину»[94, с.362].

Ми згодні з прихильниками тієї точки зору, що дітовбивство за подібних обставин не можна визнаватися вчиненим при пом'якшуючих обставинах, і не можемо погодитися з тією думкою, що кваліфікація за ст. 117 КК України виправдана конструкцією даної норми. Умисел, який виник заздалегідь, свідчить на користь нормального психічного стану породіллі, що обов'язково має враховуватися при кваліфікації дітовбивства.

Наявність таких кваліфікуючих ознак, як особлива жорстокість, або

вбивство двох або більше осіб не передбачено ст. 117 КК України. Важко погодитися з думкою, що «в цьому випадку вчинене також підлягає кваліфікації за ст. 117 КК України». Психічно нормальна мати, яка вбила свою дитину з особливою жорстокістю, або яка позбавила життя двох або більше дітей не може нести кримінальну відповідальність нарівні з матір'ю, яка вбила новонароджену дитину в умовах психотравмуючої ситуації або в стані психічного розладу. Кваліфікація швидше повинна бути за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України.

Передбачений КК України склад вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини не зовсім бездоганний. Новонароджені діти такі ж повноправні, з кримінально правової точки зору, члени суспільства, як і всі інші, та їм повинна бути забезпечена відповідний повноцінний захист.

47 Також, «слід звернути увагу, що у постанові Пленуму Верховного суду України від 1 квітня 1994 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини» зверталась увага на те, що підставою виділення цього складу злочину у привілейований склад є особливий фізичний та психічний стан жінки під час пологів або відразу після пологів. Однак, постанова Пленуму Верховного суду України від 7 лютого 2003 р. посилення на особливий стан жінки під час пологів або відразу після пологів не містить. У вагітних часто спостерігаються іпохондричні ідеї, імпульсивність, нав'язливий стан. Пологи є катастрофою і революцією для організму жінки, вона зазнає при цьому сильного фізичного і психічного потрясіння. У цей період породілля відчуває особливо хворобливі психофізичні страждання, які значно послаблюють її здатність цілковито усвідомлювати свої дії або керувати ними»[168, с. 176].

Патологічний стан жінки у момент вчинення даного злочину не виключає осудності і дає підстави розглядати його як вбивство, вчинене при пом'якшуючих обставинах. Така редакція ст. 117 КК України не погіршила б прав породіллі, так як умови життя, психічний стан матері, конкретні обставини скоєного дітовбивства, умови, які сприяли вчиненню даного

злочину можуть бути враховані судом як пом'якшуючі вину обставини і на підставі ч. 2 ст. 66 КК України. Цей склад (ст. 117 КК України) повинен передбачати посилення кримінальної відповідальності матерям, які вчинили злочин при наявності таких кваліфікуючих ознак, як особлива жорстокість, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, або щодо двох або більше дітей.

Л.О. Андреева конкретизує правило: «В діянні особи може бути відразу декілька обтяжуючих обставин. У цих випадках в вину ставить кожен обставину окремо, а покарання призначається за скоєне в цілому. Однак деякі обтяжуючі обставини співіснувати не можуть, так наприклад, хуліганський мотив не може поєднуватися з мотивом помсти або виконання громадського чи службового обов'язку. При конкуренції мотивів необхідно виявити той, який визначає дію»[5, с. 18].

Таким чином, якщо в скоєному діянні наявні дві або більше кваліфікуючих ознаки, то всі вони повинні бути згадані в обвинуваченні і вироку суду. Вчинені дії, в такому випадку, не утворює сукупності злочинів, так як в скоєному діянні мають місце лише ознаки одного одиничного злочину. Наявність декількох кваліфікуючих ознак має враховуватися при призначенні покарання, посилюючи його.

Отже, наявність двох або більше кваліфікуючих ознак у вчиненому вбивстві має бути відображено в обвинуваченні і вироку суду. Не дивлячись на відсутність сукупності злочинів, у вчиненому діянні, наявність декількох кваліфікуючих ознак все ж має враховуватися при визначенні тяжкості вчиненого і призначення покарання. У кожному конкретному діянні необхідно виявляти мотиви та цілі вчинення злочину, щоб виключити норми, які конкурують.

Так, на підставі власних висновків і проведеного дослідження автор погоджується з позицією щодо даної проблеми С.А. Тарарухіна і вважає, що принципи кваліфікації при конкуренції загальної, спеціальної, а також двох спеціальних норм визначаються шляхом їх співвідношення за обсягом, а

іноді і за змістом. І тому у будь-якому випадку повинні застосовуватися спеціальні норми, що у більшій мірі конкретизують вчинене, охоплюючи специфіку передбачених ними складів злочинів.

3.2. Проблеми призначення покарання при множинності умисних вбивств

У науці кримінального права недостатньо розробленою залишається проблема законодавчого регулювання кримінальної відповідальності шляхом побудови кримінально-правових санкцій, а також удосконалення практики їх застосування»[162, с. 3]. Складовими цієї проблеми є і дискусійні питання, що стосуються, зокрема, правил та меж призначення покарання при множинності умисних вбивств.

Так, М.В. Сомарчук зазначає, що «традиційно вважається, що склади злочинів з обтяжуючими обставинами відображають типові зміни в суспільній небезпеці діяння, передбаченого основним складом. Призначення кваліфікуючих ознак, таким чином, зводиться переважно до диференціації відповідальності, причому диференціації, яка здійснюється на законодавчому рівні, має загальнообов'язковий і максимально формалізований характер. У цьому відношенні не є винятком і склад вбивства з обтяжуючими обставинами, де ознака пов'язаності виступає в ролі головного чинника, що впливає на зміну меж відповідальності по відношенню до основного складу»[126, с. 358].

Водночас, «основними завданнями, без вирішення яких не вдасться здійснити якісного розвитку інституту призначення покарання, є забезпечення єдності судової практики призначення покарання за подібні у правовому сенсі злочинні діяння, досягнення пропорційності між ступенем тяжкості злочину та покаранням, яке за нього призначається, а також пропорційності покарань, що призначаються за різні види злочинів. Не варто також залишати поза увагою завдання, згідно з яким має бути подолана практика, яка допускає необґрунтовану (невиправдану) різницю в покараннях за злочини, що вчинені за подібних у юридичному сенсі обставин» [9, с.368].

За загальними правилами побудови санкцій, покарання за вчинення кваліфікованого виду злочину має бути більш суворим, ніж за вчинення

основного його складу.

Правильно зазначав М.І. Бажанов, що зміна рамок санкції кваліфікуючими ознаками повинна відображати зміну рівня суспільної небезпеки скоєного[10, с. 31].

Однак, як зазначає Н.О. Гуторова в окремих випадках при здійсненні диференціації кримінальної відповідальності шляхом встановлення кваліфікованих складів злочинів мають місце випадки, коли максимальне покарання за частиною першою або другою статті КК є більшим, ніж мінімальне відповідно за частиною другою або третьою. Це дає можливість суду призначити за злочин, вчинений за наявності кваліфікуючих ознак, менш суворе покарання, ніж за злочин, де такі ознаки відсутні. За таких умов певною мірою нівелюється диференціація кримінальної відповідальності, знижується цілісність системи покарань [37, с.367]. Окреслена проблема стосується і розгляданих нами злочинних діянь.

Як зазначає з цього приводу М.В. Сомарчук, що «аналіз санкцій чч. 1 і 2 ст. 115 КК України показує, що межі покарання за простий і кваліфіковані види вбивств відрізняються незначно. Відповідно до ч. 1 цієї статті, суд може призначити винному покарання у вигляді позбавлення волі строком від семи до п'ятнадцяти років. При цьому мінімальною межею покарання за ч. 2 зазначеної статті є десять років позбавлення волі, максимальним – п'ятнадцять років позбавлення волі. Таким чином, розрив між мінімальними межами покарання за просте вбивство і кваліфікованого виду становить усього три роки. Взагалі відсутній «розкид» у строках позбавлення волі під час аналізу максимальних меж покарання. В інших же випадках покарання у вигляді позбавлення волі (терміном від семи до п'ятнадцяти років) при кваліфікації дій винного за ознаками вбивства, поєднаного з іншими злочинами, знаходиться в рамках санкції, передбаченої за простий склад вбивства»[126, с. 358 - 359]. Цими тезами вчений окреслює три проблеми, що стосуються призначенні покарання за умисні вбивства. Перша проблема стосується співрозмірності мінімальної межі основного та кваліфікованого

видів злочину. Друга – щодо співрозмірності максимальної межі основного та кваліфікованого видів злочину. А третя – щодо правил призначення покарання за умисні вбивства, що поєднані із вчиненням інших злочинів. Розглянемо ці три проблеми не торкаючись такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, проблеми призначення якого ми розглянемо окремо.

Так, що стосується першої та другої проблем, то вони багато у чому схожі між собою. При побудові верхньої та нижньої межі санкцій має бути враховано обов'язковість «перепаду в рівні суспільної небезпеки діяння у випадках, коли його супроводжує відповідна обставина, яка претендує на роль кваліфікуючої ознаки. Наявність такого перепаду зумовлює необхідність застосування інших меж призначення покарання, нової санкції» [53, с. 56]. Тобто санкції між основними та кваліфікованими складами мають суттєво відрізнятися.

Наприклад, С.І. Дементьев вважає, що значно полегшить здійснення правосуддя, підніме авторитет закону й суду конструювання санкцій у статтях, які мають частини за правилом: мінімальна межа санкції частини статті, що встановлює покарання, не повинна заходити за максимальну межу покарання, встановленого за менш небезпечне діяння [38, с.44]. Тобто, якщо підтримати цю пропозицію, то виходить, що максимальна санкція за просте умисне вбивство має бути рівною мінімальній санкції за будь-яке умисне вбивство, відповідальність за яке передбачено у ч.2 ст.115 КК України.

Однак, якщо максимальну санкцію за діяння передбачене у ч.1 ст.115 КК України залишити незмінною – позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, то мінімальною санкцією за вчинення будь-якого діяння, передбаченого ч.2 ст.115 КК України має бути саме п'ятнадцять років, що виглядає занадто суворо.

У контексті цього буде цікаво навести дані досліджень щодо фактичних термінів призначення покарання за вчинення умисних вбивств, передбачених у ст.115 КК України.

Так, Р.Ш. Бабанли, у межах свого дослідження, узагальнивши всі випадки призначенні покарання за ч.1 ст.115 КК України з'ясував, що «у найбільшій кількості випадків призначалось покарання у вигляді позбавлення волі строком від 7 до 8 років, а саме 163 рази, що становить 25 %, також у значній кількості випадків призначалось покарання у вигляді позбавлення волі строком від 9 до 10 років – 120 разів (18 %), від 8 до 9 років – 119 разів (18 %), від 10 до 11 років – 108 разів (16 %)» [9, с.112]. Тобто за вчинення так званого «простого» умисного вбивства переважно, загалом у 77% випадків, призначається покарання у виді позбавлення волі від семи до десяти років.

Що стосується мінімальної межі відповідальності за «просте» умисне вбивство, то розмір у 7 років на практиці не викликає особливого несприйняття.

За даними цього ж дослідження лише у 4 % випадків засудження було призначене більш м'яке покарання, ніж передбачене санкцією статті [9, с.112].

Однак, неправильним буде знизити максимальний розмір санкції за такий вид умисного вбивства, зрівнявши його, наприклад, з кваліфікованим умисним тяжким тілесним ушкодженням, що спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст.121 КК України), перетворивши його лише на тяжкий злочин. Тобто, однозначно, максимальний розмір має бути більшим, це діяння, зважаючи на його високий рівень суспільної небезпечності, має залишитись особливо тяжким злочином. Для цього доцільно розглянути дані цього дослідження щодо призначення покарання терміном понад 10 років позбавлення волі.

Так, наприклад, у 2015 р. покарання у вигляді позбавлення волі строком на 11 років або більше призначалось у 120 випадках, що становить 18 %. Максимальне покарання було призначене у 6 випадках (майже 1 %)[9, с.112].

Тобто, зниження максимальної санкції за вчинення злочину передбаченого ч.1 ст.115 КК України лише на один рік до 14 років, на нашу думку, не позначиться на ефективності запобіжного впливу розглядової

норми, не знизить його ступінь тяжкості, і, водночас, створить більш справедливе співвідношення з санкцією за вчинення умисних вбивств з обтяжуючими обставинами, відповідальність за які передбачено у ч.2 ст.115 КК України. Мінімальну санкцію доцільно залишити на рівні семи років позбавлення волі.

Що стосується визначення мінімального розміру санкції за ч.1 ст.115 КК України, то, на думку С.І. Дементьєва, в злочинах, які не віднесені законом до тяжких, різниця між мінімальним та максимальним розмірами санкції не повинна перевищувати трьох років, а в тяжких і особливо тяжких злочинах – п'яти років [38, с.41]. Тобто, за сприйняття такої пропозиції, мінімальний розмір санкції за «просте» умисне вбивство має бути розміром у дев'ять років. На нашу думку, такий розмір є надмірно суворим, зважаючи на вищенаведену статистику призначень покарання за ч.1 ст.115 КК України, згідно якої у 25% випадків суди призначали покарання до 8 років позбавлення волі, що змусить судові органи досить часто застосовувати положення, які дозволяють призначити покарання нижче від найнижчої межі (ст.69 КК України).

Це пов'язано з тим, що надмірна суворість «санкції корегується практикою – шляхом незастосування самого кримінального закону або шляхом надмірно частого, що стає нормою, призначення мінімального розміру покарання або покарання нижче від найнижчої межі» [61, с.43].

Крім того, чим ширше межі санкції, тим більш повно реалізуються інтереси підсудного, тим ширше можливості судового огляду, тобто ширше реалізуються принципи гуманізму та індивідуалізації покарання. Хоча виникає необхідність обмежити і можливе судове свавілля, і межі індивідуалізації, тобто привести розміри покарання у відповідність до принципів гуманізму, законності та рівності осіб перед законом. Тому не є оптимальними санкції з широкими чи вузькими межами [53, с.78].

Що стосується предмету нашого дисертаційного дослідження, то саме йому відповідає окреслена третя проблема.

Для початку зазначимо, що «при сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. Буквальний аналіз змісту наведеного законодавчого положення свідчить про те, що призначення покарання за сукупністю злочинів передбачає два послідовних етапи – призначення покарання за кожен злочин окремо та визначення остаточного покарання, яке може здійснюватися з використанням трьох способів: поглинення менш суворого покарання більш суворим; повного складання покарань; часткового складання покарань[9, с.278].

Тобто при призначенні остаточного покарання за умисне вбивство, яке було поєднане з вчиненням іншого злочину, слід застосовувати положення ч.2 ст.70 КК України, відповідно до якої «при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання у Загальній частині КК України» [69]. А враховуючи, що відповідно до ч.2 ст.63 КК України максимальний термін покарання у виді позбавлення волі такий самий, як і максимальна санкція ч.1 ст.115 КК України, то винній особі теоретично може бути призначене остаточне покарання за вчинення умисного вбивства у поєднанні із іншим злочином таке саме як і за один факт умисного вбивства. Тобто за різні за рівнем суспільної небезпечності діяння особі може бути призначено однакове покарання – п'ятнадцять років позбавлення волі, оскільки це обмежено рамками цього виду покарання. Враховуючи, що альтернативою може бути лише застосування довічного позбавлення волі, вважаємо що така ситуація

не повною мірою відповідає принципу справедливості.

Отже, погодимось із думкою М.В. Сомарчука, що «правозастосовні органи здатні реагувати на більш високі показники суспільної небезпечності посягання, призначаючи покарання лише в межах від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі. В усіх інших випадках про формалізовані критерії диференціації відповідальності, згідно з якими в особи, яка призначає покарання, не було б настільки широких рамок розсуду, вести мову не можна. Вибір, наявний у суду, свідчить про слабку позицію законодавця з цього питання і необхідність зміни в цілому підходу до правової регламентації критеріїв поділу відповідальності у випадках поєднання вбивства з іншими злочинами»[126, с. 359].

Для подолання такої проблеми Н.П. Крупська пропонує встановити два таких правила: перше – якщо всі злочини, які складають сукупність, є злочинам невеликої та (або) середньої тяжкості, то остаточне покарання призначається шляхом поглинання більш суворим менш суворого або шляхом часткового чи повного складання покарань; друге – якщо хоча б один із злочинів, вчинених у сукупності, є тяжким або особливо тяжким, то остаточне покарання призначається шляхом часткового або повного складання покарань»[73]. Тобто, у нашому випадку, при вчиненні будь-якого з умисних вбивства, відповідальність за які передбачено у ч.2 ст.115 КК України у поєднанні з будь-яким іншим злочином, можливе повне складання покарань. Однак, якщо сприйняти цю позицію особі, яка, наприклад, вчинила десять епізодів крадіжки та одне кваліфіковане умисне вбивство можливо призначити остаточне покарання значно вище, ніж за два епізоди таких же умисних вбивств з обтяжуючими обставинами. Тому ця пропозиція видається досить суворою, та такою, що не повною мірою відповідає загальним засадам призначення покарання, визначеним, зокрема, у ст.65 КК України. Тому збереження принципу поглинання покарань має залишатись пріоритетним.

Отже, правильний варіант розв'язання проблеми визначення правил призначення покарання за сукупністю злочинів балансує між двома

крайнощами: неправильно було б застосовувати простий математичний підхід, призначаючи покарання за правилом повного складання всіх покарань за злочини, що становлять сукупність; неправильно беззастережно здійснювати поглинання всіх менш суворих покарань одним більш суворим, оскільки в такому випадку відповідне покарання не відобразить неодноразового порушення кримінально-правової заборони, заподіяння шкоди декільком потерпілим тощо[9, с.289]. Ми згодні з Ю.В. Бишевським, що наявність такої можливості на правозастосовному рівні є порушенням принципу законності, що саме по собі неприпустимо, і з цим необхідно боротися насамперед силою самого закону [21, с. 49]. Тобто необхідно знайти таке законодавче рішення, яке хоча б частково влаштує обидві протилежні позиції. І таким виходом, на нашу думку може бути підвищення максимальної санкції за вчинення кваліфікованих видів умисного вбивства.

Тому частково заслуговує на увагу пропозиція М.В. Сомарчука щодо необхідності законодавчого конструювання санкцій кваліфікованих складів з «перекриттям» мінімальної межі виду та розміру покарання, передбаченого санкцією основного складу. Наприклад, при встановленні покарання у виді позбавлення волі за просте вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України) терміном від семи до п'ятнадцяти років санкція кваліфікованого складу повинна визначати рамки цього виду покарання строком від чотирнадцяти до двадцяти років. Як бачимо, відповідальність особи, що скоїла вбивство, поєднане з іншими злочинами, повинна обмежуватися значно жорсткішими межами, ніж це позначено в чинній редакції ч. 2 ст. 115 КК України»[126, с. 359]. Зауважимо, що враховуючи наш висновок стосовно доцільності зниження максимальної санкції у ч.1 ст.115 КК України можна запропонувати нижню межу санкції за вчинення діянь, передбачених у ч.2 ст.115 КК України на рівні тринадцяти років. Що стосується верхньої межі санкції за вчинення цього злочину, то цього питання слід торкнутись більш детально.

Небезпідставно умисне вбивство віднесено вітчизняним законодавцем «до найбільш небезпечного виду злочинних посягань. Відповідно, вчинення

посягання на життя іншої людини, поряд з іншими злочинами, представляє ще більшу загрозу суспільним відносинам, що викликано багатооб'єктним характером аналізованого виду вбивства, його поширеністю і рядом інших факторів, що свідчать про високий ступінь соціальної обумовленості відповідальності за даний вид посягання. Суспільна небезпека вбивств, передбачених пп. 2, 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК України, не піддається сумніву. Врівноваження відповідальності за умисне заподіяння смерті, поєднане з іншими злочинами, з відповідальністю за простий вид вбивства слід визнати необґрунтованим. Засоби диференціації відповідальності, якими оперує законодавець, є неефективними. Більше того, їх подальше використання в кінцевому рахунку сприятиме дестабілізації судової практики в частині призначення кримінального покарання і провокуватиме порушення основоположних положень кримінального права»[126, с. 361].

Серед науковців та практичних працівників існує думка щодо необхідності підвищення максимального терміну позбавлення волі саме у тих злочинних діяннях, котрі альтернативою покаранню у виді позбавлення волі на сторок п'ятнадцять років мають довічне позбавлення волі. Умисні вбивства, відповідальність за які передбачено у ч.2 ст.115 КК України входять саме до цієї групи злочинних діянь.

Сутність проблеми полягає у тому, що у деяких випадках, тим більше при вчиненні умисного вбивства у поєднанні з іншим злочинним діянням, остаточного терміну покарання у виді позбавлення волі строком на п'ятнадцять років замало, однак і призначення довічного позбавлення волі буде занадто суворим. Тому для таких випадків доцільно підвищити максимальну санкцію ч.2 ст.115 КК України. Таке підвищення, на нашу думку доцільно здійснити до межі у двадцять п'ять років. Саме такий розмір найкраще сприятиме виправленню засуджених та чинитиме запобіжний вплив як на них, так і на інших осіб і, при цьому, не викликатиме у засуджених почуття несправедливості. А довічне позбавлення волі призначати лише за найтяжчі випадки умисних вбивств.

Правильно зазначає М. Яцишин, що «застосування каральних заходів належить до числа найдавніших соціальних практик, які здавна і скрізь використовувались на всіх історичних станах розвитку цивілізації. Немає жодної держави або суспільства, які б не обходились без покарання тих осіб, які не дотримуються встановлених загальнообов'язкових правил співжиття. Ця практика передбачає відповідальність, адекватну порушенню існуючого законодавства. Тобто, з одного боку, це є еквівалентна відплата (кара) злочинцю за вчинене суспільно небезпечне діяння, а з іншого – це виховний соціальний ефект так званого «охолодження емоцій» та гальмування деструктивних настроїв потенційних злочинців» [170, с.8].

У контексті цього, також «необхідним є визначення переліку чинників, які мають враховуватися під час призначення покарання за конкретним пунктом частини другої статті 115 КК, а формулювання рекомендацій з приводу того, у яких випадках варто призначати покарання, що є наближеним до мінімального строкового позбавлення волі, у яких – до максимального строкового, у яких – довічне позбавлення. З огляду на чинник нечіткості законодавства, фактично помножений на чинник суб'єктивізму, саме в існуванні наведених вище рекомендацій існує запит у сучасній практичній діяльності. У контексті ч. 2 ст. 115 КК це питання є особливо складним, оскільки, визначаючись із тим, яке покарання є обґрунтованим за одним із пунктів частини цієї статті, відбудеться й досягнення того, щоб воно було обґрунтоване в контексті його співвідношення із покараннями за вбивства, передбачені іншими пунктами цієї частини статті[9, с.106]. Безумовно, що є потреба у розробці чітких критеріїв призначення покарання і за умисні вбивства поєднані з іншими злочинами.

Оскільки, «встановлення чітких критеріїв відповідальності за вбивство, поєднане із іншими злочинами, а також правил її реалізації дозволить у цілому підвищити ефективність боротьби з даними суспільно небезпечним діянням, забезпечить дотримання основних принципів кримінального права, сприятиме стабілізації судової практики в частині призначення покарання за

аналізований вид посягання. При цьому вдосконалення концепції диференціації кримінальної відповідальності передбачає внесення відповідних змін безпосередньо в конкретні законодавчі приписи»[126, с. 363]. Такі приписи можна сформулювати та викласти у вигляді окремого додатку до КК України, поряд з правилами кваліфікації злочинних діянь. Такий крок сприятиме більш правильному та єдиному застосуванню норм кримінального закону, як у частині кваліфікації діянь, так і у частині призначення справедливого та адекватного розміру покарання.

Крім того, доцільним виглядає внесення змін і до ст.70 КК України, щодо можливості призначення максимально можливого розміру покарання за сукупністю злочинів, якщо хоча б один із них є особливо тяжким.

Правильно зазначає М.В. Сомарчук, що «кваліфікація вбивства, поєднаного з іншими злочинами, передбачена різними роз'ясненнями постанов Пленуму Верховного Суду України, а також вже сформувалася судовою практикою, здійснюється не тільки за будь-яким з пунктів ч. 2 ст. 115 КК України, а й за відповідною статтею Особливої частини Кодексу. Позиція Верховного Суду України з цього питання зрозуміла: умисне заподіяння смерті іншій людині, поряд з такими злочинами, як розбій, зґвалтування, захоплення заручників та ін., представляє собою злочин, якому практично немає рівних за ступенем його суспільної небезпеки. У зв'язку з цим потрібно посилення заходів кримінальної репресії за його вчинення, реалізоване саме за рахунок подальшого складання кримінального покарання в порядку правил, встановлених у ст. 70 КК України»[126, с. 361]. Тобто доцільно застосувати таке саме правило складання покарань, як і щодо складання покарань за сукупністю вироків, відповідно до ч.2 ст.71 КК України, підвищивши максимальний розмір складених вироків, у разі вчинення діянь, пов'язаних із умисним заподіянням смерті іншій людині, до двадцяти п'яти років позбавлення волі.

Зміна такого роду в першу чергу дозволить безпосередньо в тексті закону відобразити залежність диференціації відповідальності від змін

суспільної небезпеки, які відбуваються в результаті поєднання вбивства з іншими злочинами»[126, с. 364]. Таким чином, у суддів будуть чіткі орієнтири щодо призначення справедливого та ефективного розміру покарання за умисні вбивства, поєднані із вчиненням інших злочинів.

Висновки до розділу 3

1. При відмежуванні ідеальної сукупності від конкуренції «частини» і «цілого» визначальною ознакою є повнота опису в диспозиції конкретної статті вчиненого діяння. Ця ознака подібна до тієї, що розмежовує складений злочин і ідеальну сукупність. Таким чином, видається, що при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину застосовується правило конкуренції «частини» і «цілого», а саме, якщо загальне правило діє, то вчинене утворює складений злочин, у разі неможливості застосування цього правила діяння кваліфікується як ідеальна сукупність злочинів.

2. Конкуренція кримінально-правових норм є нормальною ознакою кодифікованого законодавства і свідчить про урахування законодавцем типових, але значною мірою, специфічних ознак злочинних проявів і засвідчує виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, якими встановлена відповідальність за злочин, виписаний законодавцем в загальному (типовому) вигляді.

3. Наявність в КК України двох або більше норм, спрямованих на захист одних і тих же об'єктів є їх конкуренцією. Якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою. Прикладом спеціальної норми щодо ст. 115 КК України (умисне вбивство), як загальної норми, може бути ст. 379 КК України (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя).

4. В одних випадках вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, коли особа одночасно перебувала у стані сильного душевного хвилювання суди кваліфікують діяння як умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони за ст. 118 КК. В інших випадках, за наявності таких самих ознак, вчинене кваліфікують як умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. Вбачається, що

кваліфікувати необхідно такий злочин за ст. 118 КК України, оскільки по-перше на сьогодні санкція у ст. 118 КК України є більш м'якою, ніж у ст. 116 КК України, отже кваліфікація за ст. 118 КК відповідатиме загальним принципам призначення покарання. По-друге, необхідна оборона або затримання злочинця, на відміну від стану сильного душевного хвилювання, є обставиною, що виключає злочинність діяння, що також говорить про її пріоритетність. Стан сильного хвилювання є обставиною, яка лише пом'якшує кримінальне покарання.

5. Наявність двох або більше кваліфікуючих ознак у вчиненому умисному вбивстві має бути відображено в обвинуваченні і вироку суду. Не дивлячись на відсутність сукупності злочинів, у вчиненому діянні, наявність декількох кваліфікуючих ознак все ж має враховуватися при визначенні тяжкості вчиненого і призначення покарання. У кожному конкретному діянні необхідно виявляти мотиви та цілі вчинення злочину, щоб виключити норми, які конкурують.

6. Позицію щодо зниження максимального розміру санкції за умисне вбивство, передбачене у ч.1 ст.115 КК України, зрівнявши його, наприклад, з кваліфікованим умисним тяжким тілесним ушкодженням, що спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст.121 КК України), перетворивши його лише на тяжкий злочин, вважаємо недоцільною. Тобто, однозначно, максимальний розмір має бути більшим, оскільки це діяння, зважаючи на його високий рівень суспільної небезпечності, має залишитись особливо тяжким злочином.

7. Зниження максимальної санкції за вчинення злочину передбаченого ч.1 ст.115 КК України лише на один рік до 14 років, на нашу думку, не позначиться на ефективності запобіжного впливу розглядової норми, не знизить його ступінь тяжкості, і, водночас, створить більш справедливе співвідношення з санкцією за вчинення умисних вбивств з обтяжуючими обставинами, відповідальність за які передбачено у ч.2 ст.115 КК України. А мінімальну санкцію доцільно залишити на рівні семи років позбавлення волі.

8. Відповідно до ч.2 ст.63 КК України, максимальний термін покарання

у виді позбавлення волі такий самий, як і максимальна санкція ч.1 ст.115 КК України. З цього випливає, що у разі призначення покарання в порядку ч.2 ст.70 КК України, винній особі теоретично може бути призначене остаточне покарання за вчинення умисного вбивства у поєднанні із іншим злочином таке саме як і за один факт умисного вбивства. Тобто за різні за рівнем суспільної небезпечності діяння особі може бути призначено однакове покарання – п'ятнадцять років позбавлення волі, оскільки це обмежено рамками цього виду покарання. Враховуючи, що альтернативою може бути лише застосування довічного позбавлення волі, вважаємо що така ситуація не повною мірою відповідає принципу справедливості.

9. У деяких випадках, тим більше при вчиненні умисного вбивства у поєднанні з іншим злочинним діянням, остаточного терміну покарання у виді позбавлення волі строком на п'ятнадцять років замало, однак і призначення довічного позбавлення волі буде занадто суворим заходом примусового впливу за винну особу. Тому для таких випадків доцільно підвищити максимальну санкцію ч.2 ст.115 КК України. Таке підвищення, на нашу думку доцільно здійснити до межі у двадцять п'ять років. Саме такий розмір найкраще сприятиме виправленню засуджених та чинитиме запобіжний вплив як на них, так і на інших осіб і, при цьому, не викликатиме у засуджених почуття несправедливості. А довічне позбавлення волі призначати лише за найтяжчі випадки умисних вбивств. А нижню межу санкції за вчинення діянь, передбачених у ч.2 ст.115 КК України пропонується підвищити до рівня тринадцяти років.

10. Існує потреба у розробці чітких критеріїв призначення покарання, зокрема, і за умисні вбивства поєднані з іншими злочинами. Такі критерії можна сформулювати та викласти у вигляді окремого додатку до КК України, поряд з правилами кваліфікації злочинних діянь. Такий крок сприятиме більш правильному та єдиному застосуванню норм кримінального закону, як у частині кваліфікації діянь, так і у частині призначення справедливого та адекватного розміру покарання.

11. Доцільно застосувати таке саме правило складання покарань, як і щодо складання покарань за сукупністю вироків, відповідно до ч.2 ст.71 КК України, підвищивши максимальний розмір складених вироків, у разі вчинення діянь, пов'язаних із умисним заподіянням смерті іншій людині, до двадцяти п'яти років позбавлення волі.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у вдосконаленні теоретичних положень кримінального права, в частині кваліфікації умисних вбивств при їх множинності, та напрацюванні відповідних положень щодо удосконалення кримінального законодавства у цьому напрямку. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки.

1. В історичному вимірі інститут множинності злочинів та встановлення кримінальної відповідальності за множинність умисних вбивств при загальній тенденції до удосконалення, у вітчизняному кримінальному законодавстві формувалася протягом п'яти етапів (X-IX ст.ст, 1922 р., 1927 р., 1960 р., 2001 р.). Поняття множинності злочинів не є новим для науки кримінального права. Воно зародилось ще у XVII столітті, отримало визначення у кінці XIX та удосконалилось у середині XX століття. Упродовж розвитку множинність злочинів досліджувалась у двох напрямках: 1) у межах вчення про призначення покарання; 2) у межах вчення про злочин.

2. Кримінальне законодавство проаналізованих пострадянських держав питанням множинності злочинів та множинності умисних вбивств приділяє значно більше уваги у порівнянні з іншими досліджуваними кодексами зарубіжних країн. Найбільш повно і досконало сформовано інститут множинності злочинів у КК Республіки Білорусь, оскільки у ньому передбачено в однойменному розділі, в окремих нормах три форми множинності: повторність, сукупність та рецидив, в останній зокрема виокремлюється небезпечний та особливо небезпечний рецидив, що доцільно на наш погляд врахувати і українському законодавцю. Що стосується множинності умисних вбивств, то тут КК Республіки Білорусь, також досить ґрунтовно регламентує на рівні окремих кваліфікуючих ознак питання

умисного вбивства двох і більше осіб, умисного вбивства вчиненого особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, а також умисних вбивств пов'язаних з іншими злочинами.

По суті КК Республіки Білорусь є найближчим до КК України у частині розглянутих питань на законодавчому рівні. Сюди певною мірою можна віднести і КК Республіки Вірменія

3. Досить ефективним, проте дещо звуженим вбачається кримінальне законодавство Республіки Молдова, оскільки в інституті множинності злочинів воно більше наближене до російського яке не передбачає такої форми як повторність злочинів, проте на відміну від КК РФ КК Республіки Молдова передбачає таку кваліфікуючу ознаку умисного вбивства, як вчинення його особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. Кримінальне законодавство Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Азербайджанської Республіки, Республіки Таджикистан має частковий збіг ознак у частині множинності умисних вбивств із кримінальним законодавством України, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Молдова та Російської Федерації та регламентує це питання досить обмежено, очевидно більше покладаючись на теорію кримінального права.

4. Унормування положень про множинність злочинів та множинність умисних вбивств у КК Латвійської Республіки та Республіки Польщі знаходить досить абстрактне закріплення та відмінність від українського, хоча в деяких позиціях воно містить детальне відображення. Особливої уваги для вивчення заслуговує КК Республіки Болгарія, який в окремому розділі «Множинність злочинів» містить порівняно велику кількість норм (ст.ст. 23-30) та встановлює у ньому і правила призначення покарання при вчиненні кількох злочинів. Проте у ньому взагалі не визначається що таке повторність та сукупність злочинів.

5. Найбільш складним у своєму системоутворенні та віддаленим у частині множинності злочинів та множинності умисних вбивств від КК України та кримінального законодавства інших вище наведених країн є КК Франції. Близьким у цьому до нього є також КК Данії. Проте, ці законодавчі акти досить ефективно працюють у своїх країнах по всіх напрямках застосування кримінального законодавства.

6. Для виокремлення умисного вбивства у КК України та його видів, доцільно виходити із визначення основного безпосереднього об'єкту на який посягає цей злочин, а саме життя особи. В усіх інших випадках слід вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення.

У чинному кримінальному законодавстві України відсутнє визначення множинності злочинів. Дане поняття розроблялося і розробляється наукою кримінального права. Але в кримінально-правовій доктрині поки що не вироблено єдиної характеристики множинності злочинів і найбільш поширеним є визначення множинності злочинів як вчинення особою кількох (двох або більше) одиничних злочинів, кожен з яких передбачений окремою кримінально-правовою нормою і зберігає своє кримінально-правове значення.

7. Множинність злочинів складається з ряду специфічних форм вчинення однією тією ж особою двох і більше злочинів. У теорії кримінального права питання про форми (види) множинності злочинів є одним з найбільш дискусійних. Наявні в літературі точки зору, з тієї чи іншої позиції визначаючи основні форми множинності злочинів, поділяють її на такі види: повторність, рецидив, сукупність (реальна та ідеальна).

Одним із критеріїв класифікації сукупності може бути ступінь тяжкості вчинених злочинів. Наприклад, сукупність тяжких злочинів, сукупність тяжкого та особливо тяжкого злочину, сукупність особливо тяжких злочинів

тощо. Поділ сукупності саме за таким критерієм має значення при призначенні покарання у порядку ст.70 КК України, оскільки у деяких випадках впливає на його розмір. Так, сукупність будь-якого злочинного діяння з умисним тяжким або особливо тяжким злочином дозволяє підвищити розмір призначеного покарання.

Вчинення двох і більше умисних вбивств треба відрізнити від умисного вбивства двох і більше осіб: у першому випадку має місце множинність злочинів, а в другому – одиничний злочин. І кваліфікація цих злочинів здійснюється за різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, хоча їх об'єктивна сторона при різночасності умисних вбивств взагалі співпадає в обох випадках.

8. Умисне вбивство, передбачене п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, як повторність, кваліфікується за наступними правилами:

а) повторність умисного вбивства, яке не пов'язаної із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин потребує окремої кваліфікації першого умисного вбивства за тією статтею КК України, якою воно передбачене та кваліфікації наступного умисного вбивства вже як повторного, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України;

б) повторність умисного вбивства, яке пов'язане із засудженням суб'єкта за раніше вчинений злочин, потребує кваліфікації лише як повторного умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

9. У вітчизняному кримінальному законодавстві види рецидиву, так само як і повторності та сукупності злочинів, не виокремлено і не визначено. Проте, рецидив, хоча за різними критеріями і класифікується у доктрині кримінального права, таких систем поділу містить досить багато, на відміну від повторності та сукупності.

Загальний рецидив злочинів зазвичай на їх кваліфікацію не впливає і це у повній мірі стосується умисного вбивства, передбаченого п. 13 ч. 2 ст. 115

КК України. У цьому злочині рецидив, повинен розглядатися як спеціальний і кваліфікуватися за правилом, що знову вчинене умисне вбивство, якому передуює вчинене винним умисне вбивство за яке він має наявну реальну судимість (без будь-яких законних варіантів її відсутності) підлягає кваліфікації лише за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України.

10. Найбільш вживаними у теорії кримінального права та у практичній діяльності судових та правоохоронних органів є тільки два види сукупності, а саме реальна та ідеальна, оскільки такий поділ значно спрощує розуміння сукупності загалом та підвищує якість застосування відповідних кримінально-правових норм.

При відмежуванні ідеальної сукупності від конкуренції «частини» і «цілого» визначальною ознакою є повнота опису в диспозиції конкретної статті вчиненого діяння. Ця ознака подібна до тієї, що розмежовує складений злочин і ідеальну сукупність. Таким чином, видається, що при розмежуванні ідеальної сукупності злочинів і складеного злочину застосовується правило конкуренції «частини» і «цілого», а саме, якщо загальне правило діє, то вчинене утворює складений злочин, у разі неможливості застосування цього правила діяння кваліфікується як ідеальна сукупність злочинів.

11. Конкуренція кримінально-правових норм є нормальною ознакою кодифікованого законодавства і свідчить про урахування законодавцем типових, але значною мірою, специфічних ознак злочинних проявів і засвідчує виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, якими встановлена відповідальність за злочин, виписаний законодавцем в загальному (типовому) вигляді.

Наявність в КК України двох або більше норм, спрямованих на захист одних і тих же об'єктів є їх конкуренцією. Якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою. Прикладом

спеціальної норми щодо ст. 115 КК України (умисне вбивство), як загальної норми, може бути ст. 379 КК України (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя).

12. Наявність двох або більше кваліфікуючих ознак у вчиненому умисному вбивстві має бути відображено в обвинуваченні і вирокі суду. Не дивлячись на відсутність сукупності злочинів, у вчиненому діянні, наявність декількох кваліфікуючих ознак все ж має враховуватися при визначенні тяжкості вчиненого і призначення покарання. У кожному конкретному діянні необхідно виявляти мотиви та цілі вчинення злочину, щоб виключити норми, які конкурують.

13. При кваліфікації умисного вбивства з корисливих мотивів постійно виникають дискусії та складнощі щодо застосування відповідних кримінально-правових норм у контексті того чи можна так кваліфікувати, і чи за тими частинами КК України, якщо мова йде про поєднання цього виду умисного вбивства із розбоям, вимаганням, бандитизмом, незаконним заволодінням транспортним засобом. Також законодавство та судова практика для позначення двох форм співучасті (групи осіб та організованої групи) у п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України використовує назву лише першої із них, а такі форми співучасті як група осіб без попередньої змови та злочинна організація взагалі не відображені у кваліфікуючих ознаках умисного вбивства. Хоча слід зазначити, що всі варіанти форм співучасті значно негативніше впливають на суспільну небезпечність умисного вбивства, ніж багато інших кваліфікуючих ознак.

14. Вважається доцільним зниження максимальної санкції за вчинення злочину передбаченого ч.1 ст.115 КК України до чотирнадцяти років. Таке пом'якшення санкції лише на один рік не позначиться на ефективності запобіжного впливу розглядової норми, не знизить його ступінь тяжкості, і,

водночас, створить більш справедливе співвідношення з санкцією за вчинення умисних вбивств з обтяжуючими обставинами, відповідальність за які передбачено у ч.2 ст.115 КК України. А мінімальну санкцію доцільно залишити на рівні семи років позбавлення волі.

15. Відповідно до ч.2 ст.63 КК України, максимальний термін покарання у виді позбавлення волі такий самий, як і максимальна санкція ч.1 ст.115 КК України. З цього випливає, що у разі призначення покарання в порядку ч.2 ст.70 КК України, винній особі теоретично може бути призначене остаточне покарання за вчинення умисного вбивства у поєднанні із іншим злочином таке саме як і за один факт умисного вбивства. Тобто за різні за рівнем суспільної небезпечності діяння особі може бути призначено однакове покарання – п'ятнадцять років позбавлення волі, оскільки це обмежено рамками цього виду покарання. Враховуючи, що альтернативою може бути лише застосування довічного позбавлення волі, вважаємо що така ситуація не повною мірою відповідає принципу справедливості.

16. У деяких випадках, тим більше при вчиненні умисного вбивства у поєднанні з іншим злочинним діянням, остаточного терміну покарання у виді позбавлення волі строком на п'ятнадцять років замало, однак і призначення довічного позбавлення волі буде занадто суворим заходом примусового впливу за винну особу. Тому для таких випадків доцільно підвищити максимальну санкцію ч.2 ст.115 КК України. Таке підвищення, на нашу думку доцільно здійснити до межі у двадцять п'ять років. Саме такий розмір найкраще сприятиме виправленню засуджених та чинитиме запобіжний вплив як на них, так і на інших осіб і, при цьому, не викликатиме у засуджених почуття несправедливості. А довічне позбавлення волі призначати лише за найтяжчі випадки умисних вбивств. А нижню межу санкції за вчинення діянь, передбачених у ч.2 ст.115 КК України пропонується підвищити до рівня тринадцяти років.

17. Існує потреба у розробці чітких критеріїв призначення покарання, зокрема, і за умисні вбивства поєднані з іншими злочинами. Такі критерії можна сформулювати та викласти у вигляді окремого додатку до КК України, поряд з правилами кваліфікації злочинних діянь. Такий крок сприятиме більш правильному та єдиному застосуванню норм кримінального закону, як у частині кваліфікації діянь, так і у частині призначення справедливого та адекватного розміру покарання.

18. Доцільно застосувати таке саме правило складання покарань, як і щодо складання покарань за сукупністю вироків, відповідно до ч.2 ст.71 КК України, підвищивши максимальний розмір складених вироків, у разі вчинення діянь, пов'язаних із умисним заподіянням смерті іншій людині, до двадцяти п'яти років позбавлення волі.

Для вирішення вищезазначених питань пропонується внести певні зміни у вітчизняне кримінальне законодавство, а саме:

1) частину 2 статті 70 Кримінального кодексу України доповнити реченням такого змісту:

Якщо хоча б один із злочинів пов'язаний із умисним вбивством, то суд може призначити остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк до двадцяти п'яти років.

1) пункт 6 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України викласти у такій редакції:

2. Умисне вбивство:

б) з корисливих мотивів, поєднане із розбоєм, вимаганням, незаконним заволодінням транспортним засобом, бандитизмом.

2) пункт 12 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України викласти у такій редакції:

2. Умисне вбивство:

12) вчинене групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, злочинною організацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с.
2. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 18. С.19-24.
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Топчія, В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан -ЛТД», 2017. 896 с.
4. Аналіз судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 9. С. 6-10.
5. Андреева Л.А. Спорные вопросы квалификации совокупности преступлений. *Советская юстиция*. 1969. №3. С. 18–20.
6. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
7. Архів апеляційного суду у Вінницькій області. Матеріали к\с № 1-22 2005 р.
8. Бабаев В.К., Баранов В.М., Толстик В.А. Теория государства и права в схемах и определениях: учебн. пособ. М.: Юрист, 2001. 256 с.
9. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
10. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев, 1980.
11. Бажанов М.И. Избранные труды ; [сост.: В.И. Тютюгин, А.А. Байда, Е.В. Харитоновна, Е.В. Шевченко ; отв. ред. В.Я. Таций]. Харьков : Право, 2012. 1244 с.
12. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. Харьков : Право, 2000. 128 с.

13. Бажанов М.І. Повторність, сукупність і рецидив злочинів. Кримінальне право України: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ - Харків, 2001. 416 с.
14. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А. В. Байлов. – Харків: Національний університет внутрішніх справ МВС України, 2004. – 19 с.
15. Бережний С.Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. 236 с.
16. Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья : учебно-практическое пособие. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2006. 144 с.
17. Бородин С. В. Ответственность за убийство: Квалификация и наказание по российскому праву. М.: Юрист, 1994. 216 с.
18. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни. М., «Юрид. лит.», 1977. 240 с.
19. Бородин С.В. Преступления против жизни. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 467 с.
20. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
21. Бышевский Ю. В., Марцев А.И. Наказание и его назначение: учебное пособие. Омск, 1975.
22. Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Юридичний склад злочину: доклад. URL: <https://ronl.org/doklady/gosudarstvo-i-pravo/78182/>

23. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Харків: Право, 2017. 1064 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
25. Вереша Р.В. Сильне душевне хвилювання: поняття та кримінально-правове значення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №1. С. 182 – 193.
26. Видолоб Ю.Л. Становлення законодавства про кримінальну відповідальність неповнолітніх у ранній період радянської влади (1917 – 1924 рр). *Університетські наукові записки*. 2014. №1. С.151-157. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
27. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. Казань: Изд-тво Казанского гос. ун-та, 1969. 168 с.
28. Газдайка-Василин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 212 с.
29. Галиакбаров Р., Ефимов М., Фролов Е. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права. *Советская юстиция*. 1967. № 2. С. 5–7.
30. Гізімчук С. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст. 2155 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / С. В. Гізімчук. Харків: Університет внутрішніх справ МВС України. – 16 с.
31. Глушков В. А. Ответственность за преступления в области здравоохранения : монография. Киев : Вища школа, 1987. 200 с.
32. Гороховська О. В. Вбивство через необережність: проблем кримінальної відповідальності : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 180 с.

33. Грищук В. К. Вбивство через необережність за Кримінальним кодексом України 2001 року. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2002. Вип.1. С. 147-153.
34. Грищук В. К., Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с.
35. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. Київ: Ін Юре, 2006. 568 с.
36. Гродецький В.Ю. Стадії вчинення злочину та добровільна відмова за законодавством пострадянських держав. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2 (11). С. 15-48 URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/02_Grodetskiy.pdf.
37. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: Дис... докт. юрид. наук.: 12.00.08. Х., 2002. 429 с.
38. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов-на-Дону: Ростов. ун-т, 1986. 160 с.
39. Демченко Г.В. Наказание по литовскому статуту в его трех редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.). К., 1894. Ч. 1. 273 с.
40. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
41. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
42. Дудоров О.О. Умисне вбивство поєднане зі згвалтуванням: питання кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 77-92.

43. Загородников Н. И. Несколько возникших вопросов квалификации умышленных убийств. *Советская юстиция*. 1962. № 3. С. 4–5.
44. Закалюк А.П., Жарый В.Д., Ковальский В.С. Преступление, совершенное с особой жестокостью. Научный обзор результатов исследования. Киев, 1989. 89 с.
45. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
46. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія. Харків : ФІНН, 2008. 336 с.
47. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія. Харків : ФІНН, 2010. 256 с.
48. Золотова О.І. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. *Держава і право*. Випуск 46. С. 513-518. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9077/90-Zolotava.pdf?sequence=1>
49. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад / Наук. редактув. Берзін П.С. Київ : ВАІТЕ, 2015. 172 с.
50. Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. Баку : Элм, 1972. 256 с.
51. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Коваленка; за наук. ред. О.М. Джужи, А.В. Савченка. Київ : Атіка, 2011. 648 с.
52. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Общая часть. 3-е изд. Киев : Издательство Ф.А. Иогансона, 1891. 850 с.

53. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения). Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. 176 с.

54. Короленко М.П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. О., 2002. 203 с.

55. Краев Д.Ю. Особенности зарубежного уголовного законодательства, регламентирующего ответственность за убийство, сопряженное с иными преступлениями. *Современное право*. Москва : Новый Индекс, 2008, № 2. С. 114-117.

56. Краев Д.Ю. Убийство, сопряженное с иными преступлениями: законодательная регламентация и квалификация : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Акад. Генер. прокуратуры РФ. Санкт-Петербург, 2009. 248 с.

57. Красиков Ю.А. Множественность преступлений: понятие, виды, наказуемость : учебное пособие. Москва : ВЮЗИ, 1988. 95 с.

58. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 232 с.

59. Криволапов Г. Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву. Москва : Академия МВД СССР, 1974. 32 с.

60. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Х. : Вища школа, 1983. 129 с.

61. Криминология и уголовная политика / Под ред. С.Г. Келиной, В.М.Когана, М.М. Славина. М.: Ин-тут гос. и права АН СССР, 1985. 142 с.

62. Кримінальна справа № 11-418/ 2010 р. / Талалаївський районний суд Чернігівської області. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>

63. Кримінальна справа № 1-57/ 2009 р. / архів Чернігівського районного суду Чернігівської області.

64. Кримінальна справа №1-4/ 2007 р. / Крюківський районний суд м.

Кременчука Полтавської обл. Режим доступу до вироку
<http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:1:2714112792739021>

65. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Бенківський та ін.; за ред. проф. П.С. Матишевського, доц. П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

66. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків : Юрінком Інтер, Право, 2001. 416 с.

67. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. проф.: М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер. 2005. 480 с.

68. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право 2015. 528 с.

69. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341 – III. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.03.2020)

70. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

71. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. (в редакції 1949 р.). Київ: Держполітвидав, 1950. 168 с.

72. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.03.2020)

73. Крупская Н. П. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2007. URL: <http://www.dissercat.com/content/naznachenie-nakazaniya-po>

sovokupnostiprestuplenii-i-prigovorov#ixzz3ufXRSTi6 (дата звернення:
20.03.2020)

74. Крючкова О. Убивство, поєднане зі зґвалтуванням. *Вісник прокуратури*. 2011. № 3. С. 44–48.

75. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: Навч. посіб. / За заг. ред. О. М. Джужи. - Вид. 2-ге доп. та перероб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 392 с.

76. Куц В.М. Проблеми кримінальної відповідальності: навч. посібник. К.: Національна академія прокуратури України, 2013. 322 с.

77. Лопашенко Н.А. Исследование убийств: закон, доктрина, судебная практика: монография. Москва : Юрлитинформ, 2018. 656 с.

78. Лопашук Д.І. Убивство, вчинене на замовлення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2018. 299 с.

79. Малков В. П. Повторность преступлений: понятие и уголовно-правовое значение. Казань : Изд-во Казанского университета, 1970. 174 с.

80. Малков В. Понятие систематичности в уголовном законодательстве. *Советская юстиция*. 1970. № 1. С. 21–22.

81. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. Казань: Издательство Казанского университета, 1982. 174 с.

82. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

83. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ : Атіка, 2003. 224 с.

84. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посібник; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
85. Модельный Уголовный кодекс государств – участников СНГ. Приложение к Информационному бюллетеню Межпарламентской ассамблеи государств – участников СНГ. 1996. № 10.
86. Музика А. А. Вбивство: деякі міркування щодо кримінально-правових досліджень в Україні (2001-2003 рр.). *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук. практ. конф. (22-23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 14-18.
87. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук. практ. конф. (22-23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 44-47.
88. Навроцький В.О. основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
89. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
90. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-ге вид., переробл. і допов.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К. : Дакор, 2008. 1428 с.
91. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. Київ : А.С.К., 2002. 968 с.
92. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.
93. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн / Відп. ред.. С. С. Яценко. Київ : А.С.К. 2002. 968 с.

94. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
95. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер. 1064 с.
96. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2004. 1056 с.
97. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
98. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2017. 448 с.
99. Омеляненко М.І. Питання розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 220-225.
100. Орел Ю.В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за посягання на нормальні діяльність органів та установ пенітенціарної служби України в началі ХХ століття. *Форум права*. 2014. №2. С.328-333. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
101. Памятники русского права. Выпуск пятый / под ред. Л.В. Черепнина. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1959. 600 с.
102. Перепелица А. И. Некоторые изменения в ответственности за посягательства на жизнь и здоровье личности по новому УК Украины. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук.

практ. конф. (22-23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 9-13.

103. Петухов Р. Б. Множественность преступлений по Уголовному кодексу РФ: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 -Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право; Академия управления МВД России. М.,1999. 18 с.

104. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1961. 667 с.

105. Пономаренко Є. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за згвалтування. *Право України*. 2006. № 7. С. 82–86.

106. Попов А.Н. Убийства при отягощающих обстоятельствах. СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 898 с.

107. Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальному судочинстві / упорядник Вереша Р.В. К. : Алерта, 2018. 280 с.

108. Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-10#Text>

109. Про практику застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 7. С. 6-10.

110. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.06.2010 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>

111. Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік. Витяг із узагальнення

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016 р..

112. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

113. Рарог А.И. Проблемы множественности преступлений по законодательству Республики Беларусь, РФ и Украины. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України*. 2004. №2 (2). Додаток 2. С. 12-17.

114. Савків І.М. Поняття расової, національної та релігійної нетерпимості у кримінальному праві України. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 2. С. 84-92.

115. Савченко А.В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1. С. 174-177.

116. Саградян М. Убивство у стані сильного душевного хвилювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №5. С. 250-254.

117. Салихов Ш. С. Проблемы множественности преступлений при квалификации убийств: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 Москва, 2005. 204 с.

118. Самарчук М.В. Критерії класифікації сукупності злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип.3 (9). Т.2. С. 213-217.

119. Самарчук М.В. Проблемні аспекти поняття умисного вбивства, поєданого зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Випуск 1. Т. 4. С. 43-46.

120. Сергиевский Н.Д. Русское уголовное право. Общая часть. СПб., 1910. 378 с.

121. Смілянський Я.Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. Форум права. 2009. №3. С. 591-596. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09cjpgouv.pdf>
122. Собко Г.М. Конкуренція кримінально-правових норм у кваліфікації корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. №6. С. 144-148.
123. Созанський Т.І. Кваліфікація сукупності злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський держ. університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 222 с.
124. Созанський Т.І. Кваліфікація сукупності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 240 с.
125. Соловей Д.Ю. Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР)(1919-1959 рр): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 237 с.
126. Сомарчук М. В. Диференціація кримінальної відповідальності за вбивство, поєднане з іншими злочинами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. - 2016. № 1. С. 358-365.
127. Сомарчук М.В. Критерії класифікації сукупності злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип.3 (9). Т.2. С. 213-217.
128. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. 429 с.
129. Сотула О.С. Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: компаративістське дослідження. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Частина 2. С. 189-193.
130. Сотула О.С. Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, у законодавстві країн романо-германської правової сім'ї. Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини:

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В.О. Туляков (заст. голов ред.), Є.Л. Стрельцов (заст. голов ред.), Д. О. Балобанова ; МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса : Юрид. л-ра, 2014. С. 213-216.

131. Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України). *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 3. С. 26-34.

132. Таганцев Н.С. Лекции по уголовному праву. Часть общая. Вып. III. СПб., 1890. 1740 с.

133. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. В 2 т. Тула : Автограф, 2001. Т. 2. 688 с.

134. Таганцевъ Н.С. О преступленіяхъ противъ жизни по русскому праву. СПб : Типографія А.М. Котомина, 1873. 524 с.

135. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступлений. Київ : Вища школа, 1977. 151 с.

136. Телефанко Б. Щодо норми про рецидив злочинів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 203-206.

137. Трайнин А.Н. Уголовное право. Общая часть. Москва : Госюриздат, 1957. 363 с.

138. Уварова Н.В. До питання про суб'єктивну сторону злочинів проти життя і здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 394-400.

139. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики: Принят 30 декабря 1999 г. / Науч. ред., предисловие И. М. Рагимова. Перевод с азербайджанского Б. Э. Аббасова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 325 с.,

140. Уголовный кодекс Дании: Принят в 1930 г. / Науч. редактирование и предисловие С.С. Беляева; перевод с датского и

английского С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 230 с.

141. Уголовный кодекс Кыргызской Республики: Введен в действие 1 октября 1997 г.; Текст с изм. По состоянию на 27 июля 2004 г. Бишкек: Раритет Инфо, 2005. 184 с.,

142. Уголовный кодекс Латвийской Республики: Принят 8 июля 1998 г.; С изм. и доп. на 1 августа 2001 г. / Науч. ред. А.И. Лукашов, С.А. Саркисова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 311 с.

143. Уголовный кодекс Республики Армения / [ред. Е.Р. Азяряна ; пер. Р.З. Авакяна]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 450 с.

144. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / Обзорн. статья А.В. Баркова. Минск : Амалфея, 2001. 320 с.

145. Уголовный кодекс Республики Болгария: Принят 15 марта 1968 г. / Науч. ред. А.И. Лукашова. Перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 298 с.

146. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Принят 16 июля 1997 г.; С изм. и доп. на 1 августа 2001 г. / Предисловие И.И. Рогова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 466 с.,

147. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступ. статья А.И. Лукашова. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 408 с.

148. Уголовный кодекс Республики Таджикистан: Принят 21 мая 1998 г.; С изм. и доп. на 1 декабря 2001 г. / Предисловие А.В. Федорова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 410 с.

149. Уголовный кодекс Российской Федерации: текст с изменениями и дополнениями на 11 ноября 2018 года. Москва : Эксмо, 2019. 256 с.

150. Уголовный кодекс УССР: Введен в действие 15 сентября 1922 г. С изменениями и дополнениями по 1 ноября 1924 г. Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1924. 74 с.

151. Уголовный кодекс Франции: Принят в 1992 г. / Науч. редактирование Л.В. Головки, Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие Н.Е. Крыловой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.

152. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) від 1 грудня 2008 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/v0007700-10>.

153. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

154. Ус О.В. Кваліфікація злочинів з урахуванням форм співучасті: аналіз постанов пленуму верховного суду України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 2. Том 4. 2014. С.56-61.

155. Ус О.В. Конкуренція кримінально-правових норм під час кваліфікації злочину. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. Березень. С. 89-94.

156. Ус О.В. Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків : Право, 2018. 358 с.

157. Ус О.В. Правила кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 149-159.

158. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.

159. Устрицька Н.І. Поняття рецидиву злочинів за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 3. С. 251-259.

160. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 лютого 2006 року. *Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства)* : Офіц. вид. Київ : Ін Юре, 2007. С. 180–185.

161. Фаргиев, И. Состояние аффекта и превышение пределов необходимой обороны [Текст]: Вопросы разграничения составов. Российская

юстиція. 2001. N1 . URL: <http://base.garant.ru/978708/>

162. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжя, 2005. 232 с.

163. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, доп. і переробл. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.

164. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юристконсульт, 2006. 1048 с.

165. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298-347 URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

166. Чупринський Б.О. Відповідальність за співучасть у вчиненні умисного вбивства: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 97-103.

167. Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії: монографія; за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

168. Шеховцова Л.І. Стаття 117 Кримінального кодексу України: особливості кваліфікації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 1. С. 174—178.

169. Яремко Г.З. Асоціації норм про вбивство в кримінальному законі України: законодавча доцільність чи недолугість? *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 3. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/290/311>

170. Яцишин М. Соціально-правова природа злочинності і кримінальних покарань. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577673.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Скок С.Г. Система норм про умисне вбивство у кримінальному кодексі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 144-149.

2. Скок С.Г. Проблеми призначення покарання при множинності умисних вбивств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 142-147.

3. Скок С.Г. До питання про кваліфікацію умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 6. С. 166-171.

4. Скок С.Г. Опыт стран постсоветского пространства в сфере правового регулирования множественности умышленных убийств. *Право и Закон*. 2019. № 3. С. 97–103.

5. Скок С.Г. Окремі питання кваліфікації повторності та рецидиву умисного вбивства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 150-155.

6. Скок С.Г. Окремі аспекти множинності умисних вбивств в кримінальному законодавстві Латвії та Польщі. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 243–246.

7. Скок С.Г. Окремі питання історико-правового розвитку відповідальності за умисні вбивства. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє* : міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 1–2 листопада 2019 р. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 78–80.